

FORMY PERSISTENCE MASOPUSTNÍCH TRADIC VE VÝCHODNÍM POLABÍ A PŘÍLEHLÉ ČÁSTI ŽELEZNÝCH HOR¹⁾

Hana VINCENCIOVÁ

Masopustními tradicemi jsou v příspěvku označovány **jevy tradiční lidové kultury, spojené s tzv. masopustním obdobím**. Křesťanský kalendář toto období vymezuje dobou, která počíná po svátku Tří králů (6. leden) a trvá do začátku předvelikonočního půstu (47 dní před Velikonoční nedělí). Zároveň je ovšem masopustní období součástí mnohem širšího časového úseku: přelomové doby kolem zimního slunovratu, spojené na většině evropského území s údobím vegetačního klidu. V minulosti, kdy potravinová základna obyvательства byla produkována jen málo intenzivní zemědělskou výrobou a založena na využívání zásob z roční sklizně, znamenalo pro člověka doznění vegetačního období a nutnost přežít z těchto zásob relativně dlouhý čas vegetačního klidu, provázeného poklesem teplot, zkrácenou délkou dne i deficitem slunečního svitu, z psychologického hlediska značnou zátěž. Zkušenost sice hovořila ve prospěch zákonitého znovuorození přírody, až nastane ten správný čas, ale přesto zůstávala v životě lidí neodbytná nejistota, zda zásoby vydrží, zda nepřijde zhoubná nemoc, hlad, zda bude co na jaře zasít pro zabezpečení nové úrody, zda nastanou příznivé podmínky pro její růst. Pozůstatky ochrany – prosperitních, na magii založených obřadů lidských pokolení z časů, kdy nejistota z budoucnosti nedovolovala nic pone-

1) Příspěvek je zpracován v rámci realizace projektu programu výzkumu a vývoje s názvem „Výroční obyčej jako součást společenského života obyvательства východních Čech (současný stav v návaznosti na tradici a možné perspektivy)“, financovaného ze státního rozpočtu ČR. Nečeský výraz „persistence“ v názvu příspěvku je užít z důvodu jeho významové bohatosti. Pro masopustní tradice v uvedené oblasti je totiž příznačné nejen prosté přetrvávání, ale i vytrvalost a tvrdost, s níž zůstávají v povědomí lidí, a trvalost ustálených forem, kterými jsou tyto tradice realizovány.

chat náhodě, zůstaly podtextem tradic, spojených s obdobím kolem zimního slunovratu, až do doby, kdy se jevy, zahrnované pod označení tradiční lidová kultura, dostaly do sféry obecně společenského zájmu a odborného studia, a to jako projevy s mnohavrstevnou strukturou prvků nejrůznějšího původu a významu, vzniklou v průběhu stále se aktualizující existence určitých jevů tradiční lidové kultury v dějinách lidstva. A tak se i v současnosti stáváme ve vhodný okamžik a na vhodném místě součástí jistého druhu rituálu, jehož podstatou je nejen setrvačnost tradice, ale zároveň i síla přirozených psychosociálních hodnot, pod jejichž vlivem se jedinec konkrétním způsobem ztotožňuje se společenstvím, k němuž patří nebo k němuž chce patřit, a s jeho teritoriem. Pro člověka jakožto společenskou bytost jsou takové příležitosti vítaným osvěžením stereotypu všední každodennosti. Otevírá se tudíž všem pozitivně vnímaným složkám takových společenských příležitostí, aniž přemýšlí, proč se děje právě to, co se děje. Podstatné je, že v povědomí zůstalo uchováno, co se má dělat a že je možné na tyto základní vědomosti aktuálně navazovat a rozvíjet je, ne je pouze pasivně využívat. Přímo ideální situaci k realizaci uvedeného typu chování nabízí **obchůzka**, jedna ze specifických forem průvodu, sociokulturního jevu s řadou specifických funkcí, mezi nimiž dominují různé typy komunikce. Obchůzkou rozumíme nejen prostorově usměrněný pohyb lidí uspořádaných podle určitého pořádku, který má určitý cíl a význam, její podstatou je hlavně kontakt a komunikace s určitým okruhem osob a předmětů. Cíle tradičních obyčejových obchůzek jsou v současnosti již zčásti zastřené, ale dosud vysledovatelné. Co se týče obchůzek masopustních, jelikož ani v dobách silné církevní autority nebyly normy chování v masopustním období natolik svazující, aby neumožnily jednání v souladu s tradicemi předkřesťanskými, mnohdy značně starobylými, zůstaly v obchůzkách tohoto období čitelné úkony, odrážející základní instinkt člověka: zajistit a uhájit svou existenci. V jádru jsou tudíž i současné projevy masopustních obyčejů, přese všechny průběžně vytvořené nánosy nejrůznějšího charakteru, ohlasem dávných obřadních úkonů k zajištění zdatu nového vegetačního období v přírodě i k zajištění plodnosti a zdraví lidí, úkonů, které kdysi provázely v různých formách celou zimní část roku, i když jsou vnímány již pouze jako zábavný zvyk a nikdo neočekává, že by zajistily bohatou úrodu a novou populaci. I pro současného člověka zůstává však obchůzka jakožto způsob realizace tradičního typu společenské komunikace důležitá k posílení přirozeného fungování sociální vztahů a zůstalo jí proto místo v osnově místních kulturně společenských akcí. Také ve východních Čechách, respektive v prostoru východního Polabí a k němu

přilehlé části Železných hor, patří obchůzky, včetně masopustních, ve výše uvedeném slova smyslu i na počátku 21. století stále ke společenskému životu místního obyvatelstva. V důsledku změn v životním způsobu není již konání masopustních obchůzek striktně vymezeno na závěr masopustního období, kdysi závazný. Setkat se s nimi můžeme hlavně o únorových víkendech, dle termínu Velikonoc i koncem ledna nebo na počátku března.

Bylo řečeno, že **masopustní období je součástí doby kolem zimního slunovratu**, kdy lidé vkládali nemalé úsilí do snah ovlivnit, především prostřednictvím magických úkonů, zdar budoucího vegetačního období, svou hospodářskou prosperitu i svou vitalitu. Týdny před i po zimním slunovratu, příznačné chladem, převahou tmy a minimem slunečního svitu, byly takto cílenými praktikami přeplněny. Nevytlačil je ani vliv vánočního mystéria. K nejvýraznějším patřily obchůzky maskovaných postav nejrůznějšího typu. V obecném povědomí se ovšem masky a jejich obchůzky staly nejnámějším fenoménem právě konce masopustního období, patrně i proto, že převlékání do masek v masopustě bylo běžné u všech společenských vrstev, ale i proto, že spontánnost a nezařaditelnost akcí tohoto typu do oficiálních ideologických směrů zneklidňovala autokratické systémy natolik, že se uchýlovaly k jejich zákazům a regulacím.²⁾ Nic to však neubralo pestrosti a životaschopnosti obyčejů, vázaných na konec masopustního období, naopak se k nim lidé vraceli vždy znovu a znovu, kdykoliv se naskytly vhodné podmínky. Ti, kdož obyčejy od 19. století zaznamenávali jakožto projevy tradiční lidové, respektive v dobovém nazírání národní kultury, měli k dispozici značné množství jevů, hodných pozornosti. Postupně nashromážděné informace vypovídají o tendencích proměn a zároveň o vytrvalosti, s níž jádro projevů, spojených s masopustními obchůzkami, přetrvává prostřednictvím dalších a dalších generací nositelů. **Zprávy z východních Čech**, cíleně mapující masopustní obyčejy v tehdejší současnosti nebo retrospektivně ve 2. polovině 19. století, některé ale i dobu před polovinou 19. století, začaly být zaznamenávány a publikovány po roce 1890, a to v nejrůznějších formách,

2) Zprávy o masopustním veselí v českých zemích, včetně maškarních převleků, jsou doloženy od středověku a shodují se v tom, že masopust byl už tehdy nejen obrazem „světa naruby“, ale i záležitostí celospolečenskou. Z nověji dostupných prací se evropské kořeny a proměny masopustních slavností v průběhu 10. až 16. století včetně snah o jejich liturgické vyjádření snaží postihnout například historiografická práce Jacquese Heerse „Svátky bláznů a karnevaly“ z r. 1983 (vydáno nakladatelstvím Argo, Praha 2006).

zmínkami v memoárech počínaje až po národopisné a vlastivědné práce různého rozsahu.³⁾ Na Východočeské průmyslové, zemědělské, národopisné

3) V memoárech se zmiňují o svých dětských zážitcích s masopustními maškarami Jan Evangelista Kosina (1827–1899) a Ladislav Quis (1846–1913), první v prostředí Bohdanče (Lázně Bohdaneč), druhý z rodné Čáslavi. Viz Kosinovy paměti „Život starého kantora“ (1899) a Quisova „Kniha vzpomínek“ (1902). Další autentické informace máme od v regionu působících osobností, jejichž zájem o problematiku byl zprvu podnícen především sběratelským hnutím, souvisejícím s přípravou Národopisné výstavy československé v Praze (r. 1895), a pokračoval pak v různé intenzitě mnohdy po celý jejich další život. Z Přeloučska a Pardubicka jmenujme Josefa Hanuše (1858–1938) a Františka Karla Rosůlka (1859–1940), kteří část svých sběrů uplatnili v časopise Český lid, ve vlastivědné monografii Pardubicko – Holicko – Přeloučsko a v regionálních periodikách. Viz VČM v Pardubicích, sbírka rukopisů, sign. R 12/3, R 12/4 a R 39; O masopustě. Ze sbírek zaslaných „Českému lidu“. In: Český lid, II., 1893, s. 67, 73, 193; Tučný čtvrtek. Masopustní úterek, Popelční středa. Výroční zvyky a obyčeje. In: Pardubicko – Holicko – Přeloučsko, II., 1905, s. 31–32; Maškaráda v Semíně 1906. Tamtéž, III., 1910, s. 53; HANUŠ, Josef: *Únor v říkadlech a zvycích*. In: Krajem Pernštýnů, III., 1923, s. 86–91. Z lokalit se informace týkají Bezděkova u Přelouče, Dolan, Dražkovic, Famílie u Pardubic, Jesničánek, Mělic, Pardubic, Rohovládovy Bělé, Semína, Sezemic, Svinčan, Živanic. Z Chrudimska, Nasavrcka, Skutečska a Hlinecka je třeba připomenout zejména záznamy Antonína Blažka (1866–1940) a Karla Václava Adámka (1868–1944), uveřejněné ve vlastivědné monografiích Chrudimsko a Nasavrcko a v dalších národopisně a vlastivědně zaměřených publikacích, kam svým podílem přispěli také Alois Klaus (1872–1931) a Josef Zemánek (1858–1924). Viz zejména Chrudimsko a Nasavrcko, III., Chrudim 1912, s. 404 a 506 (z lokalit jsou zmíněny Ctětín, Chrudim, Prachovice u Heřmanova Městce, Proseč, Svidnice); Adánek, K. V.: *Lid na Hlinecku*. Praha 1900, s. 106–110 (z lokalit jmenovány Blatno, Holetín, Chlum, Křižánky, Svratouch, Vojtěchov). Ze širší polabské oblasti, přiléhající k prostoru, který stojí v centru našeho zájmu o problematiku masopustních obyčejů, poskytují v téže době srovnávací materiál zprávy Františka Jirsáka z Chlumecka, Ladislava Nágl z Kolínska, Augusta Hajného z Nymburska a Josefa Košťála z Bydžovska. Viz O masopustě. Ze sbírek zaslaných „Českému lidu“. In: Český lid, II., 1893, s. 67, 69, 70, 74–75. Z lokalit jsou jmenovány Jíkev, Kratonohy, Nebovidy, Ohnišťany, Ovčáry, Polepy, Svätý Jakub, Tři Dvory. Situaci ve k východnímu Polabí přilehající části podorlického podhůří můžeme zase sledovat z pramenů, využitých Rudolfem Zrubkem v souhrnné publikaci o obyčejích s názvem Jaro, léto, podzim, zima. Duchovní dědictví Orlických hor (Praha 2005), viz s. 48–61. V průběhu první třetiny 20. století se v souvislosti se zájmem o masopustní obyčeje ve východních Čechách objevují další nová jména. Místní pozorovatelé, jmenovitě J. Adamec, J. Blatník, F. Brodský, F. Češka, F. Dlouhý, B. Dvořák, F. Fuksa, J. Jindra, E. Letošníková, F. Loškot, F. Pleskot, M. Pinkasová, O. Procházka, R. Robl, V. Svoboda, E. Škorpil, F. Švagerka, uveřejňují své příspěvky jak v odborném a regionálním tisku, tak v regionálních vlastivěd-

a umělecké výstavě, uskutečněné v Pardubicích v roce 1903, došlo dokonce v rámci programu Slavnosti, zvyky a obyčeje lidu z východních Čech, sestaveného Božou Dvořákem, k předvedení masopustních maškar pod názvem *Masopust a dostihy cikánské*. Tento výstup připravila obec Svítkov pod vedením Vincence Šády (tehdejšího starosty) a Dom. Těšika.⁴⁾ V témže roce věnoval učitel Josef Hanuš, působící v Semíně, národopisnému muzeu

ných publikacích včetně monografie Vysokomýtsko (1931). Viz PLESKOT, František: *Konopičky v masopustě*. In: Český lid, XVI, 1907, s. 249 (popěvek hraný hudbou ze Starého Mateřova); BRODSKÝ, František: *Ostatky v Seči. Obrázek lidových slavností na Železných horách*. In: Český lid, XXVII, 1927, s. 187–188; BLATNÍK, Josef: *Masopustní úterý v Kratonohách*. In: Český lid, XXVII, 1927, s. 229; SVOBODA, V.: *Maškary na Hlinceku*. In: Český lid, XXIX, 1929, 165–167 (z lokalit uváděny Bratronov, Ctětín, Krupín, Nová Ves u Nasavrku, Strkov, Švihov, Vranov); DVORÁK, Boža: *Masopust na českém venkově, zvláště v Pardubicích*. In: Český lid, XXVI, 1926, s. 148–152 (z lokalit uváděny: Blatníkovská Lhotka, Cihelna u Pardubic, Famílie u Pardubic, Lány na Důlku, Pardubice, Pardubičky, Popkovice, Rosice nad Labem, Spojil, Srnojedy, Staré Čívce, Svítkov, Trnová); KLAUS, Alois: *Voračka na Chrudimsku*. In: Český lid, XXI, 1912, s. 326–327 (dle Blažka a Zemánka in Chrudimsko a Nasavrcko, c.d.), ROBL, Rudolf: „*Jarmarky*“, z části masopustní, v našem kraji. In: Krajem Pernštýnů, IV, 1924, s. 86–89; ŠVAGERKA, František: *Maškaráda (Z řeči lidu na Pardubicku)*. In: tamtéž, IV., 1924, s. 89–90 (o Sezemicích); FUKSA, František: *Jak v Rokytně pěstovali a třeli len*. In: tamtéž, s. 83–85; DLOUHÝ, František: *Z Ostrětína*. In: tamtéž, X, 1929, s. 123–125; PROCHÁZKA, O.: *Nejstarší občané Křičenští*. In: tamtéž, XV, 1934/35, s. 128; PINKASOVÁ, M.: *Starodávny masopust*. In: tamtéž, VII, 1926/27, s. 111–112 (o Rovni); ADAMEC, Josef: *O masopustním úterý v Chotči*. In: tamtéž, III, 1923, s. 91–92; ČEŠKA, F.: *Rok ve Srubech*. In: Od Trstenické stezky, 5, 1925–26, s. 90; LETOŠNÍKOVÁ, E.: *Bývalé skutečské ostatky*. In: tamtéž, 9, 1929–1930, s. 108; LOSKOT, František: *Kronika vracavská*. Praha 1908, s. 98; KOPISTA, Čeněk: *Místopis spojených obcí Úhřetic a Vějvanovic*. Úhřetice 1919; ŠKORPIL, Em.: *Rok zvyků a obyčejů na Vysokomýtsku*. In: Vysokomýtsko. Vlastivědné čtení o okrese vysokomýtském a skutečském. Vysoké Mýto, 1931, s. 280 (zmíněny Sruby a Stradouň). Další informace zůstávají v rukopisech, například sběry Karla Rozuma (1856–1933) z r. 1911, obsahující materiál z Novobydžovska a Chlumecka. Viz ŠTOVÍČEK, Jan: *Střední Polabí v národopisných sběrech prof. K. Rozuma*. In: Vlastivědný zpravodaj Polabí, roč. 18, 1978, č. 5–6, s. 88. Z rukopisných materiálů byly později částečně zveřejněny memoárové záznamy Františka Langer a Hroubovic (1872–1949) a Jana Jiraucha z Holic (1878–1964). Výběr z Langerova rukopisu obsahuje literární adaptace: LANGER, František – GAJA, Vojtěch: *Ves*. Hradec Králové 1986, Jirauchův rukopis „Holic mého dětství (1878–1889)“ vycházel na pokračování v místním zpravodaji Holické listy, 2–12/2006 a 1–2/2007.

4) Stručný popis výstupu, respektive výčet některých zúčastněných masek, byl otištěn v programu Slavnosti, zvyky a obyčeje lidu východních Čech, provedené dne 6. září 1903 na výstavě v Pardubicích.

v Praze „pro oddělení zvykoslovné figuríny masopustních masek *medvěda* a *slouhy*“, zhotovené semínským občanem Václavem Linhartem. Masky *medvěda* z tohoto souboru náleží dodnes k unikátům národopisných sbírek Národního muzea jakožto jedna z nejstarších dochovaných masek tohoto typu v českých zemích.⁵⁾ V roce 1906 pak Hanuš inicioval fotografování semínských maškár, „*aby zachován byl obrazně zvyk udržující se posud v ... osadě*“.⁶⁾ Díky tomu máme dnes k dispozici jedno ze zatím nejstarších známých autentických vyobrazení *maškary* z území východního Polabí; druhým takovým je fotografie *maškary* v Kladrubech nad Labem, též někdy z počátku 20. století.⁷⁾ Ve 2. polovině 20. století najdeme zmínky o masopustních obyčejích ve východních Čechách i v regionálních vlastivědně historických publikacích⁸⁾ a také odborná literatura je v tomto období obohacena o významné materiály, vycházející z terénního výzkumu dané problematiky v oblasti, ale i ze starších pramenů.⁹⁾ Obecným rysem většiny těchto zpráv je

5) Takto o zmíněné masce hovoří LANGHAMEROVÁ, Jiřina: *Lidové zvyky*. Výroční obyčeje z Čech a Moravy. Praha 2004, s. 31 a 311.

6) Pamětní kniha obce Semína nad Labem 1900, VČM v Pardubicích, sbírka rukopisů, sign. R/12; sbírka fotografií, sign. P1/815. Snímek využit in: Pardubidko – Holicko – Přeloučsko, III., 1910, s. 53.

7) Fotografie byla zařazena do alba s názvem „II. příloha k obecní kronice Kladrub nad Labem, č. 4“. Album by mělo být uloženo na OÚ v Kladrubech, což nebylo umožněno ověřit.

8) Jedná se ovšem většinou o zmínky rozsahem nepřekračující jednu větu, výjimečně nalezneme obsáhlejší informace, např. MICHAL, Josef a kolektiv: *Písňe a tance z Hradecka*. Hradec Králové, 1959, s. 24; KRATOCHVILOVÁ, Jana: *Voleč 1398–1998*. Voleč 1998, s. 60.

9) Povšechněji zejména STAŇKOVÁ, J., BARAN, L.: *Masky, démoni, šaškové*. Pardubice 1998; LANGHAMEROVÁ, J.: c.d. Nový pohled na historický pramen, týkající se lokalit České Heřmanice, Sloupnice, Česká Třebová a Zhoř, přinesl SEVERIN, Karel: *Mikulášské a masopustní obchůzky na Litomyšlsku*. In: *Obřadní obchůzky, Uherské Hradiště 1988*, s. 91–108. Terénnímu výzkumu na území Železných hor se věnoval HRNÍČKO, Václav: *Atributy, proměny a funkce některých tradičních masek ve výročních obyčejích*. In: *Výroční obyčeje. Současný stav a proměny. Lidová kultura a současnost*, sv. 8, Brno 1982, s. 112–118; TÝŽ: *Aktualizace a funkční posuny v masopustních obyčejích. (Na příkladu vybraných masek z Hlinecka)*. In: *Obřadní obchůzky, Uherské Hradiště 1988*, s. 139–155. Z lokalit jsou uvedeny Dědová, Dřevíkov, Jeníkov, Kameničky, Mrákotín, Prosetín, Příkrakov, Radčice, Strítěž, Včelákov, Vojtěchov, Vyhnanov. Užšímu Hlinecku se dlouhodobě věnuje Ilona Vojancová, mimo jiné i v rámci přípravy kandidatury masopustních masek z Hlinecka k zápisu do seznamu nematné kulturního dědictví UNESCO jako příklad uchování tradiční lidové kultury. Tento výzkum se týká lokalit Blatno, Hamry, Studnice, Vortová. Viz VOJANCOVÁ, I.: *Prvky agrárního kultu v masopustních obchůzkách na Hlinecku*. In: *Kult a živly*. Sborník příspěvků z konference karpatologické komise pro lidové obyčeje MKKK

konstatování určitého stavu a popis konkrétního jevu ve vztahu k minulosti či k současnosti, založený obvykle na pisatelově pozorování nebo na výpovědích jiných osob. Pro poznávání kontinuity masopustních obyčejů jsou ovšem ve srovnání s takovým typem materiálu obzvláště důležité záznamy o obyčejích v obecních kronikách, zejména pokud jsou alespoň v určité míře průběžné. I když není kvalita kronikářských zápisů vždy optimální, právě na základě tohoto typu pramenů získáváme na rozdíl od většiny jiných jistou představu nejen o formách masopustních obyčejů, ale též o skutečné frekvenci jejich uplatňování v průběhu 20. století.¹⁰⁾ Význam pro poznání plošného výskytu masopustních obchůzek v dané oblasti mají i poznatky z terénních výzkumů autorky tohoto příspěvku, jehož výsledky jsou shromažďovány od konce 70. let 20. století.¹¹⁾

Souhrn takto dostupných informací nám přibližuje masopustní tradici ve vytyčené oblasti z několika aspektů. **Základní osnova obyčejů odpovídá historickému úzu, kontextu, souvislostem.**¹²⁾ Zaznamenány byly

konané ve Vsetíně v roce 1999. Uherské Hradiště, Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti 1999, s. 97–98., TÁŽ: *Masopustní obchůzky a masky na Hlinecku*. In: Národopisná revue, 16, 2006, č. 1, s. 38–42.

10) Studium kronikářských zápisů přineslo například údaje o masopustních obchůzkách z lokalit Bílé Podolí, Blatníkovská Lhotka, Brloh, Bohumileč, Břehy, Bukovina u Přelouče, Černá za Bory, Dolní Jelení, Dolní Ředice, Dražkov, Horní Roveň, Horní Ředice, Hrachoviště, Choltice, Chrtníky, Chvojenc, Jaroslav, Jenišovice, Jezbořice, Kladruby nad Labem, Kojice, Komárov u Přelouče, Kostěnice, Kozašice, Labětín, Labské Chřčice, Lány na Důlku, Litětiny, Lohenice, Lukovna, Moravany, Nemošice, Ohrazenice, Ostřešany, Pardubice, Poběžovice u Holic, Rohovládova Bělá, Řečany nad Labem, Semín, Sezemice, Slepotic, Spytovice, Srch, Starý Mateřov, Stěblová, Svinčany, Svítkov, Turov, Újezd u Přelouče, Újezd u Sezemic, Urbanice u Přelouče, Vlčí Habřina, Vysoké Chvojno, Vyšehněvice,

11) Poznatky z terénního výzkumu, prováděného v poslední čtvrtině 20. století, se týkají lokalit Dražkov, Horní Bradlo, Horní Roveň, Chvojenc, Jaroslav, Kladruby nad Labem, Kundratice, Licibořice, Litětiny, Míčov – Sušice, Radčice, Semín, Semtěš, Slepotic, Svidnice, Včelákov, Veselí u Přelouče, Voleč, Vyšehněvice, Zaboří nad Labem, Zbožňov, Žaravice, Žlebské Chvalovice.

12) Obyčejovou tradici nelze oddělovat od ostatních stránek každodenního života konkrétního společenství v dané době, souvisí tedy úzce i s pracovní činností. Do masopustního období spadalo v minulosti například zpracovávání textilních plodin („přástvy“), prováděné či ukončované zábavnými obyčejí, někdy i obchůzkovými nebo typickými použitím masek, jejichž organizátory byly ženy nebo mládež. Do masopustního období náleželo i zahajování polních prací a také k nim se vztahovaly příznačné obchůzkové obyčeje a zábavy. Kumulace svateb do masopustního období, daná jak tím, že bylo více volného času na jejich přípravu díky zúžení nutných hospodářských činností v době vegetačního klidu, tak i při-

pozůstatky obřadního zahajování polních prací, respektive obřadní orby, v názvu ostatkové taneční zábavy, již se říkalo *voračka*.¹³⁾ Fungovalo prosazování organizační pravomoci při ostatkových obyčejích mezi pohlavími, mezi generacemi i na základě společenského statusu.¹⁴⁾ Nechyběly ohlasy úzu uzavírání sňatků v masopustním období¹⁵⁾ ani ohlasy tradičních zábav

rozenou tendencí přivést potomstvo na svět do období relativní hojnosti po sklizni plodin, se odrážela v zábavných parodiích svateb při masopustních obchůzkách. V masopustním období bylo i více času na setkávání v rámci komunity včetně příležitostí k tanci, přičemž skutečnost, že dávným obsahem tance bývalo i magické působení na jevy, které stály v zájmu společenství, například na úrodu, bylo a je možno vysledovat v chování tanečníků jak v době prvních cílených záznamů masopustního veselí, tak i v přetrvávání setrvačného povědomí o tom dodnes. Dávný zvyk koncentrovat konání tanečních zábav do masopustního období přešel i do společenského života občanské společnosti a plesové sezóny jej respektují doposud. Právě taneční příležitosti masopustního období byly formující se občanskou společností v mnohém obohaceny: konkrétně rozvoj spolkového života ve 2. polovině 19. století vedl k vytvoření specifických forem masopustních tanečních příležitostí, jako byly maskarní Karnevaly, tématicky se zaměřující Sibírky či Babské bály (pro svou oblibu přemíst'ovány i do jiných období roku), snad ohlas zaniklých zábav přástevnic, v nichž se však odrážely i souvislosti s variabilním, obecně rozšířeným zvykem „přejímání vlády“ mezi skupinami ve společenství (sociálními, pohlavními, generačními), k němuž bylo právě masopustní období jednou z tradičních příležitostí. Příznačné byly pro masopustní období i dětské taneční zábavy, jejichž pokračovateli jsou pro současnost tak typické dětské karnevaly. Přetrvávalo provozování dramatických útvarů v podobě putovních vystoupení, realizovaných patrně dle zájmu diváků a časových možností účinkujících, omezené poslěze na fragmenty tradičních her, pronášených při obchůzce maskar na závěr masopustního období nebo i vázaných na konkrétní termín (hry o sv. Dorotě, obchůzky řehořského vojska). Informace o podobném druhu „výjezdů“ mikulášských masek máme z Litomyšlska. Dávnými ohlasy „bláznivých dnů“, jejichž tradice se v Evropě přes dávný středověk dá symbolicky dohlédnout až do antického starověku, jsou patrně i žertovné jarmarky, o nichž máme z východních Čech několik dokladů, vesměs z 19. století, ale s povědomím o nich, přetrvávajícím i později. Tyto jarmarky s prodejem nesmyslných věcí, přivezených nepravými trhovci, byly popsány v lokalitách Blato, Dědek, Habřinka, Chrudim, Ostřešany. Ke koncentraci tradičních forem chování a jednání, příznačných pro masopustní období, docházelo v závěrečných dnech před předvelikonočním půstem. Jelikož se jednalo o „zbytek“ jednoho časových úseků v průběhu roku, byly tyto dny obecně nazývány „ostatek“ – „ostatky“.

13) Viz KLAUS, Alois: c. d.

14) Již na konci 19. století bylo konstatováno, že někde masopustní obchůzku maskar organizují „selští“, jinde zase „z baráků“. Připomínali jsme projevy, náležející ženám nebo dětem. Sociální příslušnost byla průběžně nahrazena příslušností spolkovou.

15) Vedle jevu skutečných obchůzkových parodií svatby patří masky

ve formě dramatických útvarů či žertovných jarmarků¹⁶⁾ nebo oné až do dalekého středověku, ba starověku se táhnoucí tradice bláznivých dnů, kdy vše je obráceno naruby, mění se společenská pravidla a brát na sebe prostřednictvím masky podobu někoho zcela jiného, ať už ze světa reálného či imaginárního, je formou, jak takovou situaci navodit, jak smazat hranici mezi jsoucnem a představou. Prameny dokládají, že akce masek patřily jak ve starší historické době, tak i v 19. a 20. století, k masopustní tradici obyvatelstva východního Polabí a přilehlé části Železných hor nejen v prostředí vesnic, od počátku v národopisných výzkumech preferovaných, ale stejně se v závěru masopustního období chovalo obyvatelstvo zdejších zemědělských městeček i větších městských útvarů. Ačkoliv však slavit masopust, respektive především jeho závěr, bylo v průběhu staletí záležitostí všech společenských stavů a vrstev, nelze hovořit o nějaké univerzální podobě slavení masopustu. Formy slavení se přizpůsobovaly dobovým názorům, módním trendům, ekonomickým možnostem, politické situaci. Magická stránka dávných obřadů k zabezpečení zdu *nového léta*, respektive vegetačního období roku, zůstávala stále skrytější,¹⁷⁾ převládala zábavná nevázanost a

nevěsty a ženicha, někdy i dalších svatebčanů, téměř všude mezi standardní postavy masopustních obchůzek maškar.

16) K jarmarkům viz poznámka 12. Zatímco v Chrudimi byly v polovině 19. století *maškarské jarmarky*, konané na masopustní úterý na předměstí sv. Kateřiny, oblíbenou zábavou, ve vsi Blato vzbudilo uspořádání podobné akce o masopustním úterý roku 1831, k němuž dali podnět dva hospodáři z Dřenic a zúčastnili se ho lidé ze širokého okolí, značné rozhořčení. Skutečnost, že přichozí počali *...na návsi krámy stavěti a tu rozličné, opovržené věci, jako např. staré chomouty, staré hrnce atd. na prodej vykládati...* vedla nakonec ke zlé rvačce. V r. 1881 se konala zábavná připomínka 50 výročí této události a k této příležitosti byla vydána jarmareční píseň, líčící událost před padesáti lety, kterou složil někdejší přímý účastník zmíněné jarmareční taškařice, tehdy v přestrojení za kominíka. V průběhu 20. století se pak jakožto *výroční* uskutečnily jarmarky v letech 1931 a 1958 a v r. 1997 se pod hlavičkou *jarmark* konala široce koncipovaná akce spojená s výročním založení SDH v Blatě. Viz ROBL, Rudolf: c.d.; DOTZAUER, Jan, st.: *Obnova zvoničky v Blatě*. OÚ Mikulovice, b.r.

17) Například snaha o ovlivnění úrody zůstala koncentrována do úsloví, že tanec, při kterém se vysoko vyskakuje, podpoří vzrůst textilních plodin konopí a lnu. V Rokytně, kde v letech 1888–1908 fungovalo námezdné manufakturní zpracování lnu ve dvou soukromých pazdernách, měli zaměstnanci každé z nich v masopustě svůj bál. *„Zaměstnaní se v pazderně seřadili a odtud vypravili se s hudbou k zaměstnavateli. Vpředu šla družička a někdo nesl kytici ze lnu se stuhami v národních barvách. Družička odříkala přání a potom všichni odešli do hostince, kde bývalo živo a veselo až do rána.“* Viz FUKSA, František: c.d.

uvolnění, a to i v dobách pevné autority církve v otázkách morálky a způsobu života. Taneční příležitost, obchůzky, objížďky, divadelní formy, žerty, vše se promíchalo ve změť projevů, ze které lze vypožorovat ten či onen základní motiv nebo formu, ale již v jiném postavení. Výmluvně vypovídá o někdejších postojích nositelů masopustních obyčejů úsloví: Boží hody jsou do roka tři, ale *ostatky* (tradiční název pro závěr masopustního období) jen jedny.¹⁸⁾ Přesto zůstávalo v povědomí lidí i něco z vědomostí o dávném významu maškar. Nebyly pouhou zábavou, ale jejich úkolem bylo přinést do domu požehnání a hospodářům dobrou úrodu a zdraví pro dobytek.¹⁹⁾

Jak naznačuje výše uvedený přehled, k učinění představy o konkrétních projevech masopustních tradic v oblasti, která nás zajímá, máme k dispozici několik typů pramenů. Informace vzniklé na sklonku 19. století zachycující přítomnost, ale i minulost. Zveřejněny byly v době vzniku záznamu nebo v prvních letech 20. století. Podobně informace zaznamenané ve 20. století jsou jednak retrospektivou, jednak líčí současnost doby vzniku pramene. Chceme-li se na jejich základě pokusit vystihnout **vývojové tendence masopustních obyčejů ve východních Čechách**, shledáváme, že na konci 19. století běžně přetrvávaly v projevech vázaných na tyto obyčeje nejen starobylé zemědělské praktiky a pozůstatky obřadů k zabezpečení úrody, ale i zvyklosti k zabezpečení populace, to vše odlehčeno zábavnou stránkou, jejíž dostupnost vzrostla v procesu konsolidace občanské společnosti. Předznamenáním závěru masopustního období byl tehdy ještě běžně poslední masopustní čtvrtek, zvaný *Tučný*. Toho dne se ve větším rozsahu než obvykle připravovaly pokrmy: maso a pečivo, odpoledne se nepracovalo.²⁰⁾ Říkalo se, že na *Tučný čtvrtek* má každý hodně jíst a pít, aby byl pak po celý rok při síle.²¹⁾ Koncentrací obyčejů bylo koncem 19. století charakteristické poslední masopustní úterý, tzv. *masopustní*. Právě tento den byly pořádány nejrůznější kratochvíle, obchůzky maškar, jednotlivců, skupin i průvody

18) BRODSKÝ, František: c.d. Název „ostatky“ viz poznámka 12.

19) Dle vzpomínek Anny Štěpánkové z Horních Ředíc (nar. 1907), zprostředkoval Václav Bažant.

20) Viz publikované Hanušovy poznatky: O masopustě. Ze sbírek zaslaných „Českému lidu“. C.d., s. 67, *Tučný čtvrtek*. Výroční zvyky a obyčeje. C.d., s. 31. Z moučných jídel Hanuš zmiňuje šišky (smaženice), tj. pečivo podoby rohlíčků, pletence nebo kužele smažené na másle nebo na lněném oleji, dále buchty a vdolky.

21) Záznam Fr. Jirsáka, učitele z Kratonoh. Viz O masopustě. Ze sbírek zaslaných „Českému lidu“. C.d., s. 67.

a vyjížděly mnohačetných seskupení, v nichž se odrazila i místní specifi-
ka v nápodobě parforsních honů. Tančilo se, jedlo, pilo. Část obyčejů se
realizovala i na *Popeleční středu*, tedy v rámci liturgického roku v první
den postního období před Velikonocemi. Přesto, že přísloví či vyprávění
o potrestaných hříšnicích, kteří tancují bez ohledu na to, že postní období
započalo, se snažila rozbujnělou náladu posledních masopustních dní mírnit,
byly i tyto středeční obyčeje založeny na žertu a veselí. Zmínky z uvedené
oblasti hovoří jednak o obchůzkách mládenců po domech svobodných děvčat
nebo i o maškarách, jednak o zábavném počínání vdaných žen, jehož ústřed-
ními motivy bylo *čištění mužů* a *praní zástěr*, které v sobě nesly projevy
tzv. ženského práva, obecně přenesení pravomocí na ženy.²²⁾ Všechno toto
počínání, ať už mělo formu obchůzky, zábavného výstupu či taneční zábavy,
nebylo ovšem pouhým křepčením nevázaných maškar, veselením mládeže
nebo rozverných žen. Zejména obchůzky se vyznačovaly konkrétním zamě-
řením a pevnými pravidly. V některých byli maskovaní účastníci pouze jako
doplňk hlavních obřadníků (*mládenců* nebo *rychtáře*), v některých chyběli
(obchůzku vykonávali jen svobodní mládenci), v jiných naopak byli nezbytní
a figurovali i mezi hlavními obřadníky. S ohledem na zmíněné zaměření je
možno masopustní obchůzky, uskutečňované v minulosti v uvedené oblasti,
rozčlenit na 1. obchůzky mládenců po děvčatech, 2. obchůzky masek po
jednotlivých domech, 3. obchůzky masek po okolních obcích (nejrozšířenější
byly ohlasy na někdejší provozování frašek a nápodoba kočovného cirkusu
nebo kočování cikánů), 4. obchůzky žen s prvky uplatňování tzv. ženského
práva, při čemž k prolínání uvedených forem samozřejmě docházelo. Taneční
zábava pak na obchůzku většinou volně navazovala, v prvním případě mohla
obchůzce i předcházet.

22) V okolí Přelouče chodily vdané ženy ráno s hrncem mýdlové vody po
vesnici a štětkou („*štětičkou*“) tímto roztokem pomazávaly tváře mužům. Chyce-
ný muž se mohl vykoupit penězi. S nashromážděným obnosem odešly ženy do
hostince, kde se tančilo, jedlo a pilo. O půlnoci přinesly ženy necky a za zpěvu a
žertu praly zástěry. Poté se pokračovalo v tanci až do rána. Viz VČM v Pardubi-
cích, sbírka rukopisů, sign. R 12/3, R 12/4 ; O masopustě. Ze sbírek zaslaných
„Českému lidu“, c.d., s. 193; *Popeleční středa*. Výroční zvyky a obyčeje., c.d.,
s. 32. Obyčej čištění mužů zaznamenal z výpovědí pamětníků také učitel Karel
Kabeláč (1912–1981) v rukopisu *Dějiny Choltic*, s. 448. V jiné formě máme
masopustní mytí, respektive holení mužů doloženo z 20. let 20. století v Jaroslavi:
po pochovávaní basy o masopustním úterý se „*pozůstali*“ dali vzájemně holit:
našlehaný sníh z vaječných bílků se štětkou nanasl na obličej a poté se stíral
železnou kramlí (vzpomínka Jana Štoska, záznam 1989). Viz též o omývání
sněhem v poznámce 26.

1. **Obchůzky mládenců po děvčatech** se uskutečňovaly o *masopustním úterý* ráno (před obchůzkou masek) nebo na *Popeleční středu*. Mládenci s hudbou navštěvovali obydlí, kde žila svobodná děvčata, s nimiž o masopustě tančili, *k uctění* jim věnovali lahvičku *rosolky* (bylinný likér) a na oplátku od děvčat dostávali jednak smažené pečivo zvané *věnce*, které navlékali na bidélka nošená přes rameno, jednak další druhy pečiva, které ukládali do nůše. Vše si po obchůzce v hostinci rozdělili.²³⁾

2. **obchůzky masek po jednotlivých domech**, nazývané *maškara*, se konaly obvykle v úterý odpoledne. I při této obchůzce zaujímali významné postavení mládenci jakožto obřadníci, vstupující do kontaktu s obyvateli domu jak slovně, tak prostřednictvím tance a přijetím darů.²⁴⁾ Maskování účastníci obchůzky (*maškarádi*) naopak do přímého kontaktu s obyvateli domu nevstupovali nebo jen nepřímě. Svě chování přizpůsobovali charakteru masky: například kominík prohlížel komíny a trouby a vybíral z nich nalezené pokrmy, žid prodával své zboží, cikánka vykládala karty a hádala z ruky, medvěd chraplavým hlasem doprovázel svůj nemotorný tanec. Tanci, doprovázenému hudbou a zpěvem, náležela při této obchůzce významná úloha, zejména specifickým tanečním figurám, zobecňovaným v popisech formulací: *vysoko vyskakovali*. Toto vyskakování v asociaci: čím výše, tím více narostou toho roku plodiny, bylo spojováno zejména s písní „*Za ten len, za ten len, za ty konopičky, aby nám vyrostly, nebyly maličky...*“, tedy

23) Věnce jsou popisovány i jako pečivo zdobené cukrovím, počet obdržených věnců byl pro konkrétního mládence znamením oblíbenosti. MÚ Přelouč, Pamětní kniha obce Lohenic, s. 231 a 232; PROCHÁZKA, O.: c. d., s. 328 (sdělení Fr. Štěpánka z Křiččeně, přes 80 let starého), SOKA Pardubice, Obecní kronika. Z dávných dob obce Turova a širokého okolí., s. 151 (záznam Aloise Sháněla, zedníka, nar. 1894 v Turově, z r. 1948); SOKA Chrudim, Memorabilienbuch der Gemeninde Jenischowitz... vom 1836, s. 115 (záznam z r. 1928 o době kolem r. 1860–70); záznam Josefa Hanuše o Mělicích, in: VČM v Pardubicích, sbírka rukopisů, sign. R 12/3.

24) „*Napřed jde hudba, za nimi tři mládenci co nejlépe oblečení. Na kloboukách jim vlají dlouhé fábory neb také červené šátky... hudba na dvoře nebo v síni hraje písničku... jeden z mláďenců zavdává si s hospodářem a hospodyní a zve je na večír do hospody k tanci. Druhý nese pokladnu, do které sbírá peněžitě dárky na muziku. Třetí pak „tanečník“, provádí hospodářovy dívčice a pajmámu. Úkol tanečníka je nejdůležitější a k tomu bere se nejschopnější z chasy.*“ Záznam Josefa Hanuše. In: VČM v Pardubicích, sbírka rukopisů, sign. R 12/3. O mláďencích „v zelených sametových šatech“ hovoří také v r. 1934 Josef Nešpor při retrospektivním popisu maškary ze Sezemic. Viz SOKA Pardubice, Kronika obce Lukovny, I., s. 27.

vztahovalo se k jednomu ze základních leitmotivů masopustního období, jímž byly práce se zpracováváním textilních plodin.²⁵⁾ Při návštěvě v domě se nezapomnělo na pozvání na večerní taneční zábavu. Podle některých zpráv se obchůzka konala zejména po zámožnějších usedlostech, kde se dala předpokládat výslužka. V pramenech nalézáme také zprávu, že obchůzce po jednotlivých domech předcházely v úterý nejprve průvod obcí, jehož smyslem bylo *kulování a omývání* sněhem. Na maškary si mohl kdokoliv hodit sněhovou kouli, což masky zase oplácely. Všeobecná *kulovanice* pak pokračovala i při obchůzce (Seč).²⁶⁾

Do autentických připomínek konkrétních masek, zaznamenaných při masopustních obchůzkách v oblasti, jíž se zabýváme, nás uvádí obchůzka *kucababy* v Bohdanči (Lázně Bohdaneč) ve 2. čtvrtině 19. století. *Kucababa* je popisována jako baba se zavázanýma očima, s nůši na zádech, v níž seděl bezruký muž v klobouku.²⁷⁾ Na přelomu 19. a 20. století jsou z území východního a z východní části středního Polabí v dostupných pramenech jmenováni: *hlasatel s trubkou* na koni, *laufr* (též *běhoun*, *strakapoun*, *hanzibuřt*), *rychtář*, *čtyři vojáci*, *pán se slečnou*, *Sálička* (popisovaná jako *bába s dítětem*, *vodící se s pánem*), *bába s nůši* na zádech, v níž sedí vycpané nemluvně nebo klec na homolky (druh sýra) se živým kocourem, *muž s klecí na homolky* na zádech, *medvěd vedený slouhou*, *opice*, *koniček* (jezdec na koni), *paňáca*, *voják*, *střelec*, *turek*, *mouřenín*, *žid s židovkou*, *cikán s cikánkou*, *Franc ze zámku*, *hraběnka*, *policajt*, *komíník*, *drátař* (dráteník), *brusič*,

25) Uvedená píseň v různých variantách je v souvislosti s masopustním veselím připomínána z řady zdrojů, uplatňovala se i při taneční zábavě: *Dívky a hospodyně vynasazovaly se, aby o masopustě co nejvíce vyskakovaly, neboť „jak vysoko skáčou, tak vysoký urodí se len“*. Viz KOPISTA, Čeněk c.d., s. 122.

26) „*Cizinec, zabloudiv v masopustní úterý do Seče... udiven ptá se: Ti lidé se zbláznili nebo nemají zdravého rozumu... Nejživěji jest odpoledne, kdy ženské mají poklizenou a mohou se pustiti do boje. Na rohu ...shromáždí se zástup, zásoby střelby v zástěrkách, a běda, kdo jde kolem na poštu. ... Tamto děvčata dostala mezi sebe dědečka... Již je jedna na zemi a dědeček ji omývá čerstvým snížkem, že na celý rok bude zdráva. Tam tři děvčata brání se ... zástupu jonáků, kteří laviny sněhu na ně házejí... Tamto utíká pan učitel, marně! ... Nejhůře, když je málo sněhu. Ale tu je snadná pomoc... forman musí zapráhnouti... a přivésti sníž na městečko. U kovářny nebo u lednice je jisté; tam se návěje drží až do sv. Marka.*“ BRODSKÝ, František: c.d.

27) Domáci masku oslovili: *Co tu chcete?* Masky odpověděly: *Jde si má žena Kucababa pro ty dva slíbené kluky rozpustilé*. Domáci: *Čím je vykoupieme?* Masky: *Za každého skleničku rosolky*. KOSINA, J. E.: *Život starého kantora*. Olomouc, 1899. *Kucababa* (kucibaba) figuruje i v tradiční dětské hře „na slepou bábu“: hráč (*Kucababa*) se zavázanýma očima chytá spoluhráče. Obecně výraz *Kucababa* označoval i strašidlo, čarodějnici.

řezník, kat, rasovský s pomocníkem, baba čarodějná, čert, ale i *předek vozu o jednom kole, na němž dědek sedí*. Ze Železných hor jsou jmenováni: *mládenci, běhoun, ostřížek* neboli *strakatej, žena s košem, nevěsta* či *družička, turek s fesem, čtyři turci* (vojáci), *čtyři bílé maškary, hrachovák* (obalený hrachovinou), *slamák* (v oděvu ze slámy upleteném), *medvěd* (člověk obalený slámou nebo hrachovinou), *pradleny, ras načervenený s kobyloou, ras se psem, kobylka, židé, kominík*. Zprávy a pozorování z průběhu první poloviny 20. století tento okruh masek dále rozšiřují. Uváděni jsou již běžně *ženich a nevěsta*, případně *družičky (družice)*, objevuje se *sedlák, poklasný, dráb*, dále reprezentanti různých řemesel, *Gambrinus*, respektive *Bakus s družinou, Tyroláci* a jiní představitelé národů, ale i *slon, velbloud, fotograf, letadlo*, tedy patrně jsou aktualizace s ohledem na dobové módní jevy. V dalších desetiletích pak narůstá typologie masek uplatňovaných při občůzkách ještě výrazněji.²⁸⁾ Občůzku zakončoval, obvykle někde na prostranství nebo v hostinci, dramatický výstup soudu a symbolické popravy určité z masek: *medvěda, kobyly* nebo *kominika*. Scéna soudu a popravy, dávný ohlas očištné oběti za společenství obce, měla v některých případech rozvinutější divadelní formu s příznaky masopustních frašek, provozovaných zejména v městském prostředí od středověku až do 18. století, které v reliktech v lidovém prostředí přeživaly až do 20. století, kdy se zpětně na podkladě pramenů opět předváděly v ucelenější formě jako doklad tradičního „staročeského“ masopustu, zakomponovány do tradičních fází soudobé občůzky.²⁹⁾ Mezi obyčejí konce masopustního období je ve východním Polabí doložena i forma symbolické rozlučky s motivem pohřbu, situovaná před půlnoc z *masopustního úterý* na *Popeleční středu*.³⁰⁾ Obecná inklinace k divadelnímu vyjadřování při slavení konce masopustu dovoluje zařadit do

28) Blíže k jednotlivým maskám viz Příloha I.

29) Například v Kojících v r. 1959 šlo o scénu „*představující slávu a pád celého Bakusova dvora*“, která končila zastřelením (z kanónu) *Bakuse, medvěda s medvědářem, kominika a řezníka*. Zastřelené si koupili *cikáni*, naložili je do vozu a odvezli za zvuků kapely do sálu hostince, kde měli nejprve všichni zastřelení sólo a poté pokračovala taneční zábava. Dle záznamu v kronice Sokola Kojice.

30) Dle záznamu Karla Kabeláče: „*Před půlnocí přinesli chlapci do sálu na nosítkách panáka ustrojeného do starých šatů a začalo loučení s masopustem. Hlavní pořadatel pravil: „Pomni, človče, že prach jsi a v prach se obrátíš! Hudba začala pohřební pochod, chlapci uchopili nosítka, tanečníci se seřadili do průvodu, zamířili k rybníčkům. Když byl rybník zamrzlý, vysekala se napřed díra, hrála hudba a panák vletěl do rybníka – pochoval se masopust.*“ Záznam Karla Kabeláče v rukopisu Dějiny Choltic, s. 448. Viz též pochovávaní basy v Jaroslav v poznámce 90.

této sféry masopustních tradic i parodie svateb, které byly součástí občůzek, a další situační kompozice jako kočování cikánů, cirkus a jiné zábavné atrakce, boj s drakem, návštěva státníků, v novější době i návštěva bytostí z vesmíru a řada dalších témat.³¹⁾

Obchůzku na *masopustní úterý* vykonávaly nejen skupiny, ale i samostatné nebo nanejvýš v páru chodící masky. Jejich vystupování nebylo tak bujné jako u skupinové *maškary*. Jejich chování obsahovalo starobylé, s magií spojené prvky (zejména ometávání, prohlížení příbytku) nebo deklamovaly úryvky z někdejších masopustních frašek, vnímaných patrně již pouze jako texty koledního typu: měly přinést do domu požehnaní a za přednesení se očekávala odměna.³²⁾ Z 19. století máme i doklady o pojetí masopustních radovánek jakožto monotematického námětu, jak se to stalo typické zejména pro sokolské maškarní plesy zvané *Šibřinky*.³³⁾ V tomto přístupu se mohla realizovat aktuální a módní témata, mající ohlas v širší společnosti, což zůstalo příznačným rysem masopustních občůzek dodnes. Z 80. let 19. století je doloženo také běhání chlapců školáků, oblečených za maškary, to znamená v *larvách*, které tehdy běžně prodávali kupci, po

31) Z konce 19. století je parodie svatby připomenuta vzpomínkami Františka Langerera z Hroubovic (LANGER, František, GAJA, Vojtěch: c.d., s. 94), v Bohumilči v r. 1938 pořádal „*staročeskou svatbu na ostatek*“ místní divadelní kroužek; „*v kočáře vozil svatbu Fr. Klouček čp. 6 po okolních vesnicích ...*“. SOKA Pardubice, Pamětní kniha obce Bohumilče, s. 120.

32) Josef Hanuš zaznamenal, že o masopustním úterý „*chodí dvě přestrojené baby, jedna má koště, druhá lucernu, hledajíce po staveních „masopust“*“. *Jedna zametá a volá: Masopúúúúst! Druhá s lucernou svítí v koutech a volá: Jen mě holka nevpúúúúst!*“ Byly podarovány pečivem. Tato a další forma občůzek samostatných maškar jsou popsány in: VČM v Pardubicích, sbírka rukopisů, sign. R 12/3, R 12/4 ; O masopustě. Ze sbírek zaslaných „Českému lidu“. In: Český lid, II., 1893, s. 73; Masopustní úterek, Výroční zvyky a obyčeje. In: Pardubicko – Holicko – Přeloučsko, II., 1905, s. 32. Deklamované texty byly torzy frašek, v literatuře figurujících pod názvy „Salička“.

33) V Pardubicích kolem r. 1870 uskutečnili členové spolku Měšťanská beseda a Sokol maškarádu s ohlasem na nedávnou prusko-rakouskou válku: v převlečení za Prusy hledali se zbraní po ulicích, obchodech a hostincích starostu města Václava Bubeníka, po nalezení jej ve jménu Masopusta zatkli. Do 1875 se v Pardubicích uskutečňovaly masopustní průvody historické povahy (např. Jiří z Poděbrad z českými pány), později byl jejich historický ráz vystřídán náměty sportovními (např. dostihy), objevilo se i téma *domobrany*, karikující armádu. V realizaci se angažovali místní měšťané a zejména ševcovští mistři a učedníci nebo členové Sokola. Viz DVORÁK, Boža: c.d., s. 150–152.

domech a krámech, aby obdrželi drobné mince (Holice v Čechách).³⁴⁾ Také v 1. polovině 20. století prameny hovoří o omezování tradičních občůzek vícečetných skupin maškar. Obyčej se často praktikoval pouze prostřednictvím jednotlivců, většinou sociálně slabých nebo z okraje společnosti, kteří si tímto způsobem chtěli vysloužit něco na přilepšenou. Toto zúžení účastníků pouze na reprezentanty chudiny se však nesetkávalo s pochopením a bylo kritizováno jako žebrota či obtěžování občanů opilci.³⁵⁾

Tradiční typy masek, rozšiřované dle potřeby o další a další postavy, se podílely i na další formě masopustních občůzek, již jsou: 3. **obchůzky, respektive vyjízdky maskovaných postav** na vozech **po okolních obcích**, často ztvárňující větší, na určité téma zaměřenou kompozici. Z témat jsou doložena zejména: předvedení obřího flašinetu,³⁶⁾ parforsní hon,³⁷⁾ cirkus

34) JIRAUCH, Jan: *Holice mého dětství (1878–1889)*. In: Zpravodaj města Holic, III., leden 2007.

35) Uvedené tendence jsou zmíněny už v kapitole Ze života lidu od Antonína Blažka v monografii Chrudimsko a Nasavrcko (III., Chrudim 1912, s. 404) a zachytil je také například v Ostřešanech učitel František Voves v letech 1924 a 1926: „...masopustní úterý odbylo se obyčejným způsobem, několik občanů ustrojilo se nevkusně za ženy a s pytlek na zádech chodili do některých stavení, při čemž předváděli dosti sprosté žerty. Hlavní atrakce, na kterou se tiito ubozí maškarádi zmohli bylo to, že představovali opilé a při tom šlapali blátem, aby tak vzbudili u diváků smích. Později byli opilí skutečně. Za doprovázejícími je dětmi se vždy rozběhli a odháněli je.... Celá tato maškarní produkce skončila večer taneční zábavou...“; „za maškaru ... ustrojila se nevkusně a odporně občanka ... a obcházelá po některých obydlich, ledacos pro obveseleni dělající a mluvíc Byla za to různě obdarována. Co vyprosila, to též potom propila...“ SOKA Pardubice, Pamětní kniha. Obec Vostřešany, s. 85 a 134. Sociální podtext občůzky je čitelný i ze záznamu učitele Josefa Síchy z r. 1936 o situaci v Rohovládově Bělé, když jmenovitě uvádí, kdo „nyní chodí“. Uvedeny jsou tři ženy z pastoušky, žena hokynáře a další tři ženy a jeden muž. SOKA Pardubice, Druhý díl pamětní knihy Rohovládkovy Bělé, s. 26.

36) Retrospektivní záznam vztahený k Jezbořicům klade líčení takových vyjízdek do let kolem r. 1866: „Zůstal-li přívod jen v Jezbořicích, bylo vše pěší. Jelo-li se do Heřmanova Městce, byl vůz a někteří účastníci na koních. Do Heřmanova Městce se ustrojil fasaňkový vůz, na který se nasadilo vysoké pomalované bednění, to představovalo velikánský flašinet, uvnitř byli domácí hudebníci, též s basou. Mezi vrchem fasaňku a bedněním se napříč položilo prkno, na tom seděl maskovaný flašinetář s kosínkou za kloboukem a točil klikou ... Někde cesta špatná, vůz se naklonil a flašinetář „Bednár“ (Heřmanův) spadl nebo seskočil do příkopu, bylo třeba dovednosti, aby se zase na své místo 2 m nad zemí vyšplhal, což budilo veselost. V Heřmanově Městci se projelo hlavní ulicí a náměstím a vešlo do hostince. Končilo se doma v Horákové hospodě.“ SOKA Pardubice, Pamětní kniha obce Jezbořické, I., s. 129 a 130.

37) Masopustní ztvárnění parforsních honů je doloženo zejména v lokalitách

a komedianti,³⁸⁾ kočující cikáni, trhovci.³⁹⁾ Ne vždy byla vyjíždka takto jed-
notně promyšlena, jejím smyslem bývala i pouze prezentace pořadající obce
a všeobecné pobavení, často i zvaní na taneční zábavu.⁴⁰⁾ Bez maskování se
naopak obešla další forma masopustních obchůzek, již jsou: 4. **obchůzky
vdaných žen** s prvky uplatňování tzv. ženského práva. Tyto obchůzky zanikly
v prvních desetiletích 20. století.⁴¹⁾ Zatímco tedy doklady o konání první a
čtvrté formy masopustních obchůzek se v průběhu první třetiny 20. století

východně od Pardubic, a to ještě i v 1. třetině 20. století. Účastnil se toho, „*kdo
mohl sehnati koně a sedlo a uměl jezdit*“. V běhu zdatný člověk představoval
jelena a patřičně namaskován vybíhal do krajiny po předem domluvené trati
katastry několika vesnic o hodinu dříve, než se po jeho stopě vydávali ostatní
účastníci. Mohl se kdekoliv ukrýt a zmást pronásledovatele, ale musel se mít
i na pozoru, aby ho někde nezajali, protože honci by pak za něho museli zaplatit
výkupné. Viz například záznam Bohumila Bačiny z r.1938, in: SOKA Pardubice,
Pamětní kniha obce Litětín, I., s. 115–116; ADAMEC, Josef: c.d., s. 91–92;
PINKASOVÁ, M.: c.d., s. 112.

38) Například jakožto cirkus Šmirkus se prezentovala 6. 2. 1951 maškara
vypravená v Lukovně a objíždějící lokality Dražkov, Dříteč, Němčice, Kunětice,
Ráby, Počáply a Sezemice v širším okolí na obou březích Labe. Ředitel podniku
v podání pana Martínka práskal bičem, aby se shromáždilo publikum, a hlásil, co
je v cirkusu k vidění, např. „*Měli hada od hlavy na konec ocasu 10 metrů a od
ocasů k hlavě 15 metrů ...*“. In: SOKA Pardubice, Kronika obce Lukovny, I., s.
222, dle vlastního zážitku zaznamenal v r. 1972 Jaroslav Kačírek z Dražkova.

39) O masopustním žertovném jarmarku v Chrudimí viz Chrudimsko
a Nasavrcko, III, Chrudim 1912, s. 404, v Blatě viz ROBL, R.: c.d.

40) O reprezentačním zaměření podobných vyjížděk hovoří např. DVOŘÁK,
Boža: c.d., s. 149: „*Vě výpravě maškarních průvodů a maškar jednotlivé obce se
předháněly a ve městě se chlubily, co vše dovedou. A tu se samo sebou rozumělo,
že městští nesměli zůstatí za venkovskými pozadu.*“. Ilustrativní jsou i záznamy
v obecních kronikách. Viz např. SOKA Pardubice, Kronika obce Semína, s. 117,
r. 1961: „*...o masopustním úterku ...svazáci...na 4 vozech ... maškary a místní
muzikanti projeli Strašovem. Vápnem (kde policajt Jos. Oliva provedl únos učitelky
do bláta za ves), Žaravicemi, Sopřečí a přes Břehy, kde ztropili také něco výtrž-
nosti. Po odstřelu medvěda vesnice pak tancovala do 2 hodin z půlnoci.*“ SOKA
Pardubice, Pamětní kniha obce Újezda, díl II. od r. 1959, s. 16, r. 1960: „*...v úterý
masopustní od 3 h. odpolední uspořádali členové požárního sboru maškarní
průvod ... na dvou povozech ...*“, a to i do sousedních obcí Komárov a Kolesa.
OÚ Jaroslav, Pamětní kniha, s. 213, r. 1969: „*22.2. navštívilo 16 mládežníků
v maskách z Týništky naši obec a připomněli tak ostatky. Za dvě hodiny návště-
vy po domech získali z naší obce za asistence čtyř hudebníků 495 Kčs.*“; SOKA
Pardubice, Kronika obce Vlčí Habřina II. díl, s. 152, r. 1981: „*...ženy pořádají
ples maškarní ... týden před plesem uspořádán průvod masek, kterému vyhrávala
místní kapela Habřínačka, vezená na ozdobeném voze s plachtou, taženém koňmi.
Taktó pozvání nejen občané Habřiny, ale i Vyšehněvic a Sopřeče ...*“.

41) Viz poznámka 22.

ztrácejí, konání druhé a třetí formy pokračovalo, a to i ve 2. polovině století, patrně i díky oficiální kulturní politice státu, která měla řadu projevů lidových tradic ve škatulce žádoucích elementů, ilustrujících kulturní kořeny pracujícího lidu. Frekvence uvedených forem, vysledovatelná na základě pramenů, je sice jen orientační, ale od skutečnosti se patrně mnoho neliší: období četnějšího praktikování obchůzek se střídala s obdobími, kdy se bylo možno se společenskou formou masopustních obyčejů setkat řídkěji nebo jen ojediněle, a to z nejrůznějších důvodů, většinou velmi prostých, jako je absence podnětu k uspořádání akce nebo naopak schopnost domluvit se na akci, ochota zorganizovat ji atd., ať už jako příležitost k pobavení nebo jako možnost k zisku nějakých finančních prostředků navíc pro pořadající sdružení.⁴²⁾

42) Určitou ilustraci frekvence konání masopustních obchůzek masek podávají záznamy v obecních kronikách: Bohumileč: 1938 *na ostatek ... maskarní ples s průvodem po vsi...*; Břehy: 1972 *maskary*, 1973 *maskary*; Bukovina u Přelouče: 1950 *opět pořádán maskarní průvod v Bukovině a do Holotína*, 1954 *opět pořádána tradiční „maskara“*; 1961 *maskara*, 1982 *masky zvaly na tradiční maskarní ples i občany z Holotína*, Turkovic; Dolní Jelení: 1987 *obnovují zvyk, že se ustrojil celý průvod maskar ...*; Černá za Bory: 1946 *maskarní průvod na vostatky*; Dolní Redice: 1974, 1978; Dražkov: 1933 *maskary (že zábava ta více jak 20 let konána nebyla, mělo to za následek shluk obecnstva, jak z vesnic z okolí, tak z městečka Sezemic)*; Horní Roveň: 1963: *pěknou tradici již více jak 10 let v obci udržovanou vytvořili místní hasiči*, 1980 *maskarní průvod po obci*; Horní Redice: 1959 *po mnoha letech jsme uviděli u nás maskarní veselice, po obou Redicích prošel průvod masek*, 1976 *maskarní průvod*, 1978 *maskarní průvod po obci s hudbou*; Hrachoviště: 1937 *maskarní průvod po vsi*; Choltice: 1933 *40 masek obešlo městečko a končilo se zastřelením kominika u hřbitova*, 1946 *po několika letech maskarní průvod*; Jaroslav: 1968 *ostatky*, 1969 *masky z Týništky navštívili naši obec*; Kojice: 1935 *velký maskarní průvod*, 1937 *maskarní průvod*, 1959 *pořádána velká maskara po vsi*, 1960 *velká maskara po vsi*, 1962 *maskara*; Komárov u Přelouče: 1962 *po dlouhé době opět maskarádu*; Kozašice: 1966 *masopustní veselice s průvodem*; Labětín: 1938 *maskarní průvod s hudbou*; Labské Chrčice: 1959 *staročeská maskara*, 1960 *druhá staročeská maskara*, 1975 *maskara po obci*, 1978 *maskara po vsi*, 1980 *masky po vsi*; Lány na Důlku: *poslední takový průvod v roce 1921*; Lukovna: 1951 *vyjela lukovenská maskara do okolních obcí*; Moravany: 1946 *maskaráda*; Nemošice: 1951 *maskarní průvod*, 1961 *staročeské ostatky*, 1975 *masopust*, 1981 *ostatky, tradiční akce*, 1983 *staročeské ostatky se neuskutečnily*; Ostřešany: 1961 *staročeský průvod a poprava Bakusa*; Rečany nad Labem: 1965 *maskarní veselice s průvodem přes obec Labětín, Trnávku a Rečany*, 1969 *maskarní merendu s průvodem*; Semín: 1961 *o masopustním úterku svazáci uspořádali fašank*, 1962 *maskarní průvod*, 1963 *po vsi bez muziky jezdily a běhaly maskary*, 1971 *se v dešti konal fašank*; Sezemice: 1968 *chození maskar po Sezemicích a okolí v masopustní úterý se udržuje*, 1980 *letos poprvé chyběla charakteristická tečka za masopustním obdobím, maskarní*

Přehled tendencí v uplatňování jednotlivých forem masopustních občůzek naznačuje, že nehledě k zákazům masopustních radovánek v předchozích obdobích,⁴³⁾ výrazným zásahem do kontinuity obyčejů se stala I. světová válka.⁴⁴⁾ Také změna politicko – ekonomických a kulturních poměrů po r. 1918 obyčejovou tradici obecně ovlivnila: nové podněty a možnosti zatlačovaly autentickou tradiční kulturu do pozadí, ale jak poznáme, tradiční kultura fungovala dál, s řadou nově zformovaných příznaků. Příležitosti, kdy se projevovala prostřednictvím masopustních obyčejů, byly tu častější, tu ojedinělé, ale objevovaly se průběžně dle příznivosti okolností, i když se i v této době vyskytovaly překážky v podobě zákazů masopustního veselí, odůvodňovaných zamezováním žebroty, krádeží a dalších nežádoucích jevů.⁴⁵⁾ V době druhé světové války se připomínky někdejších forem sla-

průvod; Spytovice: 1979 staročeský masopustní maškarní průvod; Srch :1961 staročeský masopust, průvod s maškarami, lid. zvaný maškara ; Svinčany: 1970 po mnoha letech veselý průvod, 1974 maškaráda, která se stává každoročním význačným podnikem; Ujezd u Přelouče: 1960 maškarní průvod po vesnici; Ujezd u Sezemic: 1946 mládež uspořádala maškaru; Urbanice: 1920 maškara, 1926 maškara, 1946 opětě konána místními občany maškara, 1959 po dlouhé přestávce opět maškarní průvod obcí, 1960 maškarní průvod obcí, 1962 maškarní průvod obcí, 1963 maškarní průvod obcí; Vysoké Chvojno: 1974 průvod masek, 1987 masopustní průvod masek; Vyšehněvice: 1946 staročeský ostatek, 1957 dopoledně objížděli okolní vesnice, odpoledne průvod po vsi; Zdechovice: 1973 maškarní průvod vypravěný z obce Spytovic, již dlouho se zde něco podobného nevidělo. Zdroj: obecní kroniky příslušných obcí.

43) Zatímco Ladislav Quis v Knize vzpomínek o počátku 2. poloviny 19. století o Čáslavi uvádí, že „svoboda maškar o ostatecích byla neomezená a bylo jim volno nejen proháněti se po ulicích a tropiti všemožné nezbednosti, ale nikdo jim též nebránil vcházeti do domů a soukromých bytů,“ v Pardubicích v r. 1878 pobouřily masky židů tehdejšího okresního hejtmana Ignáce Baukala (1816–1893) natolik, že konání masopustů zakázal. Viz DVOŘÁK, Boža: c.d., s. 151. Ve Břehách v r. 1890 žádal učitel 12. 3. ve schůzi přítomné členy místní školní rady, „aby se ... maškara, která v ostatecích darebně rejdy tropí, školní mládež jenom k nemravnosti povzbuzuje a do hospody láká, zamezila a přísně zapověděla. V nynějším pokročilém 19. století se ani nehodí, aby ze sebe mnohý člověk maškaru tropil.“ Školní rada se usnesla, že řádění maškar je nešvar, ale byla si vědoma, že tento zvyk nedá se odstranit najednou. Členové rady slíbili, že co jim bude možno, zlovyku tomu budou činit překážky. SOkA Pardubice, Kronika obce Břehů, s. 124.

44) Dokládají to například i zmínky typu: „masopustní ostatky, jindy tak veselé, byly zamlklé“ (SOkA Pardubice, Memorabilienbuch des Sezemitzer Magistrates... s. 171, r. 1915) či „16. 2. 1915 Masopustní úterek: ticho, klid – žádná maškara, muzika. Ve vsi smutek. Čekají se odvodů 18 letých a přes 42 let do 50 r.“ (SOkA Pardubice, pozůstalost Josefa Hanuše, sign. 5/18).

45) Například záznam o masopustních občůzkách z Lánů na Důlku uvádí, že v r. 1933 byl „tento způsob ukončení masopustu úředně zakázán, že zvyk se zvrhl

vení masopustu staly osvěžením jednotvárných témat regionálního tisku.⁴⁶⁾ Poválečné uvolnění pak s sebou přineslo aktualizaci masopustních obyčejů, a to jak ve formách maškarních plesů a tanečních karnevalů, tak i ve formě tradičních občůzek maškar v prostředí vesnic.⁴⁷⁾ Přitažlivost neztratily ani se změnou politicko-ekonomického systému společnosti po roce 1948, kdy i způsoby zemědělské výroby byly položeny na zcela netradiční základy a celý způsob života byl směřován ke kolektivistickému modelu organizace společnosti. Naštěstí preferování lidových kořenů kultury umožňovalo i pořádání takových akcí, jakými byly formy tradičních maškarních zábav včetně masopustních občůzek po celou dobu socialistického systému. Zatímco ale v řadě lokalit včetně městských byly nejrůznější maškarní plesy, karnevaly a *Šibřinky* každoroční záležitostí, masopustní občůzky maškar jakožto akce poměrně náročné na přípravu i realizaci bylo obvyklé až na výjimky pořádat vždy s určitou prodlevou, někde kratší, v jiných případech trvající dokonce i více let, ba i desetiletí, přičemž opětovné uspořádání občůzky maškar bylo v takovém případě vždy událostí v lokálním společenství náležitě zdůrazňovanou. Význam *Tučného čtvrtka* se silně oslabil již v průběhu prvních desetiletí 20. století, avšak obyčej, náležející samotnému konci masopustního období, se v průběhu 2. poloviny 20. století úspěšně přizpůsobily občanskému kalendáři a přesunuly se buď na konec týdne před *Popeleční středou* (zejména poté, co se sobota stala dnem pracovního volna) nebo na některý jiný z víkendů kolem závěru masopustního období. Přípustnými se staly i víkendy po liturgické *Popeleční středě*, zejména z důvodu obtíží při zajišťování muzikantů, hrajících při občůzce, na termín řádný. Takto

v přímou žebrotu, vydírání a krádež, dnes je ojedinelý maškarád se škraboškou na obličejí a s rancem na zádech nebo s taškou pro smažky v ruce ve vsi zvláštností...“
SOKA Pardubice, II. pamětní kniha obce Lány na Důlku..., s. 31.

46) Např. vydání listu Východočeský kraj z 20. 2. 1942 uveřejnilo připomínku konce masopustu pod titulkem *Z masopustu do postní doby: „V úterý 17. t. m. rozloučili jsme se v Pardubicích s masopustem. Leckde ve vinárnách a kavárnách bylo loučení s masopustní dobou. Jinak přešel tento den klidně namnoze bez pozorování ... Město Pardubice v dávno uplynulých dobách mělo neobyčejně slavné a často vtipné maškarní průvody a různé maškarní scény. Na to dosud vzpomínají nejstarší obyvatelé města.“*

47) Např. v Moravanech byla maškara v r. 1946 uskutečněna jako jedna z akcí, jejíž výtěžek měl financovat zřízení obecního rozhlasu. V témže roce v Černé za Bory výtěžek z maškary, která objížděla i lokality Drozdice, Mnětice, Žižín, Zminné a Staročernsko, byl určen na vybudování čekárny na místní vlakové zastávce. Viz 750 let obce Moravany. OÚ Moravany, 1994; SOKA Pardubice, Pamětní kniha obce Černé za Bory, s. 241–242.

vstoupily masopustní obyčeje po změně politických poměrů i do posledního desetiletí 20. století a takto pokračují i ve století jednadvacátém.

Přirozeně fungující tradiční lidovou kulturu charakterizuje skutečnost, že tato kultura má stálou vazbu se životem lidí, kteří si ji osvojili. Je to umožněno přímým vztahem mezi tvůrci a konzumenty této kultury. Fakta o podílu masopustních tradic na společenském životě obyvatelstva ve východním Polabí a v přilehlé části Železných hor platnost této charakteristiky plně potvrzují. Masopustní tradice se v uvedené oblasti uplatňují spontánně a vycházejí z aktuálních možností a invencí těch, kdož jimi svůj společenský život jednak zpestrňují, jednak se jejich prostřednictvím tvůrčím způsobem realizují. To vše probíhá bez idealizačních stylizací, plně v kontextu současného způsobu života. Potvrdil to **výzkum masopustních obchůzek, provedený Východočeským muzeem v Pardubicích** v lokalitách, ve kterých se masopustní obchůzky více či méně pravidelně realizovaly v letech **po r. 2000**.⁴⁸⁾

Označení masopustních obchůzek je v těchto sídlech poměrně různorodé a jen málokdy má v konkrétní lokalitě pouze jeden ustálený výraz. Vedle obecného názvu *masopust* (Borek, Horní Roveň, Rosice u Chrastí, Roudnice, Třebosice, Turov, Voleč, Vysoké Chvojno) jsou to vyjádření vystihující přesněji charakter události: *masopustní průvod* (Albrechtice, Dolní Jelení, Dolní Ředice, Holice, Horní Jelení, Horní Ředice (dříve *maškary*, *maškarády*), Krakovany, Maleč, Proseč u Skutče – Záboří, Slepotic, Zbožňov), *maškarní průvod* (Horní Bradlo, Vepřikov, Žlebské Chvalovice) nebo i *masopustní rej masek* (Voleč, Vysoké Chvojno), *masopustní veselí* (Dobříkov). Nechybí tradiční jednoslovná označení: *maškara* (Krakovany, Míčov, Okřesaneč, Včelákov (též *staročeská maškara*), Veselí, Žlebské Chvalovice), *maškary* (Moravany, Svidnice, Prosetín, Voleč), *maškaráda* (Míčov, Včelákov), *maškarování* (Holice), někde i výraz *ostatky* (Horní Roveň, Radčice, Slepotic). Maskování účastníci obchůzek jsou nazýváni *maškary*, *maškarádi* (jednotné číslo *maškarád*), *masopustníci*, *maškarníci*.

48) Jedná se o lokality Albrechtice nad Orlicí, Borek (u Vysoké nad Labem), Dobříkov (u Chocně), Dolní Jelení, Dolní Ředice, Holice v Čechách, Horky (u Čáslavi), Hostovlice (u Čáslavi), Horní Bradlo, Horní Jelení, Horní Roveň, Horní Ředice, Krakovany (u Týnce nad Labem), Libice nad Doubravou, Litětiny, Maleč, Míčov – Sušice, Okřesaneč, Oudoleň, Proseč-Záboří (u Skutče), Prosetín (u Skutče), Předhradí (u Skutče), Radčice (u Skutče), Rosice (u Chrastí), Roudnice (u Libčan), Rušinov, Sedlice (u Hradce Králové), Semín, Starý Mateřov, Svidnice (u Slatiňan), Třebosice, Turov (u Pardubic), Vápenný Podol, Včelákov, Veselí (u Přelouče), Vepřikov, Vilémov (u Golčova Jeníkova), Voleč, Vysoké Chvojno, Zbožňov, Želí, Žlebské Chvalovice.

V některých obcích pokládají tuto akci natolik za tradiční, že vyjadřují její kontinuitu slovy: *dělá se to tady od pradávna*, jinde si udržují povědomí o více či méně časově vzdáleném znovuoživení tradice a okolnostech této obrody. Intenzita konání občůzek kolísá od každoroční, případně jednou za dva roky se konající realizace k prodlevám víceletým, kdy délku prodlevy ovlivňují nejrůznější okolnosti, předem těžko odhadnutelné. Již byla zmínka o tom, že stejnými příznaky se nejspíše obecně vyznačovala i frekvence konání občůzek v průběhu 20. století a pravděpodobně i v 19. století. Ani v lokalitách, kde se masopustní občůzky maškar konají bez delší prodlevy více jak čtvrtstoletí, nelze potvrdit, že před tím se konaly se stejnou intenzitou, že neexistovaly v pravidelnosti konání přestávky, způsobené nejrůznějšími okolnostmi. Mezi lokalitami, ve kterých sledujeme výskyt masopustních občůzek od r. 2000, jsou tudíž nejen takové, kde tradice každoročního či každý druhý nebo třetí rok se opakujícího konání občůzky z předchozích desetiletí i nadále pokračuje,⁴⁹⁾ nebo kde pokračuje konání občůzek, obnovených po delší době v posledních dvou desetiletích 20. století,⁵⁰⁾ ale je i řada takových, kde se konání občůzek v současné podobě rozvinulo právě až po r. 2000, kdy prodleva od posledního konání občůzky byla v některých případech i delší než 30 nebo i více let.⁵¹⁾ A zatímco u většiny podchycených lokalit funguje po r. 2000 každoroční nebo již delší dobu každý druhý rok probíhající frekvence konání masopustních občůzek, v některých obcích sledujeme naopak i rozhodnutí snížit frekvenci konání z každoročního na každý druhý rok, setkáváme se i s delší prodlevou v uskutečnění občůzky a dokonce i s přerušením tradice, aniž můžeme odhadnout, na jak dlouho to bude.⁵²⁾

49) Například v Borku byla předchozí každoroční frekvence konání občůzky masek snížena na konání každý suđý rok asi v r. 1990, v Míčově se stále koná každoročně, stejně jako v Prosetině, ve Veselí každý druhý rok, ve Žlebských Chvalovicích se do roku 1969 konaly občůzky nepravdělně, ale poté až do současnosti nabyly formu každoročních akcí.

50) Například v Dolním Jelení (od r. 1992), v Horních Ředvicích (od r. 1998), v Předhradí (od r. 1990), v Roudnici (od r. 1991), v Třebosicích (od r. 1999), ve Včelákově (od r. 1997), ve Zbožňově (od r. 1989).

51) Například v Albrechticích nad Orlicí (od r. 2003), v Dobříkově (od r. 2006), v Holicích v Čechách (od r. 2004), v Malči (od r. 2001), v Rosicích u Chrásti (od r. 2004), v Turově (od r. 2007), ve Vápenném Podole (od r. 2004), ve Volči (od r. 2001), ve Vysokém Chvojně (od r. 2004).

52) Například v Dolních Ředvicích bylo každoroční konání v r. 2006 zaměněno za uskutečnění obecní zabíjačky, v Horním Bradle byla frekvence konání občůzek snížena na každý druhý rok (od 2006), v Horním Jelení byla od r. 1986 dodržovaná

Bylo řečeno, že doba konání masopustních občůzek není v současnosti již striktně závislá na církevně vymezený závěr masopustního období, připadající na dny pracovní. Realizace občůzky na *masopustní úterý*, uplatňovaná často do 70. let a v některých lokalitách ještě i v 80. letech 20. století (Borek do 1982), se dnes objeví pouze výjimečně.⁵³⁾ Dbá se ale, aby občůzka maškar proběhla v masopustním období a existuje povědomí, že by se neměla odehrávat po *Popeleční středě* (Borek, Horní Bradlo, Prosetín, Turov, Včelákov, Vysoké Chvojno). Přesah je ovšem možný, například když nejsou dříve k dispozici muzikanti (Horní Bradlo, Horní Ředice) a panuje dosud měsíc únor.⁵⁴⁾ Obvyklým dnem konání občůzek je v současnosti sobota, a to sobota *blízká konci masopustu* (Horní Ředice) nebo označovaná jako *konec masopustu* (Roudnice, Třebosice), sobota *ve druhé polovině února* (Krakovany, Míčov) nebo volněji pojato: *v únoru* (Dolní Jelení). Výjimečně je dnem konání občůzky neděle (Rosice).⁵⁵⁾

Přípravy a veškeré organizace občůzek se ujmají většinou místní spolky, často ve vzájemné spolupráci.⁵⁶⁾ Nejčastěji jsou hlavním organizátorem místní dobrovolní hasiči, kteří si ale obvykle přibírají ku pomoci některý z dalších spolků nebo i jednotlivce, kteří v hasičském sboru organizování nejsou (Dolní Jelení, Holice, Horní Roveň, Krakovany, Maleč, Moravany, Okřesaneč, Oudoleň, Proseč-Záboří, Třebosice, Turov, Včelákov, Vepříkov, Zbožňov).⁵⁷⁾ Dalšími ze spolků organizujících masopustní občůzky maš-

tradice každoročního konání občůzky přerušena v r. 2007 zánikem pořádající organizace (ČČK), v Krakovanech se občůzka masek nekonala od r. 2003.

53) Výjimkou byl pouze průvod masek, uspořádaný v r. 2004 základní školou v Albrechticích nad Orlicí právě na masopustní úterý, v následujících letech ale již se akce uskutečnila v sobotu před závěrem masopustního období.

54) Například v r. 1999, kdy připadala Popeleční středa na 17. 2., se v Horním Bradle občůzka uskutečnila 27. 2. a v Horních Ředicích 20. 2. 1999.

55) Síla povědomí o liturgickém závěru masopustního období se přesto výrazně projevila v r. 2008, kdy Popeleční středa připadala již na 6. 2. Ve většině lokalit se soustředili na uskutečnění občůzky před tento termín, i na soboty lednové, nejvíce občůzek proběhlo 2. 2..

56) Například v Roudnici masopustní občůzku maškar organizoval hlavně Spolek žen, od r. 2006 se do přípravy zapojily i ostatní místní spolky (hasiči, sportovci, klub seniorů) a finančně akci podpořil také obecní úřad. Dělna práce fungovala i v rovině výroby kostýmů a rekvizit: Spolek žen vyráběl masky, hasiči omlazovací mlýn, členové klubu seniorů napekli perníčky.

57) Například v Holicích se uspořádání maškary neobejde nejen bez dobrovolných hasičů, ale ani bez dechové hudby a divadelního souboru kulturního domu. V Krakovanech se spojili hasiči a sportovci, v Proseči Sbor dobrovolných hasičů z místní části Záboří se Svazem žen, v Třebosicích podporuje aktivitu

kar jsou spolky tělovýchovné (Dolní Ředice, Horní Bradlo, Horní Ředice, Maleč, Míčov, Okřesaneč, Prosetín, Svídnice, Veselí),⁵⁸⁾ spolky s převažující ženskou členskou základnou (Borek, Horní Jelení, Roudnice),⁵⁹⁾ klub důchodců (Vysoké Chvojno), ochotnický divadelní spolek (Předhradí). Členská základna spolků se ovšem často překrývá, takže lze spíše říci, že pod hlavičkou některého ze spolků se podílejí na přípravě masopustních obchůzek především obyvatelé konkrétní lokality.⁶⁰⁾ V neposlední řadě mají na pořádání výrazný podíl také jednotlivé obecní úřady (Albrechtice, Horní Ředice, Roudnice, Třebosice, Vepříkov, Veselí, Voleč) nebo je hlavním organizátorem či spoluorganizátorem masopustních obchůzek místní škola (Albrechtice, Moravany, Rosice).⁶¹⁾ Příprava leží i na řadě jednotlivců mimo spolky a instituce. Uskutečňuje se dle dohody (Třebosice), asi dva měsíce předem (Horní Bradlo, Prosetín, Radčice), asi měsíc předem (Maleč, Zbožňov), předběžně od října, podrobně od ledna (Míčov, Proseč-Záboří, Roudnice, Vysoké Chvojno), od Vánoc (Voleč), v prosinci předchozího roku (Kraťovany, Okřesaneč), asi 14 dní předem intenzivně (Horní Ředice (ale hudba zajištěna smluvně rok dopředu)).⁶²⁾ Otázka vhodné hudby je záležitostí

hasičů i dalších občanů v přípravě obchůzky obecní úřad, ve Včelákově se hasiči spojují s tělovýchovnou jednotou, ve Zbožňově vypomáhají i občané, kteří nejsou v hasičském sboru.

58) Například se jedná o TJ Sokol Dolní Ředice, TJ Horní Bradlo, SK Sokol Horní Ředice (spolu s obecním úřadem), o TJ Tatraň Míčov, SK Sokol Prosetín, SK Svídnice, TJ Veselí (spolu s obecním úřadem).

59) Kromě již zmíněného Spolku žen Roudnice jsou to ženy z Borku (do roku 1997 organizované v ČSČK) a místní skupina ČČK v Horním Jelení (do r. 2006).

60) Typickým příkladem jsou Žlebské Chvalovice, kde v minulosti se podíleli na přípravě obchůzky hlavně hasiči, po obnovení činnosti TJ Sokol v r. 1971 se pořadatelství ujímali sportovci, ale v současnosti nelze podíl obou spolků rozlišovat, protože se oba se svojí činností i členskou základnou vzájemně překrývají a doplňují.

61) V Albrechticích si žáci některé masky sami vytvořili, jiné byly vypůjčeny v kulturním domě v Týništi nad Orlicí. V Rosicích, kde akci zajišťovalo Sdružení rodičů ZŠ, se také aktivně zúčastnili žáci. V obou případech se ovšem nejedná o vyložené školní akci, nýbrž zapojují se do ní také občané, úžeji se školou nepropojení.

62) Například v Horním Jelení v r. 2004 se organizace masopustního průvodu týkala lednová schůzka ČČK, na další počátkem února pak byla definitivně projednána a schválena trasa a vydány masky. O týden později se průvod uskutečnil a týden nato proběhl sběr masek a zhodnocení akce. Ve Volči, kde připravují akci od Vánoc, je masek rok od roku více, pokaždé se objeví nějaký nový nápad.

velice důležitou, obvykle je přítomnost hudby podmínkou k tomu, aby se masopustní obchůzka maškar vůbec mohla uskutečnit. Hudba bývá proto zamlouvána s velkým předstihem, někde se již tradičně počítá s konkrétními hudebníky. Většinou se jedná o skupiny amatérských muzikantů, ovládajících dechové a bicí nástroje nebo harmoniku, s více či méně ustáleným obsazením a s repertoárem lidových a zlidovělých písní, univerzálně považovaných za vhodný doprovod k jakékoliv tradiční obchůzce, tedy i masopustní. Tito hudebníci pocházejí z blízkého okolí nebo z užšího regionu.⁶³⁾

Pravidla pro to, kdo se může v masce podílet na masopustní obchůzce, jsou volná, respektive zvyková. Zúčastňují se muži i ženy všech generací, mládeží, případně i dětmi počínaje, záleží na osobním přístupu každého jednotlivce k akci. V určitých případech je složení účastníků ovlivněno i pořádající organizací.⁶⁴⁾ Některé postavy obsazují stabilně po řadu let tytéž osoby. Účastníky obchůzky bývají nejen přímo obyvatelé obce, v níž se obchůzka uskutečňuje, ale i ti, kteří z lokality pocházejí nebo i jinde v okolí žijící přátelé místních občanů, zúčastňují se i přechodní obyvatelé obce, záleží na jejich zájmu. Volbu, za co kdo půjde, ovlivňuje věk účastníka, jeho zkušenosti, ale i pohlaví. Obvyklé je přestrojování muže za ženy a naopak, některé masky ovšem jsou striktně mužskou záležitostí a některé postavy jsou zase obsazovány pouze ženami. Již pouze v některých lokalitách je dodržována zásada, že v maskách *turků* nebo *mládenců* se mohou objevit

63) Tyto skupiny hudebníků nemají obvykle oficiální hlavičku a nazývají se nejčastěji podle svého kapelníka. Jedná se proto například o skupinu Josefa Pecky, skupinu pana Nedbala z Přelouče, dechovou hudbu Vladimíra Kosiny z Přelouče, dechovou hudbu pana Poláka, hudbu Františka Machače z Horní Rovně, hudbu Vladimíra Berana z Klešic, hudbu pana Vašíčka z Hrádku, dechovou hudbu z Třemošnice nebo hudbu pana Robovského (hrála v Krakovanech). Jen některá větší tělesa užívají ustálený obecnější název, například dechová hudba Živaňanka ze Živanic, Barevná muzika pod vedením Františka Machače z Horní Rovně, Sebranecká muzika kapelníka Besperáta, jejíž název právě odráží, že členové podobných kapel pocházejí z nejrůznějších lokalit, respektive jsou porůznu sebraní, či Chotěbořská kapela kapelníka Miroslava Dlouhého. Při masopustních obchůzkách se nejčastěji hraje ve složení 2 až 3 trubky nebo křídlovky, 1 až 2 tuby, případně i heligon, malý a velký buben, případně i činely, někdy je sestava rozšířena o tahací harmoniku, ve Zbožňově naopak místní muzikanti hrají pouze ve složení harmonika, malý a velký buben, v Proseči ve složení harmonika, vozembouch, saxofon a buben.

64) Například v Horním Jelení v r. 2006 z 35 zúčastněných masek převažovaly ženy.

pouze svobodní mladíci (Radčice, Horní Bradlo).⁶⁵⁾ Pro masky, do nichž jsou ustrojeny děti, je příznačné, že většinou odpovídají kostýmům, užívaným při dětských karnevalech. Za co kdo půjde se upřesňuje na společné schůzce účastníků. Volba typu masky není omezena, záleží na fantazii, pro co se kdo rozhodne. Při přípravě obchůzky se ale dbá na to, aby nechyběly **tzv. hlavní masky**, které chodily *tzv. od nepaměti*. Jejich výčet se ovšem v jednotlivých lokalitách liší a některé masky jsou specifické pouze pro určitou část území. V souhrnu jsou za hlavní masky považovány: mluvčí masek v několika modelech (*rychtář, laufř, principál, ceremoniář, družba, Masopust*), *mláden-ci, tanečníci*, též ve více variantách (*bílí, černí, červení, tanečnice, ženich a nevěsta, mládenec a družička, turci, medvěd s vodičem, koza, resp. kozel s vodičem, kobyla, cikáni, židi, rasi, bába s nůši, slamáci a hrachováci, kominík* a další řemeslníci, *policajt, vojáci* různého druhu, *myslivec*).⁶⁶⁾ To, že uvedené masky chodí *tzv. od nepaměti*, však neznamená, že se v průběhu času neproměnil jejich vzhled a pojetí. Výraznou změnou prošla zejména maska *medvěda*, a to posunem od kostýmu z rostlinného materiálu (slámy, sena) k realistické nápodobě zvířete včetně srsti. Masky odrážejí i změny ve způsobu odívání a dostupnost nových typů materiálů, vyrazených uniforem a podobně. Kostýmy masek jsou vytvářeny individuálně v rodinách, zapůjčují se i z jiných obcí nebo v půjčovnách, např. v Pardubicích a v Holicích. Někde začínali po obnově tradice s vypůjčenými kostýmy a postupně si vytvořili kolekci vlastní (Třebosice, Turov, Zbožňov). Uchovávány jsou v rodinách, mezi občany se i předávají, pokud nastane situace, že určitá postava získá nového představitele. Hlavní, respektive stabilně používané masky bývají uloženy na obecním úřadě (Horní Ředice, Krakovany, Roudnice, Třebosice, Veselí), či ve spolkovém objektu (Včelákov). Masky z rostlinného materiálu je běžné každoročně obnovovat, ale některé trvanlivější části se uchovávají, dokud jsou zachovalé.⁶⁷⁾

65) V Horní Rovni je například obvyklé, že i postavu ženicha ztvárňuje muž, ačkoliv obecně je rozšířeno, že představitelem ženicha je drobná žena. Muži se strojí do zvířecích masek a do masek vodičů zvířat, také mluvčí masek je vždy představován mužem.

66) Důležitost základních masek zdůrazněna zejména ve výpovědích z Volče, Horních Ředic, Malče, Míčova, Roudnice, Veselí, Dolního Jelení, Dolních Ředic.

67) Například v Radčicích je obvyklé, že *slamák* ze sebe v domech záměrně oklepává slámu, takže na konci obchůzky z kostýmu mnoho nezůstává. Pro *slamáka* je zajišťována dlouhá sláma ještě přede žněmi (Horní Bradlo, Včelákov, Zbožňov) ručním sběrem, podobně je to s hrachovinou (Míčov). V Třebosicích

K obchůzce se účastníci do masek individuálně strojí doma nebo se sejdou v prostorách obecního úřadu, hostince či v jiném vhodném, tradicí již osvědčeném místě,⁶⁸⁾ a to s ohledem na začátek obchůzky, většinou tedy brzy ráno, pokud se obchůzka zahajuje již dopoledne, což je nejčastější varianta.⁶⁹⁾ K obchůzce účastníci vycházejí z místa srazu: bývá jím hostinec (Horní Bradlo, Horní Ředice, Maleč), horní nebo dolní konec obce (Okřesaneč, Roudnice), z místa, kde se hromadně strojili: spolková klubovna (Vysoké Chvojno), respektive bývá obchůzka zahajována na návsi (Třebosice), před hostincem (Borek, Dolní Ředice, Horní Jelení, Krakovany, Míčov, Žlebské Chvalovice), v hostinci (Horní Ředice), v některé z obcí, přičleněných k obecnímu úřadu pořádací vesnice (Babáky u Včelákova), v kulturním domě (Zbožňov), na obecním úřadě: (Voleč, ve dvoře úřadu), u požární zbrojnice (Dolní Jelení, Horní Roveň). Než masky vyjdou z objektu, ve kterém se shromáždily, hudba uvnitř obvykle zahraje tři kousky. V řadě lokalit (např. Albrechtice, Horní Bradlo, Horní Roveň, Litětiny, Maleč, Moravany, Prosetín, Předhradí, Třebosice, Včelákov, Vepřikov, Veselí) se obchůzka zahajuje přednesením žádosti představiteli obce (starosta, místostarosta), například *o povolení k průvodu obcí* (Rosice), *o povolení vstupu do obce* (Voleč), *o povolení k tropení alotrií* (Vysoké Chvojno), *o předání vlády nad obcí* (Roudnice). Žádost obvykle přednáší mluvčí masek.⁷⁰⁾ V Radčicích, integrovaných ke Skutči, je žádost přednášena starostovi sboru dobrovolných hasičů nebo starostovi fiktivnímu, osobě, která se do úlohy představitele obce stylizuje. V jiných lokalitách není žádost o povolení obchůzky podmínkou, ale někdy k ní dochází (Borek, Zbožňov), v dalších se žádost o povolení obchůzky nepraktikuje vůbec (Dolní Ředice, Horní Ředice, Krakovany, Míčov, Žlebské Chvalovice). Kromě ústního povolení je mluvčímu masek místy předáván i tzv. *certifikát* nebo *živnostenský list*, opravňující ke konání obchůzky. Poté, co představitel obce obchůzku povolí, s mluvčím masek si obvykle připije pálenkou. V některých případech představitel obce svou pravomoc

masku z připraveného materiálu zhotovují asi týden před obchůzkou. Z rostlinného materiálu bývají i doplňky kostýmů: ze slámy, rákosu, sušených květín, šišek, skořápek ořechů.

68) Kromě uvedených se jedná zejména o kulturní domy (Zbožňov, Holice), hasičskou zbrojnicí (Dolní Jelení) nebo o bývalou školu (Třebosice).

69) Obvyklá doba začátku obchůzky je již v 7:30, v 8 nebo v 9 hodin, ale objevuje se i začátek v 10 (Holice) nebo ve 12 či 13 hodin (Krakovany, Míčov).

70) Příklady viz Příloha II.

k zahájení obchůzky sám stylizuje historizujícím kostýmem (Veselí) nebo rychtářským právem, atributem, který předává mluvčímu *maškary* a tím na něho zároveň symbolicky přenáší zodpovědnost za obec (Horní Roveň, Litětiny, Třebosice). Někde zahájení obchůzky provázejí další stabilní úkony: starosta je žádán o *vydání medvěda*, ukrytého v jeho domě (Veselí) nebo zahájení obchůzky spočívá v odchodu masek s hudbou na místo, kde musí *nalézt medvěda a opici*, respektive *zvířata*, vodiči si je pak připnou na řetízky a po zahrání stabilně používané písně „*Sekera motyka ...*“⁷¹⁾ se *maškara* vydá na obchůzku obcí (Žlebské Chvalovice). Podobně jde *maškara* ke tradici ustálené stodole na okraji vsi, v níž masky *medvědu*, *opice* a dalších *zvířat* sehrávají zimní spánek. Také zde je hrána píseň „*Sekera, motyka ...*“, která má *zvířata* probudit. Po vyvedení ze stodoly ulehnu *zvířata* na zem a jejich vodiči je nutí vstát údery svých holí o zem nebo šťoucháním. Píseň bývá přeřána třikrát až čtyřikrát, teprve potom *zvířata* konečně vstanou a začnou tančit, což je pokynem i pro všechny ostatní masky a může započít obchůzka (Míčov). V obou jmenovaných lokalitách se pak buzení *zvířat* ze zimního spánku a jejich zvedání ze země poté, co na ni na tradici ustálených místech uléhají, v průběhu obchůzky opakuje ještě několikrát, vždy za znění uvedené písně a náležitého pobízení vodičů.⁷²⁾ Někde začínají obchůzku na zvoleném počátku obce, kam masky společně dojdou formou průvodu (Moravany, Roudnice).

Dopředu se konání obchůzky v některých lokalitách nijak neavizuje, předpokládá se, že ústní informace o termínu konání se všeobecně rozšíří. Většinou se ale dává konání na vědomí informačními plakátky, zprávou v místním zpravodaji, v hlášení místního rozhlasu nebo na webových stránkách obce. Výjimkou není výstražný plakát pro účastníky silničního provozu na místní komunikaci.⁷³⁾ **Obchůzka je po obci vedena zažitou trasou** tak,

71) Píseň s incipitem „*Sekyra, motyka, deška, válek...*“ k tanci obkročák uveřejnil dle svého zápisu ve Žďárce u Skutče HOLAS, Čeněk: *České národní písně a tance*. Díl V., Chrudimsko a Polabí. Praha 1910, s. 404.

72) Buzení *zvířat* probíhá vždy na místě, kde je dostatek prostoru k ulehnutí jejich představitelů na zem, často před sakrálními objekty nebo před hostincem. K ulehnutí dochází na znamení, které si masky dají. Mluvčí masek pak volá na hudebníky, aby zahráli „*Sekera, motyka*“, což *zvířata* opět probouzí a obchůzka může pokračovat.

73) V Třebosicích (2001) byl na začátku obce upevněn ručně psaný plakát s textem: „*Řidiči pozor, obcí prochází maškarní průvod, zmírněte rychlost jízdy, děkují pořadatelé.*“ V Horních Ředvicích (2008) s textem: „*Řidiči, v obci probíhá maškarní průvod. Jedte opatrně. Děkujeme za pochopení.*“ Ve Volčích (2008) s textem: „*Masopust. Děkujeme za ohleduplnou jízdu.*“

aby se obešly všechny domy. Nejčastější forma obchůzky obnáší navštívení všech obydlených domů, a to i v případech, že obec má více místních částí,⁷⁴⁾ případně jde o zastávky u domů dle předchozí domluvy nebo dle dlouhodobějšího zvyku, což je obvyklé zejména u větších sídel.⁷⁵⁾ Jak už bylo připo-

74) Kolorit takové obchůzky vystihují následující výpovědi: „*Zejména babičky na masopustní koledu těší, jednou vynechali jeden domek a museli se vrátet přes celou obec.*“ (Antonín Eliáš z Dolního Jelení, 2004). „*Masky navštívovaly postupně všechny domácnosti, kde jim s radostí otevřeli (někdo koukl jen za záclonou, ale to nevdalo), popřály pěkný den, zašprýmovaly s nimi, od domácích pak na oplátku dostaly něco do kasičky, na zub i na zahřátí.*“ (Antonie Benešová z Horního Jelení, Jelenské listy 2002). „*Průvod vychází hned po ránu a obejde celou ves, zastaví se u každé chalupy. A každému taky kapela zahraje, někde se tancuje, jinde popije. Každá rodina má připravené nějaké pohoštění a většina přispěje i nějakou tou korunou.*“ (Pavel Novotný z Malče, Právo – regionální mutace Vysočina, 13. 2. 2006). Oproti minulosti je ale patrné omezení případů, kdy maškara z určité lokality přichází vykonat obchůzku po dalších okolních sídlech. Například z Míčova chodila maškara do r. 1964 i do Zbyslavce a Jetonic, v 70. letech pak již jen do Zbyslavce, ale i to zaniklo, neboť s vyklidňováním těchto sídel přestaly být obchůzky v nich atraktivní. Obchůzka rozšířená i na více místních částí byla po r. 2000 zaznamenána u obcí Krakovany (Božec), Libice nad Doubravou (Libická Lhotka) Rušinov (Modletín, Vratkov, Hostětinky, Nohavice, Klokočov), Svídnice (Pračov) Včelákov (Babáky, Bystřice). Z 90. let 20. století připomeňme Licibořice (Smrkový Týnec, Šiškovice), další příklady rozptýleny v textu tohoto příspěvku.

75) Viz např. následující výpovědi: „*Průvod masek procházel vesnicí a na různých zastávkách zazpíval masopustní popěvek obohacený veselými říkadly. Dostalo se nám i skvělého pohoštění, za což všem panimámám a hospodářům ještě jednou děkujeme.*“ (Světluše Kratěnová, Místní zpravodaj Albrechtice nad Orlicí, XXXX., 1/2006, s. 13), v Holicích, kde maškary procházejí ustálenou trasou od kulturního domu směrem ke stadionu, dále ulicí Husovou a Havlíčkovou na náměstí a pokračují směrem do Starých Holic „*občanský zájem byl příznivý, i když rozličný: někde nechyběla sklenička a zákusek, někde zacinkaly penízky v kasičkách, někde se průvod spokojil alespoň se slovem uznání ...*“ (Holické listy, II., 3/2006, s. 2). Momentální situaci přizpůsobují trasu obchůzky v Horním Jelení: „*Proti minulým letům jsme trasu zkrátili, protože muzikantům a členům byl zase o rok víc a Horní Jelení se postupně rozrůstá. Ze zkušenosti již víme, kde nás rádi přivítají a pobaví se s námi. Do míst, kde jen vyukukují za záclonou, nemá smysl chodit.*“ (Jelenské listy 1/2005); „*Jako vždy se zastavíme u Andrlíkových, kteří opět pro nás napečou chutné bramboráky Na pohoštění pamatuje rovněž i starosta obce Jan Štancl, který také letos vytáhne harmoniku a zahraje maškaram do skoku Na jídelničku tento rok byly párky. Pak již honem dál, do nové zastávky a dalších ulic. Při tancování a provádění lumpáren bylo nutné doplnit kalorie na druhé „občerstvovače“ u Andrlíků. Zde byl výborný borůvkový koláč a čaj. To už bylo odpoledne, tak ještě podle plánu návštěva posledních ulic a kolem 15 hodiny zpět na základnu – do hospody Na Křížovatce. Zde čekal vydatný pozdní oběd (řízek).*“ (Jelenské listy, 2/2006). V Rosicích „*od obecního úřadu, kde žádal*

menuto, mluvčím masek je postava, ztvárňovaná v jednotlivých lokalitách několikerým způsobem, a to vždy v podání muže. Dle tradice vstupuje tento mluvčí jako první do domu, vyjednává návštěvu *maškary*, používá ustálené formulace pozdravů i k vyjádření smyslu občůžky. Přání pronášená *laufrem* v domě při občůžce v Proseči-Záboří viz Příloha II. Pozdravy a přání směřující k obyvatelům domu mohou pronášet i průvodci mluvčího masek. Také oni jsou v jednotlivých lokalitách zastoupení specifickými typy figur, ustálenými tradicí.⁷⁶⁾ Pokud patří k obřadníkům, vstupujícím do užšího kontaktu s obyvateli navštívených domů *dohazovač* (též *družba*), nabízí domácím *ženicha* a *nevěstu* a vychvaluje jejich přednosti (Horní Roveň, Litětiny). Nejobvyklejší je ovšem **uvítání *maškary* domácími, pozdravy obřadníků a zahrání písň k tanci. Poté je maškaram nabídnuto pohoštění.** Tanec i pohoštění se odvíjejí ve dvůře domu nebo na prostranství před domem.⁷⁷⁾ K pohoštění

lauf starostu o povolení vstupu do vesnice, pokračoval průvod k Malinským, Havlíčkům, Procházkovým, Kmecovým a Paclíkům. Všude bylo pro všechny připraveno bohaté pohoštění, nechyběly koblihy, které jsou symbolem masopustu. Vhod přišla i nějaká ta štamprlička na zahrání a pro dobrou náladu. Slavnostní průvod končil u hospody Na křížovatce, kde podle tradic myslivec zastřelil kobyly. To ale nezavdalo příčinu ke smutku, právě naopak. Všichni skončili v hospodě na sále v dobré náladě.“ (Rosické listy. Zpravodaj obce Rosice. Březen 2006).

76) Záznamy z minulosti například udávají, že „*lauf*er (bežec) utikal napřed, může-li do domu přivést zvířátka.“ (SOKA Pardubice, Kronika obce Poběžovic u Holic, s. 53); že „*běhouni řečnili a přáli bohatou úrodou na polích*“ (SOKA Pardubice, Kronika. Obec Slepotice ... Díl VII., s. 334); že „*lauf*er... vstupoval do stavení a říkal: Pane hospodáři dovolte, abych k vám přivedl svá zvířátka. Zlá nejsou, ale mnoho dobrého v nich také není.“ (SOKA Pardubice, Kronika Stěblová I, s. 119). V současnosti je kontakt v domě popisován například: „*Lauf*r zdraví majitele jménem *maškary* s přáním všeho nejlepšího“ (Míčov); „*Lauf*r vede průvod a oslovuje, ptá se, jestli *maškary* mohou navštívit stavení“ (Prosetín); „*Masopust* je vítán obyvateli domu, přeje jim zdraví, představí průvod a pak děkuje za pohoštění“ (Roudnice); „...*oslovují s přáním zdraví a veselí při konci masopustu a pozvou na večerní zábavu, domácí pozvou laufra s doprovodem na občertvení, lauf*r a doprovod tančí s obyvateli písň na přání, poté výzva k občertvení ...“ (Třebosice); „*Hospodyně a hospodář se vyzvou ven...*“ (Zbožňov); „*Pozdraví, popřejí hezký den, optají se, jestli chtějí zahrát nějakou oblíbenou písň, tanečnice vyzvou domácí k tanci*“ (Žlebské Chvalovice). Z konkrétních formulací jsou to například: „*Hospodáři, hospodyně, dovolte nám k Vám zavítat s naší družinou*“ (Krakovany); „*Rok s rokem se sešel, jsme tu zas*“ (Včelákov); „*Hospodyně, hospodáři, masky přejí zdraví a pohodu*“ (Vysoké Chvojno); „*Hospodáři, ať se ti tu dobře daří, ať ti v chlívku chrochtá prase, za rok se tu sejdem zase*“ (Zbožňov).

77) Kde je u domu dostatečně prostorný dvůr, vstupují muzikanti s maškarami sem a odehrává se zde tanec i pohoštění. Kde u domu vhodný dvůr není, stává se dějištěm veřejné prostranství, v některých lokalitách je zvykem

je předkládáno jednak tradiční, s masopustem spojované pečivo z kynutého smaženého těsta, zvané *koblihy* (ve většině lokalit),⁷⁸⁾ případně pečivo z nekynutého smaženého těsta, zvané *boží milosti* (Horní Roveň, Voleč), ale i kynuté *koláče* nebo *buchty* (Zbožňov, Voleč, Horní Ředice) a různé druhy *cukroví* (drobné cukroví, zákusky),⁷⁹⁾ případně i slané pečivo, zejména *precličky* (Horní Bradlo, Roudnice). Obvyklé jsou studené pokrmy: *uzené*, *sekaná*, *řízky*, *klobásy*,⁸⁰⁾ dále obložené *chlebičky*, *jednohubky* a *chuťovky*,⁸¹⁾ ale i *bramboráky* (Voleč). K pití je nabízen alkohol (*štamprlička*, *něco na zahřátí*, *něco ostřejšího*, *veselé kališky*, *likéry*),⁸²⁾ ale i minerální vody, džusy či limonády, čaj a káva. Vedle pohoštění dostávají masky ve většině lokalit v jednotlivých domech, které navštívily, také určitý peněžní obnos, který je chápán jako dobrovolný příspěvek a jeho výše závisí na rozhodnutí majitele domu. Peníze jsou vhazovány do pokladniček, které nosí například *nevěsta* nebo samostatná maska *výběřčího*, ale i *květinářky* a *policajti*, případně i jiné postavy. Obvykle je uváděno, že obnos je určen *na těhotnou nevěstu* nebo na muzikanty. Prodávají se i výherní losy na předměty v tombole, jejichž losování probíhá pak buď hned po skončení občůzky nebo při večerní taneční zábavě. V žertu je příspěvek vyžadován jako daň či pokuta, výše je dobrovolná, kdo nechce, neplatí.⁸³⁾ Vybrané peníze jsou použity na výdaje spojené s masopustní občůzkou, ale investují se také do úpravy a opravy masek (Zbožňov), na jiné kulturní akce v obci (Borek) nebo konkrétně na

zůstávat pouze na ulici, kam obyvatelé domů k maškaram vycházejí, pohoštění je vynášeno na tácech a nabízeno maskám i divákům. Nebo je pohoštění připraveno na stolicích ve dvoře, či na ulici před vstupem do dvora, ale často je zároveň i roznášeno mezi lidmi.

78) *Koblihy* zdůrazňují jako nezbytné v Borku, Dolních Ředících, Horním Bradle, Horních Ředících, Míčově, Prosetíně, Roudnici, Veselí, Volči, Vysokém Chvojně, Zbožňově, Žlebských Chvalovicích.

79) Zdůrazňováno v Borku, Dolním Jelení, Roudnici, Třebosicích, Veselí, Volči, Vysokém Chvojně, Zbožňově.

80) Připomínáno v Borku, Horní Rovni, Třebosicích, ve Včelákově, Volči, Zbožňově.

81) Zdůrazňováno v Borku, Dolních i Horních Ředících, Míčově, Prosetíně, Roudnici, Třebosicích, Včelákově, Veselí, Volči, Vysokém Chvojně, Zbožňově.

82) Připomínáno v Dolním Jelení, Dolních i Horních Ředících, Míčově, Prosetíně, Roudnici, Třebosicích, Včelákově, Veselí, Volči, Vysokém Chvojně, Zbožňově, Žlebských Chvalovicích.

83) Například ve Volči se daň vybírá za každý dům a od řidičů, zastavených na komunikaci č. I/36 vedoucí přes obec, se vybírá daň za průjezd nebo pokuta za přetížené vozidlo.

pořádání Dne dětí (Horní Jelení), na činnost hasičů (Horní Roveň, Turov). V opačném směru byl zaznamenán případ, že za pohoštění masky dávají domácím upomínkovou drobnost (perníkové srdíčko, hvězdička ze slámy) (Vysoké Chvojno) nebo jim oplácejí *koblihami* (Dobříkov).

Tanec je stabilní složkou obchůzky ve většině lokalit, bez tance by návštěva v domě v takových lokalitách nebyla plnohodnotná. Určité masky proto podle tradice musí obyvatele domu v tanci provést. K takovým maskám patří mluvčí masek, *tanečnice* nebo *mládenci-tanečníci*, jejichž výskyt je v oblasti, jíž se zabýváme, omezen pouze na určitou část území, *ženich a nevěsta, mládenec a družička, případně dohazovač*.⁸⁴⁾ V některých lokalitách je obvyklé, že tančí s *paní domu medvěd* (Moravany). Další masky tančívají s obyvateli domu příležitostně, tančí spolu nebo s přihlížejícími diváky. Pouze ve větších lokalitách není tanec pravidlem vždy, uplatňuje se jen při některých zastaveních nebo jen při delších zastávkách ve dvorech (Voleč). Obyvatelé každého navštíveného domu si mohou nechat zahrát píseň na přání, jestliže zvláštní přání nemají, volí muzikanti píseň sami nebo se nechají ovlivnit návrhem od přihlížejících, ale dbá se na to, aby hraná píseň byla pro obyvatele navštíveného domu vhodná, aby například odrážela profesi majitele, jeho záliby nebo nějakou jinou spojitost.⁸⁵⁾ Tančí se v párech, respektive ve dvojicích, v některých případech vytvářejí masky také kolo (v Předhradí kolem kašny po zahájení obchůzky, v Radčicích u domů). Zcela specifický samostatný tanec provádějí představitelé čtyř *turků* (vždy dva a dva v kostýmech téže barevné skladby), masek, jejichž výskyt je v oblasti, jíž se zabýváme, omezen pouze na určitou část území.⁸⁶⁾ *Turci* tančí jednak poskočným krokem formou výměn protilehlých tanečníků postavených do čtverce tak, že proti sobě stojí dva stejně barevně oblečení, jednak přísunným krokem v kruhovém držení nebo se poskočným krokem pohybují v kruhu. Není to ale všude pravidlem.⁸⁷⁾

84) Připomínáno v Dolním Jelení, Dolních Ředvicích, Míčově, Třebosicích, Veselí.

85) Uváděno v Dolním Jelení, Míčově, Třebosicích, Vysokém Chvojně, Zbožňově.

86) Jedná se o Skutečsko, respektive širší Hlinecko. Masky *turků* jsou výraznou stylizací historických vojenských uniforem, čemuž odpovídá i barevnost jejich kostýmů, nejčastěji červená a modrá.

87) V některých lokalitách tančili *turci* ještě v 70. letech 20. století s dřevěnými šavlemi (Mrákotín, Strítež, Příkrakov, Vyhnánov). Lze předpokládat, že to byl původní výrazový prostředek jejich tance, který tak spadá i v současné podobě mezi tzv. tance mečové. Někde nahradily šavle, vedoucí mnohdy

Co se týče masek, jejichž úloha je neřadí přímo mezi obřadníky, vstupující do bezprostředního kontaktu s obyvateli domu, mohou vcházet do dvora a do domu nebo nemusí, záleží na situaci, zda chtějí ochutnat pohoštění nebo domácí poškádlit svým chování, ve kterém je mnoho tradičních momentů. *Zvířata* porážejí obyvatele domu na zem, *kominíci*, ale i jiné masky jim začerňují či jinak zmalovávají tváře, další masky, představující řemesla a jiné pracovní profese a služby, nabízejí a předvádějí svou činnost, do čehož obyvatele domu zapojují. Nechybí úsilí konkrétních masek nepozorovaně domácím odnést něco z vybavení jejich příbytku.⁸⁸⁾ Většina z těchto projevů se přenáší i na veřejné prostranství se zapojením přihlížejících včetně posádek právě projíždějících vozidel. Vedle pohoštění nabízeného v domech bývá stabilní jevem při obchůzkách možnost obcerstvit se prostřednictvím nějaké formy mobilního, atmosféře obchůzky uzpůsobeného zařízení s prodejem nápojů, uzenin i sladkostí. Obecně lze ve skladbě ostatních masek **pozorovat** jednak **skupinu postav dlouhodobě tradičních**, zmiňovaných už v pramenech z 19. století, jednak **skupinu typů masek, které se ustálily v průběhu 20. století** a jsou dnes již pokládány za tradiční a nezbytné, a konečně **skupinu variabilní**, jejíž figury vznikají z momentálních aktuálních podnětů a nápadů a většinou jsou tudíž jednorázové, nebo které využívají jakéhokoliv karnevalového kostýmu, který má představitel masky právě k dispozici. Specifickou skupinu masek vytvářejí i příslušníci různých zájmových skupin (vojenskohistorické spolky nebo skupiny historického šermu, majitelé historických velocipédů a podobně), kteří mohou v rámci obchůzky uplatnit svou výbavu, související s jejich zálibou. Postavy tohoto typu se většinou chovají při obchůzce důstojně, jedná se tudíž spíše o formu prezentace takového jedince vůči společenství obce než o běžné dovádění, vlastní maškarám tradičním.

O zastoupení dlouhodobě tradičních masek při masopustních obchůzkách byla již zmínka, dodržována je i charakteristika těchto masek, promítající se do kostýmů a chování každé takové masky. Obecně každá tradiční maska představuje určitý typ a jejich kostýmy nejsou jen náhodnou skladbou různých oděvních součástí a doplňků, nýbrž výrazem řady kulturních jevů

k poranění tanečniců, bílé kapesníčky držené volně v prstech pravé ruky nebo uvázané na ukazováček.

88) Nepozorovaně odcizená věc je poté domácím nabízena ke koupi (například Horní Bradlo, Horní Roveň, Maleč, Radčice, Svidnice, Zbožňov) nebo je prezentována uvázáním na plot domu *dráteníkem* (Prosetín). Od snahy něco v domě nepozorovaně odcizit se však v posledních letech ustupuje.

z různých období. Například ke stabilním znakům mluvčího masek patří kuželovitá čepice nebo různé typy klobouků, přepásání šerpou, odznak moci (hůl, právo) a signalizační nástroj (bič, píšťalka, trubka, startovací pistole), kterým oznamuje přítomnost maškar nebo jím dává maškarám pokyny.⁸⁹⁾ Také kostýmy *tanečnic* a *mládenců* odrážejí řadu podnětů z různých období a musí splňovat konkrétní pravidla. Analogie z různých kultur napovídají, že smyslem masek je stylizace člověka v bytosti, existující reálně či imaginárně mimo lidskou společnost, ale v představách lidí výrazně lidskou společnost ovlivňující či schopné ji ovlivnit. Jedná se především o zvířata a nejrůznější prospěšné i nebezpečné demony včetně zemřelých předků. Tajuplným dojmem dnes působí například masky z rostlinného materiálu (*slamáci*, *hrachováci*), ovšem je třeba si uvědomit, že v minulosti to byl jeden z nejdostupnějších materiálů k výrobě masky, kterým bylo dokonce možno do jisté míry napodobit charakter zvířecí srsti. Také využití různých zbytků kožešin nebo textilií umožnilo vznik působivých kostýmů včetně příznačných atributů, jakými jsou například hole s typickými doplňky, které jsou i dnes srozumitelnými falickými symboly. Na masky tohoto typu se přeneslo například označení *židi* nebo *rasi*. Při obchůzce se projevují velice různorodě. Prodávají v domě, co před tím sebrali někde na dvoře, píší na dům různá oznámení, honí diváky. Kostýmy pošíité útržky látek či barevného papíru jsou spolu s kuželovitými čepicemi příznačné také pro tzv. *ostřížky* (*vostřížky*), *strakaté*, *hadráky*, respektive *šašky*, postavy vyhraňující se pod vícerými vlivy, mimo jiné i divadelními. Jejich příznačnými atributy jsou i dnes dřevěné *plácačky* (z několikrát proříznutého dřevěného špalíku), jejichž analogie, vyvinuté z krátkých mečků, fungovaly již v 16. století při italských karnevalech. Tito šašci, vyznačující se svižností a pohyblivostí, mívají své protiklady ve figurách *pupkatých* v plandavých pestrobarevných oděvech typu overalu, jejich kuželovitá pokrývka hlavy není vyztužena a připomíná frygickou čapku. Do chování zvířecích masek se dosud promítá jejich tradiční pojetí jako plodonosného symbolu, oproti minulosti došlo jen k rozšíření typů zvířecích masek. Samostatnou vrstvou masek jsou figury situační, jejichž prostřednictvím lze satiricky vyjádřit různé jevy v lokální i širší společnosti. Představují obvykle nejrůznější řemesla a zaměstnání, a to nejen kostýmem, ale i vybavením, představují příslušníky národů,

89) V Horní Rovni, kde hlavním mluvčím masek je postava nazývaná *rychtář*, dávala ještě v 90. letech 20. století postava *laufra* maskám znamení polohou biče, zda jsou v domě očekávány. V současnosti jen sděluje muzikantům od *rychtáře*, co mají u domu zahrát.

sociálních skupin, ale i aktuálně známé osobnosti. Masky tohoto typu vstupují do přímého kontaktu s diváky, především nabídkou a realizací služeb, čímž je zapojují do dění při občůzce. Vnášejí též do občůzky situační komiku. Jedná se o skupinu masek otevřenou novým nápadům a aktualizacím, čehož je využíváno k pestré skladbě aktivit včetně připomenutí aktuálních jevů důležitých v celospolečenském měřítku, například výskyt nebezpečí ptačí chřipky (2006) nebo výskyt bakterie listerie v potravinách (2007). Do skladby masopustních maškar pronikly i postavy bájně a pohádkové, ztvárněvané nejen na základě obecných představ a tradice, ale i jako konkrétní postavy z oblíbených televizních pohádek. Mezi masopustní maškary vstoupily postavy také z jiných filmových žánrů a v neposlední řadě postavy literární. Lákavým tématem ke ztvárnění jsou televizní reklamy. Svěbytnou součástí občůzek bývají alegorické kompozice s nejrůznějšími zábavnými či aktuálními tématy, označované výstižně výrazem *klipy* nebo *styl masopustu*. Po roce 2000 byla takto realizována například filmová témata „*Slunce, seno...*“, „*Mrazík*“, „*Sněhurka*“, „*Krkonošské pohádky*“ a vyložení akční obecné téma „*Lidožrouti z kmene Bonga Bonga*“ (vše ve Volči), ze stylů například „*v hlavní roli doktor*“, „*kat*“, „*pípšou*“, „*upíří*“, „*Vikingové*“ (vše v Malči). Takové kompozice a zdůraznění určitého tématu navazují na scénické masopustní výstupy, obvyklé v předchozích obdobích a přetrvávající nejčastěji ve formě parodické svatby (např. v Semíně v r. 2007), nebo přenášejí na veřejné prostranství karnevalovou stylizaci konkrétního tématu podle vzoru *Šibřinek*. Oživením klasické formy občůzky masek jsou také různé *atrakce*, zajímavosti pro pobavení, přinášející zpětně další peněžní zisk pořadatelům. Jsou připraveny s předpokladem aktivní účasti diváků, již masky v některých případech napomáhají, například symbolickým zadržením diváka a jeho odvedením do pojízdného *erotického salónu* nebo do pojízdné *šatlavy*, výzvou k využití pojízdné *střelnice* nebo *kola štěstí* a nejčastěji nabídkou občerstvení z pojízdné *udírny* nebo *výčepu*. Ojedinele se vyskytuje i atrakce pojízdného „omlazujícího“ *větrného mlýna*, který přemílá ženy na mladice (Roudnice).

Po obejití trasy občůzky, přerušeném pouze společným obědem v hostinci, se masky shromažďují na zvykem ustáleném místě v obci. V některých lokalitách zde dochází k losování tomboly, na kterou byly v průběhu občůzky prodávány losy.⁹⁰⁾ Většinou ale po shromáždění masek následuje dříve zmíněná **symbolická poprava**. Jak bylo řečeno, obětí se stává *komíník*

90) Například v Třebosicích a Veselí.

(Míčov, Třebosice, Veselí), *medvěd* (Horní Bradlo, Krakovany, Litětiny, Maleč, Prosetín, Předhradí, Radčice (pokud se neporáží *kobylka*), Semín, Vepřikov, Voleč, Žlebské Chvalovice) nebo *kobylka* (Radčice (pokud se nestřílí *medvěd*), Rosice, Včelákov). Výjimečným aktem bylo na základě souzvučnosti různých významů slova „basa“ *pochovávání basy* lahvového piva v Dobříkově (2007), v následujícím roce zde ale *pochovávali* symbolickou basu z papíru.⁹¹⁾ V některých lokalitách předchází soudu zapálení ohně na prostranství (palivem je sláma), kolem něhož masky tančí, a to před vykonáním poprav (Radčice, kde je přítomen i prvek tzv. *zadupávání ohně* formou jeho přeskakování a posléze udupávání maskami *turků*) nebo po vykonání (Předhradí). Poprava následuje po příkazu, vysloveném mluvčím masek, nebo poté, co mluvčí přečte veršovanou obžalobu.⁹²⁾ Oběť je symbolicky zastřelena z dřevěné pušky *hajným* (ve Volči *vojenskou eskortou*), v některých případech je symbolicky sřata řeznickou sekýrou *řezníkem* nebo je poražena *rasem* (Předhradí, Radčice, Včelákov). Poté, co je oběť maskami oplakána, je položena na ozdobený žebřík, řidčeji na nosítka nebo je prostě uchopena, a odnášena za zvuků smutečního pochodu před hostinec nebo do hostince. Někde dochází nad obětí k dalším ceremoniím, jako je lékařské ohledání či poslední pomazání nebo dokonce dělení oběti prostřednictvím žertovného testamentu.⁹³⁾ Nakonec ovšem následuje kříšení, kterému úspěšně napomůže stopečka s alkoholem. **Oživení oběti** je důvodem k velikému jáso tu všech přítomných.⁹⁴⁾ Následuje závěrečný tanec masek, případně se

91) Tzv. *pochovávání basy*, jeden z tradičních obyčejů uzavírajících masopustní období, je v klasické podobě s průvodem parodujícím pohřeb a s vynesením kontrabasu z hostince na náves z minulosti doloženo ve 20. letech 20. století v Jaroslavi. Na pomyslném okraji oblasti, již se zabýváme, realizovali akt *pochovávání basy* do vypuštěné kašny na náměstí v Třebechovicích pod Orebem v letech 2005 a 2006.

92) Souzený je v ní většinou v jinotajích i otevřeně představen jako sexuální přeborník, ale i jako lehkomyslník a zloděj, případně jako obětní beránek za všechny špatnosti, které se v obci staly. Ukázky viz Příloha II.

93) Například v Předhradí (2006) byl *medvěd* u ohně symbolicky setnut tak, že řezníci strhli představiteli medvěda masku z hlavy a předstírali její porcování. Pronášený testament viz Příloha II.

94) Scénář symbolických poprav jedné z tradičních masek je všude prakticky shodný, s drobnými nuancemi. Například ve Žlebských Chvalovicích probíhá poprava *medvěda* na vyhrazeném místě, *medvěd* je pak položen maškarami na žebřík a za zvuků smuteční hudby odnášen před hostinec, kde dojde k jeho vzkříšení. V Krakovanech (2001) byl *medvěd* odstřelen u hostince, přenesen do sálu a zde oplakáván a zapíjen. Ve Volči se zastřelení *medvěda*, po kterém zábava pokračuje v hostinci až do půlnoci, obměnilo pouze v r. 2005, kdy byla

navrací vláda nad obcí zpět do rukou starosty (Roudnice) nebo se občůzka uzavírá závěrečnou řečí mluvčího masek (Veselí). Masky se pak odebírají na společné posezení a večeri, dle podmínek v obci do hostince, kulturního domu, do hasičského domu či na obecní úřad a mohou se odmaskovat. Konzumují se též dary obdržené po domech.

Jen málokde se večer ve vhodném sále nekoná ještě **taneční zábava**. Nazývá se prostě *Masopustní zábava* (Roudnice, Třebosice), *Maškarní zábava*, (Maleč, Veselí), nebo také *Masopustní taneční zábava* (Krakovany), *Maškarní bál* (Žlebské Chvalovice), *Maškarní ples* (Míčov, Okřesaneč), *Šibřinky* (Holice), *Maškarní karneval* (Horní Bradlo), *Masopustní diskotéka* (Horní Ředice (s tombolou), *Maškarní diskotéka* (Včelákov). Účastníci

využita skupina masek *lidožroutů*, kteří *medvěda* ulovili. V Horním Bradle se všechny masky na závěr občůzky shromáždí před hostincem, za rohem vyběhne *medvěd* a určený pořadatel zakřičí: *Pozor medvěd, utečte!* Masky se rozutečou, za stromem vystřelí *myslivec*, *medvěd* padne, masky smeknou, nařikají, hudba hraje smuteční píseň, *vodič* se *medvěda* snaží křisit a za pomoci kalíšku rumu se mu to zdaří. Masky jásají, hudba začne hrát do pochodu a všichni ojedou do hospody. *Kominík*, byť jde o postavu antropomorfní, je ve Veselí odsouzen za špatné vymetání a jiné taškařice k trestu smrti zastřelením stejně nemilosrdně, jako jinde maska zvířecí a po popravě odnesen na nosítkách do hostince. Také v Třebosicích pronášejí obvinění *kominíka*, že vedl neřádný a silně neslušný život, vynesou rozsudek smrti, který vykoná *myslivec*, smuteční průvod masek a diváků pak za zvuků pohřební hudby obejde náves, načež hostinský řádně „*zaleje*“ *kominíka* „*tvrdoit*“ a ten za všeobecného veselí a velké vřavy ožívá. V Míčově je po přečtení rozsudku *kominík hajným* zastřelen tak, že padne na ozdobený žebřík a *zvířaty* je pak odnesen za smuteční hudby před hostinec, kde je písní „*Sekera, motyka...*“ a douškem alkoholu oživen. Drsnost soudů a poprav je vždy odlehčena komikou doprovodných verbálních projevů a například i absurdností situace, kdy v roli popravčího odsouzeného *kominíka* figuruje *myslivec*. Některé narážky v rozsudcích nad *kominíkem* evokují praktiky někdejších drsně žertovných zkoušek řemeslnických učňů. Ve Včelákově není před porážením *kobyly* pronášen ortel ani testament, ale zábavně veršovaný proslav s charakteristikou jednotlivých masek, které se občůzky zúčastnily. Například: „...*tancují turci i hezké cikánky, opilci věší se přes branky. Laufr s klidem průvod řídí, kominíky černě vid. Slamák zase ztrácí slámu, nevěsta má opět ránu. Ženich, ten to nevidí, věří, že mu všichni závidí. Židi mají rádi lidi, hlavně ženský, líp se šid. Mají tak lechtivé obrázky, že sestře s doktorem docházejí prášky. Řezníka už nevábi honit kobyly, říká, že použije mobilu. Objedná nájemného vraha, celá kobyly mu může být ukradená...*“ (2007). V závěru proslavu je poděkováno všem přítomným s tím, že „*za rok se tu sejdem zase*“ a *řezník* je vyzván k porážení *kobyly*. Proslav je každoročně připravován v aktuální podobě, včetně této výzvy. Například v r. 2005 zněla: „*Řezníku, chop se nástroje, dej se s tou potvorou do boje. Čím dřív zhyne, ostuda národa, tím dřív uvítá nás tady ta včelákovská hospoda...*“, v r. 2007: „...*řezníku, chop se svý sekyry a skonči trápení té koňské kobyly!*“.

obchůzky bývají na ni přítomni buď již bez kostýmů nebo i v kostýmech, kdy odloží pouze některé doplňky (Voleč), případně jsou masky na zábavě již zase jiné, v karnevalovém duchu. Hudba hrající na večerní zábavě bývá rozšířeným obsazením skupiny hrající při obchůzce (Žlebské Chvalovice), zpravidla však jde již o jiný typ kapely s charakterem, umožňujícím hrát různorodé hudební styly, popřípadě bývá zábava provázena pouze reprodukovanou hudbou. Někde hudba hrající při obchůzce zahraje pouze při posezení po skončení obchůzky několik skladeb a při zábavě zní jen hudba reprodukováná (Voleč). V jiné obci hraje pro starší občany hudba v budově obecního úřadu lidové melodie a střední proud, zatímco pro mladé hrají v hostinci reprodukovanou modernu (Horní Ředice). Jsou ale také lokality, kde se večerní zábava v den masopustní obchůzky nekoná, obvyklé je pouze posezení s večeří.⁹⁵⁾ Většinou je tomu tak proto, že masopustní zábava se uskutečňuje v jiném termínu v průběhu masopustního období, obvykle ve formě maškarního plesu, respektive karnevalu (Dolní Jelení, Dolní Ředice, Prosetín, Zbožňov).

Shrnuli jsme si fakta, příznačná pro charakter masopustních obchůzek maškar ve východním Polabí a v přilehlé části Železných hor na počátku 21. století. Tyto obchůzky vycházejí z místní tradice, rozvíjené obecně dostupnými informacemi o masopustních obyčejích jen v míře, která nevybočuje z lokálně zažitých forem. Jedná se zejména o četnější využívání masek z rostlinného materiálu v Polabí, kde takto zhotovované kostýmy v průběhu 2. poloviny 20. století prakticky vymizely, přičemž znovuzavádění takových kostýmů vychází z forem, inspirovaných vesměs maskami z území Železných hor, které se zejména od 80. let začaly prezentovat i ve sdělovacích prostředcích.⁹⁶⁾ Masopustní obchůzky jsou na území východního Polabí a přilehlé části Železných hor nejen přirozenou součástí společenského života obyvatel sídel, ve kterých se takové obchůzky konají, ale přitahuje i občany z okolí. I když se případy přerušení déle trvajících sérií obchůzek vyskytují, od roku 1990 narůstá počet takových lokalit, ve kterých dochází ke konání masopustních obchůzek pravidelně bez delších prodlev. I u větších sídel je patrná snaha dostat zažitému modelu obchůzky a neomezovat se pouze na pasivní prezentaci masek formou jednoduchého průvodu. Účastníci se na

95) V Horním Jelení jsou doprovodnou akcí místní masopustní tradice celodenní vepřové hody v restauraci Na Křižovatce.

96) Například v Třebosicích přejali podle předlohy masek z Míčova nejen *slamáka*, ale i *laufra s tanečnicemi*.

obchůzkách podílejí sice s vědomím jisté lukrativnosti podniku pro pořádající organizaci, ale především pro vlastní pobavení a realizaci. Ostatní obyvatelé přijímají příchod účastníků obchůzky do svého domu jakožto akt určitého výrazu sounáležitosti se společenstvím obce a jakožto připomínku určitého úseku v ročním cyklu. Pozdrav mluvčího masek: „*Rok s rokem se sešel, jsme tu zas!*“ vyznívá v prospěšnou jistotu stálého koloběhu a opakování situací, kdy každý, kdo se neuzavírá, je alespoň na chvíli středem pozornosti a kdy i ten, co se přišel jenom podívat, se může naplno oddat jisté euforii ze samozřejmosti všeho toho dění plného fantazie, tvůrčí invence, kladných emocí, gurmánských požitků a svázanosti s čímsi těžko popsatelným, co je však mentalitě přítomných lidí velmi blízké. Ti ne vždy mají vhodná slova k tomu, aby vystihli, co se vlastně při masopustní obchůzce děje. „*Nutno vidět,*“ říknou například a mají pravdu. Sebedrobnější popis je jen popisem. Síla prožitku v centru dění je nesdělitelná.

Text vznikl na podkladě literárních, rukopisných a elektronických pramenů a z výsledků terénního výzkumu, jehož důležitou složkou byl autorce vedle vlastního pozorování jevů i dotazníkový průzkum v příslušných obcích. Kurzívou jsou proloženy autentické slovní výrazy a citace.

Autorka vděčně děkuje ochotným respondentům:

Václavě Volšičkové z Borku, Josefu Rambouskovi z Božce, Ladislavu Bažantovi z Dolního Jelení, Ditě Hálové z Dolních Ředic, Ing. Josefu Blažkovi z Horního Bradla, Antonii Benešové z Horního Jelení, Václavu Bažantovi z Horních Ředic, Josefu Polákovi z Krakovan, Ing. Karlu Musílkovi z Malče, Václavu Svobodovi z Míčova, Vlastě Jiroutové z Moravan, Jindře Puskásové z Okřesanče, Petru Zaninovi z Proseče-Záboří, Michalu Vítovi z Prosetína, Ireně Čáповé z Předhradí, Jarce Sodomkové z Radčic, Janě Rejlové z Roudnice, Janu Konvalinkovi z Třebosic, Janu Kozáčkovi z Turova, Jaroslavu Zavřelovi ze Včelákova, Ing. Jaroslavu Stehnovi z Vepříkova, Jitce Danihelkové z Veselí, Janě Kratochvilové z Volče, Členům Klubu důchodců z Vysokého Chvojna, Ivaně Danielkové ze Zbožňova, Pavlu Bezděkovi ze Zbožňova, Františku Macháčkovi ze Žlebských Chvalovic.

PŘÍLOHY:

I. Typologie masek při masopustních obchůzkách na vymezeném území:

Termín *maska* je užíván spolu se synonymem *maškara* pro označení konkrétního typu celistvě ztvárněné postavy, nikoliv pouze ve smyslu *škraboška* k zakrytí či úpravě tváře.

A. OBŘADNÍCI

Masky, jejichž posláním je jít v čele ostatních maškar, vstoupit do kontaktu s obyvateli domu za konkrétním, tradicí daným účelem: pozdravit jménem všech maškar, popřát, provést v tanci, pozvat na taneční zábavu, přijmout pohoštění a dary ve formě peněz, případně i pokrmů.

1. Mluví masek. Postava vodící ostatní maškary a jako první vstupující při obchůzce do jednotlivých domů. Je představován výhradně mužem. Název postavy má více variant, také kostým se vyznačuje několika typy, ale při zachování základních tradičních příznaků a typických atributů, sloužících jednak k signalizaci pokynů, jednak jakožto symbol zastávané funkce (bič, píšťalka, trubka, hůl, plácačka, právo). Ustálený typ kostýmu se v jednotlivých lokalitách obvykle mění jen minimálně, ale výjimečně byly pozorovány i výrazné vývojové proměny kostýmu v jedné lokalitě (Veselí). Tanec mluvčího masek s obyvateli navštíveného domu není vždy obvyklý, v některých lokalitách mluvčí tanci jen přihlíží nebo v domě ani delší dobu nesetrvá a průběžně pokračuje v chůzi obcí od domu k domu s oznámením příchodu maškar.

Varianty mluvčího masek:

a) *Laufř*

Označení *laufř* (z něm. Läufer - běžec) je nejrozšířenější. Odráží skutečnost, že jeho představitel se měl rychle pohybovat, respektive běžet před ostatními maškarami. Figuroval zároveň jako vyslanec, posel maškary (výraz *laufř* se v minulosti skutečně vztahoval na posla, doručovatele zpráv). V pramenech je mluvčí masek pod označením *laufř* doložen na území Železných hor, ve východním Polabí pak například v lokalitách Dražkov, Horní Roveň, Chroustovice, Jenišovice, Jezbořice, Kojice, Lány na Důlku, Lohenice, Litětiny, Lukovna, Poběžovice u Holic, Semín, Starý Mateřov, Svinčany, Turov, Ubanice u Přelouče. Užívání z češtiny vycházejících tvarů téhož významu dokládá označení mluvčího masek výrazem *běžec* (Horní Roveň) a *běhoun* (Slepotice; Hrachoviště, 1937). Ojedinelá je zmínka o *hlasateli* s trubkou

jedoucím v čele maškar na koni (Svítkov, konec 19. století). K období 1. poloviny 20. století nebo i k době starší byl tento typ masky popisován například jako figura v *bílých pruhovaných šatech s vysokou čepicí* (Dražkov, 1930), *s čepicí jak homole cukru, práskal bičem* (Jenišovice), *v čisté bílé převislé a přepásané košili s vysokou kuželovitou pokrývkou hlavy* (Jezbořice), *měl vysokou čepici, polepen různobarevnými papíry a stuhami* (Lohenice), *bíle oděný, přepásaný šerpou, v nízké kuželovité čepici* (Stěblová, poč. 40. let), jinde byla příznačná *čepice z hedvábných pestrých šátků a na ní plno věnečků, vzadu zvoneček* (Roveň), *ženské šaty a slaměný sekáčský klobouk s mašlemi, v ruce bič* (Turov). Forma kostýmu vedla též k označení mluvčího masek výrazem *šašek*: byl *oblečený v pestrý šat na tělo těsně přilehlý, jako trikotový, s vysokou špičatou čepicí, ověšenou rolničkami na hlavě a plácačkou v ruce* (Uhřetice). Vyobrazení z uvedené doby jsou jen ojedinělá. Popisy z 2. poloviny 20. století jsou řídké, ale o to více je zachováno autentických fotografií. Z nich vyplývá, že ztvárnění *laufra* si průběžně udržovalo tradiční pojetí, v němž se promísily ohlasy harlekýnských, respektive šaškovských kostýmů s prvky vojenských i jiných stejnokrojů i běžných oděvních doplňků z různých dob. Převažuje bílý oděv, kuželovitá čepice nebo různé typy klobouků, přepásání šerpou, vysoké boty (holínky), ale jako pokrývka hlavy se objevují i různé čapky. Nechybí signalizační a hodnost symbolizující atributy. Podobně vypovídají o vzhledu mluvčího masek i poznatky z terénního výzkumu (Semtěš 1979, Veselí 80. a 90. léta), ale přinášejí i další podoby kostýmu této postavy. Konkrétně v Kladrubech n/L. (1989) měl mluvčí masek s bičem v ruce šaškovský kostým, klaunský nos z tenisového míčku upevněného na gumě a na hlavě úpletovou čepici, tzv. kulich. Příznaky vojenských uniforem u některých kostýmů *laufřů*, kteří byli v minulosti vnímáni nejen jako poslové v původním smyslu, ale i jako biřicové s pravomocemi strážných, vedly ke skutečnosti, že v některých lokalitách vedl masky při obchůzce místo *laufra strážník*, respektive *policajt* (Vyšehněvice 1957, Slepotice 1992). Po roce 2000 byl výraz *laufř* k označení mluvčího masek potvrzen v lokalitách Krakovany, Míčov, Proseč-Záboří, Prosetín, Předhradí, Radčice, Rosice, Třebosice, Včelákov, Vysoké Chvojno, Zbožňov, Žlebské Chvalovice. Kostýmy těchto *laufřů* vytvářejí dvě charakterově odlišné skupiny: u první se jedná o typ kostýmu s kloboukem jakožto pokrývkou hlavy, případně s šerpou přes prsa, u druhé o kostým s kuželovitou čepicí, který se celkovým charakterem řadí ke kostýmům tzv. *vostrížků*, respektive *šašků*, jejichž oděv včetně čepice je hustě pokryt úzkými, na jednom z ušších konců k podkladu našitými a tudíž vlajícími pestrými textilními ústřížky (textil u šašků nahrazuje i krepový papír) nebo je pošit ústřížky plošnými, většinou

nastříhanými dokulata. Zatímco v prvním případě, je-li pošíť husté, připomíná kostým pestré peří nebo srst, ve druhém vytváří na podkladu pestrobarevné skvrny. Uvedené efekty vedly kromě užívání termínu *vostřížek* i k výrazu *strakatej* či *strakapoun*, které byly užívány právě pro takovýto typ masek, jichž se objevovalo při obchůzkách i více (uvádění jako *běhouni*, *laufrí*), z čehož je patrné, že mluvčí masek v takovém kostýmu je sice vyděleným zástupcem masek, ale zároveň má obecně užívanou podobu jednoho z typů masopustních masek. U prvé i druhé skupiny převažuje i v současnosti jako základní barva oděvu bílá, méně často červená, přičemž u druhé je vzhledem k charakteru kostýmu více možností, jak uplatnit pestré barvy odstřížků a stuh. Atributem *laufra* je v současnosti většinou bič, karabáč (Včelákov), někde i pišťalka (Prosetín) nebo krátká hůlka, ohlas tzv. práva, symbolu zastávané funkce (Míčov, Třebosice). Ojediněle se *laufr* prezentuje signály ze startovací pistole (Včelákov).

b) Rychtář

Označení *rychtář* (z něm. richten – řídit) vyjadřuje, že se jedná o osobu s konkrétními pravomocemi, o představeného. Jeho postavení je možno chápat jako dočasné vykonávání řídicí funkce po dobu masopustního veselí, v současnosti ve smyslu uvádění maškar do domů. Jako volená osoba je masopustní *rychtář* v pramenech připomínán v Lohenicích; *měl udržovat pořádek o ostatcích*.¹⁾ Naopak přímo mezi maskami je *rychtář* připomínán například ve Svítkově (konec 19. století), jako člen *Bakusova* doprovodu v Kojicích (1959), v čele masek při obchůzce je uváděn ve Spytovicích (1973). Po roce 2000 figuruje jako mluvčí při obchůzkách v Dobříkově, Horní Rovni a Litětínách. Na konci 20. století tvořila kostým *rychtáře* v Rovni a Litětínách vcelku střízlivá skladba již odložených mužských oděvních součástí, doplněných nanejvýš našitými aplikacemi nebo kytící se stuhami upevněnou na prsou a jeho atributem bylo ze dřeva zhotovené *právo* v podobě tradiční šaškovské plácačky, po roce 2000 došlo k inovaci kostýmu, založeného na kontrastu červené a bílé barvy. V Dobříkově je kostým *rychtáře* tvořen nesourodými kusy oděvu, jeho atributem je hůl a signalizační pomůckou megafon.

¹⁾ *Vždy byl volen švec Vaňura, který do hospody celý rok téměř nešel, jen o ostatcích, a na tuto volbu byl velice hrdý a svoji funkci zastával velmi poctivě, i pití poplatil a sám pil ...vydržel až do konce a zmoženého pravidelně jej ve středu manželka odvážela na trakaři domů.* MÚ Přelouč, Pamětní kniha obce Lohenic, s 232.

c) Principál

Označení *principál* (z latinského *principalis* – první, hlavní, přední) pro mluvčího masek prameny uvádějí například v Nemošicích, po roce 2000 se užívá ve Veselí u Přelouče a v Holicích v Čechách. Fotografie z Nemošic (1975) zachycuje *principála* v mužském společenském oděvu s cylindrem. Ve Veselí prošel kostým mluvčího masek v desetiletích poslední třetiny 20. a počátku 21. století několikrát proměnou, od skladby blízké výše popisovaným *laufrům* přes kostým inspirovaný šerifem z amerického Divokého západu až k nápodobě vojenské uniformy s dvouhým kloboukem, kdy *principál* má stále ještě v ruce bič, nebo ke křiklavému kostýmu, tvořenému barevně nesourodnými kalhotami a frakem, k němuž byla užitá kuželovitá čepice pestře zdobená, stejně jako *principálův* atribut, dlouhá hůl, umělými květinami. V Holicích je kostým *principála* stylizovanou vojenskou uniformou červené barvy, přepásanou šerpou zdobenou květinami, které pokrývají také *principálův* klobouk.

d) Ceremoniář

Označení *ceremoniář* (z latinského *caerimonia* – uctívání, slavnost) pro mluvčího masek se užívá ve Volči. Jeho kostým tvoří kabát s pestrými doplňky z květin a stuh včetně výzdoby na dlouhé holi, která je atributem jeho funkce. Bývá přepásán šerpou s nápisem: ceremoniář.

e) Masopust

Označení *Masopust* pro mluvčího masek je přenesením obecného názvu pro období, respektive pro slavnosti příznačné pro toto období, na maskovanou postavu, která při slavnosti figuruje a název tak ztělesňuje. Používá se v Roudnici. Kostým *Masopusta* je zde analogií kostýmu *vostřížka*, respektive *strakatého*: má bílou základní barvu s našitými pestrobarevnými odstřížky látek a kuželovitou čepici se stuhami. Je přepásán šerpou s nápisem: Masopust.

f) Družba

Označení *družba* pro mluvčího masek je přenesením názvu pro hlavního funkcionáře tradiční svatby, respektive názvu pro svatebního mládence, na maskovanou postavu. Používá se v Dolních a Horních Ředvicích. Kostým *družby* je zde stylizací slavnostního selského, respektive družbovského oděvu z 2. poloviny 19. století, tvořen dlouhým kabátem typu redingot s výšivkou vzadu nad pasem a cylindrem.

2. Mládenci. V pramenech jsou uváděni mezi hlavními obřadníky obchůzky v Polabí i v obcích Železných hor. Jejich úkolem po příchodu do domu bylo popřát, provést v tanci domácí ženy, vyjednat a převzít dary. Představování výhradně muži, označování též výrazem *tančmajstři* (Urba-

nice u Přelouče) nebo *pěkní* (Trpišov, Vysonín). Jejich kostýmy odpovídaly dobovému společenskému oděvu, který byl doplněn určitými výzdobnými prvky. Ve 2. polovině 20. století i po roce 2000 figurují v některých lokalitách Železných hor jako vůdčí postavy obchůzky, označovaní též jako *tanečníci* nebo podle barev, převažujících na kostýmu: *bílí, černí, červení*. Zastoupení masek tohoto typu bývá často promísené. Jsou nejméně dvě, například *bílý a černý* (Svidnice), *bílý a dva černí* (Horní Bradlo), *bílý, červený a dva černí* (Maleč, Rušinov), *bílý a červený* (Nová Ves u Chotěboře). Zatímco pravomoci *bilého* odpovídají výsadám mluvčího masek (*laufra*), *červený* se obvykle stará o spád obchůzky a *černí* mají postavení *tanečníků*. *Bílý* vstupuje jako první do domu. Mívá široký dámský bílý klobouk, obvykle s krajkovými doplňky, nebo bílý cylindr, ale i černou buřinku, v ruce nosí bičík nebo hůl a má u sebe pokladničku. *Červený* svůj kostým doplňuje i odpovídajícím nalíčením tváře načerveno. *Černí* mívají kostým s červenými doplňky. Příznačné je přepásání šerpou, případně ozdoby z umělých květin. Časté jsou vysoké boty (holínky). Přetrvává povědomí, že *mládenci* by měli být svobodní mladíci, ale ne vždy je to dodrženo. Výjimečně (v Rušinově 2003) byl jeden z *mláďenců* zastoupen dívkou v přizpůsobeném kostýmu (sukně).

3. Tanečnice. Ženská analogie *mláďenců* nebo jejich protějšky. K nahrazení *mláďenců tanečnicemi* došlo patrně v průběhu 20. století v důsledku toho, jak se účast při obchůzkách uvolnila i pro ženy. Figurují v některých lokalitách Železných hor (Míčov, Žlebské Chvalovice), kde provázejí mluvčího masek *laufra* a v navštíveném domě tančí s domácími obojího pohlaví. Představovány jsou výhradně ženami. Jejich oděvy vycházejí z charakteru kolombínských kostýmů i ze spolkových stejnokrojů ovlivněných historickou módou a vojenskými uniformami, nejsou vždy tudíž vyložené ženského charakteru. Charakterizuje je kontrastní barevnost, šerpy a kloboučky s úzkou střechou. Do polabských Třebosic, kde byl k označení zachycen i termín *děvčata*, byly *tanečnice*, včetně typu kostýmů, přeneseny podle předlohy z Míčova při obnově obchůzky v r. 2000. Jako protějšky *mláďenců – tanečníků* figurují *tanečnice* například v Malči a Vepříkově. V navštíveném domě tančí s muži, zatímco *mláďenci* tančí se ženami.

4. Nevěsta a ženich. Postavy svatebního páru ve slavnostním svatebním oděvu. Jejich kostýmy napodobují soudobou či již zaniklou módu, výraz páru je založen na kontrastu tělesných proporcí. Obvykle je *nevěsta* představována mužem a *ženich* naopak ženou, případně jsou obě postavy představovány muži. V pramenech z 1. poloviny 20. století se pravidelně objevují (např. Semín 1906, Dražkov, kolem r. 1910, Urbanice u Přelouče

1920, Rohovládova Bělá 1936, Hrachoviště 1937, Stéblová 1940, Moravany 1946), po r. 1950 jsou doloženi například ve Starém Mateřově (konec 50. let), v Kojicích (1959), v Urbanicích (1959), v Horní Rovni (1962), ve Svinčanech (1970), ve Spytovicích (1973), v Semíně (1987, 1988), v Kladrubech nad Labem (1988), ve Slepoticích (1992). Kvůli výraznější evokaci svatební atmosféry bývají někdy vezeni v historické bryčce s koňským potahem, případně jsou provázeni dalšími svatebčany nebo *dohazovačem*, který například pár nabízí obyvatelům navštíveného domu (Horní Roveň, Litětiny). *Nevěsta* často vystupuje jako těhotná (Prosetín, Radčice, Voleč, Zbožňov). *Nevěsta* a *ženich* patří k postavám, které při obchůzce s obyvateli navštíveného domu tančí (Dolní Ředice, Horní Roveň, Horní Ředice, Litětiny, Roudnice, Veselí), připijejí jim na zdraví a zvou do průvodu (Krakovany), vybírají na svou chudou domácnost (Dolní Jelení). V Borku masky *nevěsty* a *ženicha* tradičně průvod maškar po domech vedou. V Semíně (2007) byly postavy *nevěsty* a *ženicha* v rámci obchůzky symbolicky oddáni. V Horních Ředicích (2006) se objevili *dva ženiši* v reakci na ustavení zákona o registrovaném partnerství. Kromě již jmenovaných figurují *nevěsta* a *ženich* při masopustních obchůzkách i v lokalitách Dobříkov, Holice, Horní Jelení, Horní Roveň, Litětiny, Proseč-Záboří, Předhradí, Rosice, Včelákov, Vysoké Chvojno. Z přelomu 19. a 20. století jsou z některých lokalit zprávy o jiné párové masce, která *nevěstu* a *ženicha* do určité míry připomíná a mohla snad být v průběhu doby maskami *nevěsty* a *ženicha* nahrazena. Jedná se o dvojici *mládence* v tmavém obleku a *Sálinky*, představované mladíkem v bílém nebo i jinobarevném dívčím oděvu. Podle zprávy ze Stéblové tato dvojice kráčela při obchůzce hned za *laufrem* a nesla kasičku na peněžité dárky.

5. Družička a mládenec. V 1. polovině 20. století se zmínky o *družičkách* a *mládencích* při masopustních obchůzkách masek objevují bez bližší specifikace, případně je zmíněno, že *družičku* představuje mladík (Slepotice). Po r. 1950 figurují *družičky* představované dívkami mezi doprovodem masek *nevěsty* a *ženicha*. V obci Veselí patří postavy *družičky* a *mládence* tradičně k hlavním obřadníkům, vstupujícím do navštívených domů, kde tančí s jejich obyvateli. *Družička* je představována dívkou, *mládenec* mladíkem. Jejich kostýmy tvoří stylizované slavnostní oblečení, korespondující s kostýmem *nevěsty* a *ženicha*, též princip dokumentují i historické prameny.

6. Dohazovač, družba. Ve 2. polovině 20. století figuruje jako součást doprovodu masek *ženicha* a *nevěsty* (např. Kojice, Svinčany). Tradičně, a to i po roce 2000, provází *nevěstu* a *ženicha* v Horní Rovni a Litětínách. Je představován výhradně mužem. Jeho kostým je stylizací slavnostního mužského oděvu s doplňky, korespondujícími s typizací svatebních dohazo-

vačů (například deštník), případně s doplňky, podtrhujícími dohazovačovu funkci (například aplikace srdíček, našité na kalhotách, kytky nebo svazek stuh na přednici kabátu).

7. Paní a pán. Ve výzkumném prostoru jako pár vystupují při občůzkách v Předhradí. Vcházejí do navštívených domů za *laufrem*, pronášejí přání a tančí s obyvateli domu. Jejich kostýmy vycházejí z historické měšťanské módy 19. století. Analogií této párové masky mohly snad být dvojice *pána* či *mládence* a *Sálinky* (*Sáliny*), připomínané v některých lokalitách na přelomu 19. a 20. století, výjimečně i později. V Proseči-Záboří figurují v současnosti párové masky *starostové* se *starostou*, v černých šatech, kabátech a kloboucích, které stejně jako *paní* a *pán* vstupují do domu za *laufrem*.

8. Turci. V pramenech z konce 19. století jsou *turek* nebo *turci* mezi masopustními maškarami uváděni jak v Polabí, tak na území Železných hor, obvykle však bez bližší specifikace nebo jen s poukázáním, že se jedná o vojáky. O něco konkrétnější je údaj z Hlinecka, který hovoří o čtyřech *turcích* (dva červeně, dva modře ustrojeni). Ve 20. století zmínka z Poběžovic u Holic (20. léta) hovoří o dvou *turcích* s meči. Zmínka z Rovně popisuje čtyři bíle ustrojené *vojáky* s vysokánskými červenými čepicemi z hedvábných šátků (1926). Ze vsí mezi Nasavrkami, Miřeticemi a Včelákovem jsou uváděni *dva turci červení, dřevěnými šavlemi ozbrojeni* (1929). Zpráva o maškarě z Trpišova se zmiňuje o *červeném turkovi s dlouhou šavlí po boku* (1933). *Také* v současné době se pod označením *turek* rozumí buď maska ve stylizovaném tradičním orientálním oděvu s fezem na hlavě, případně s tureckou šavlí, tedy zástupce masek, typizujících konkrétní etnika, nebo se jedná o jednu z masek ze čtveřice typově shodných postav náležejících k obřadníkům, jejichž posláním při občůzce je většinou společně zatančit u navštíveného domu. Tito *turci* – obřadníci se vyskytují v obcích v širším okolí Hlinska v Čechách, v případě území, vymezeného tímto příspěvkem, lze hovořit o okolí Skutče. Většinou jsou čtyři, výjimečně bylo ve 2. polovině 20. století *turků* doloženo šest (Pokřikov). Občůzky, při nichž byli zastoupeni *turci* – obřadníci, se po r. 2000 uskutečnily v lokalitách Prosetín, Předhadí, Radčice, Včelákov a Zbožňov. Obvykle jsou představováni svobodnými mladíky, ale i zralejšími muži. Kostýmy *turků* jsou stylizací vojenských uniforem, příznačné je střídání barevné skladby kostýmů (vždy dva a dva stejní, nikoliv ale jednobarevní), nejčastěji červené a modré, ale i modré, oranžové a bílé (Včelákov) nebo zelené, červené a bílé (Prosetín). Nechybí stuhu na vysokých čepicích, na prsou a zádech, případně i na nohavicích, někde je obvyklé kostým zdobit z papíru zhotovenými růžičkami. Ve Včelákově mají *turci* na prsou z kovu zhotovený stylizovaný kyrys, připomínající tvarem pŕlměšíc. Někdejší šavle, s nimiž v rukou *turci*

tančivali, jsou nahrazeny bílými kapesníčky. Prameny naznačují, že masky *turků* prošly řadou proměn. V 19. století byli *turci* součástí mikulášských obchůzkových průvodů na Litomyšlsku, které se skladbou postav v mnohém shodovaly s obchůzkami masopustními.²⁾ Při mikulášských obchůzkách vystupovali především jako strážci. V průběhu 20. století došlo pravděpodobně v některých lokalitách k posunu *turků* s pozice tančících strážců do polohy tančících obřadníků. Konkrétně ve Včelákově v období mezi oběma světovými válkami zaujali *turci* se šavlemi místo čtyř mládenců ve společenském oděvu, jejichž úkolem bylo tancovat s domácími ženami a dívkami ve světnici a před domem.³⁾ Strážní poslání *turků* bylo ještě v 70. letech 20. století výsledovatelné v Prosetíně, kde *turci* netančili, ale tvořili při obchůzce pořádkovou složku, zatímco v současnosti zde již *turci* tančí, i když ne u všech domů, nýbrž na několika místech obce. Dodnes je strážní poslání *turků* vyjádřeno formou jejich tance v Radčicích a Včelákově, kde tančívá uprostřed nich maska *kobyly*, která je na závěr obchůzky symbolicky poražena. V Radčicích přeskakují *turci* před závěrem obchůzky obřadně přes zapálenou nakupenou slámu (tzv. *zadupávání ohně*).

9. Výběřčí. Za obřadníka lze považovat i výběřčího, respektive pokladníka, pokud je jím samostatná postava. Takový výběřčí vstupuje do navštívených domů a shromažďuje do pokladničky peněžitě dárky, které maškary v domě obdrží. V pramenech je uváděn například jako *pán s pokladnicí* (Poběžovice u Holic), *kasír* (Stěblová). Při obchůzkách figuruje i více masek s pokladničkami různých rozměrů a forem, zavěšenými na krku nebo nesenými v ruce. Tyto masky ve variabilních kostýmech vybírají peněžitě příspěvky hlavně od diváků. Jsou zachyceny i na obrazových dokumentech (např. v Rečanech nad Labem 1965, v Bukovině u Přelouče 1979). Po roce 2000 je maska výběřčího, vstupujícího při obchůzce do domu, vnímána jako *hlavní pokladník* (Veselí), *výběřčí daní* (Proseč-Záboří, Voleč). V Borku provází něvěstu a ženicha v čele průvodu. Kostýmy masky jsou variabilní, představitelem může být muž i žena.

2) Například ve Sloupnici, i když mrzlo, měli ruce po loket obnažené, v obličejí byli začervení a okolo ramen a na čapce hedvábné červené šátky. Při vstupu maškar do domu tvořili u dveří čestnou stráž, na závěr výstupu maškar pak tancovali, točili se rychle dokola, zároveň šavli o šavli řinkající. Viz SEVERIN, Karel: *Mikulášské a masopustní obchůzky na Litomyšlsku*. In: *Obřadní obchůzky*, Uherské Hradiště 1988, s. 91–108.

3) Viz HRNÍČKO, Václav: *Aktualizace a funkční posuny v masopustních obyčejích*. (Na příkladu vybraných masek z Hlinecka). In: *Obřadní obchůzky*, Uherské Hradiště 1988, s. 139–155.

B. ŠAŠCI

Zmínili jsme se o kolísání podoby *laufra*, jehož kostým nese v řadě případů příznaky, charakteristické pro postavu nazývanou *šašek*,⁴⁾ takže v popisech dochází i ke splývání významu výrazů *šašek* a *laufř*. Označení šašků výrazem *laufři* je doloženo např. ve Svítkově (poč. 20. století) a v Nemošicích (70. léta 20. století). Je pravděpodobné, že *laufř* jakožto mluvčí masek se vydělil ze skupiny masek typu *šašků*, tradiční složky masopustních obchůzek maškar obecně. V námi vymezené oblasti o nich v pramenech nalézáme zmínky od konce 19. století. V záznamech se pro označení postavy typu *šaška* objevuje i použití výrazu *blázen* (*blázen se zvonečkem*, Poběžovice u Holic), *strakapoun* (Urbanice u Přelouče, 1920) a *vostřížek* (Stéblová, počátek 40. let). Jedná se o postavy, které při masopustních obchůzkách nesmí chybět a mající většinou vícečetné zastoupení. Jsou představováni muži, ženami i dětmi. Příznačným atributem *šaška* bývá i dnes dřevěná *plácačka* z několikrát proříznutého dřevěného špalíku, užívaná k poplácání diváků, obvykle po zadní části těla, případně poklepávání *plácačky šaškem* o vlastní dlaň způsobuje typický chřestivý zvuk. V pramenech je u *šašků* zmiňován také bič. V současnosti je v některých lokalitách (Horní Roveň, Litětiny) obdobou biče s nafouknutým zvířecím měchýřem, uvázaným na žíle. Udeření diváka tímto měchýřem způsobuje poměrně hlučné plácnutí. Postavy v šaškovských kostýmech nechybí na nejstarších fotografických vyobrazeních maškar z vymezené oblasti, přičemž na těchto vyobrazeních lze odlišit i oba typy šaškovských kostýmů, paralelně fungujících jak tehdy, tak i po roce 2000: **1. s kuželovitými čepicemi**, dále rozlišitelní na základě pojetí kostýmu na: **a) votřížky, strakaté, hadráky** s kostýmy posíťnými útržky látek či barevného papíru, případně s nalepenými obrázky na papírových čepicích, o nichž prameny v 1. polovině 20. století hovoří například v Lukovně, Kladrubech nad Labem, v Moravanech, ve Stéblové, v Urbanicích u Přelouče, a kteří jsou stále běžnou složkou obchůzek, **b) šašky** v kostýmech, příznačných střídáním barevných ploch a harlekýnskou siluetou, které prameny dokládají taktéž po celé 20. století (například v Dolním Jelení, v Kladrubech nad Labem, Kojicích, Lukovně, Nemošicích, Starém Mateřově, Svinčanech, Vyšehněvicích). Všichni tito *šašci*, uvedení pod a) i pod

4) *Šašek* je označení pro komickou postavu. Její výskyt lze prokázat již v komediích starověkého Řecka a Říma. Synonymem pro postavu typu *šaška* byl v českém prostředí *blázen*, ale i označení, přejatá ze jmen komických postav evropské kultury, zejména divadelní, jakými byli *Harlekýn*, *Hanswurst* (*hansbuřt*), posléze i *Kašpárek* (*Kasperle*).

b), se vyznačují svižností a pohyblivostí. Většinou jsou štíhlí, ale mohou působit i obtloustle. Lze konstatovat, že charakter jejich kostýmů i jejich vystupování se v průběhu řady desetiletí v podstatě nemění. Po r. 2000 patří typ tradičního *vostřížka* k masopustní obchůzce maškar v Horním Bradle, Malči, Míčově, Rušinově, Včelákově, Žlebských Chvalovicích. V Dobříkově, Holicích, Vysokém Chvojně využili kostým *vostřížka*, který je k dispozici v půjčovně v Holicích. Typ *šaška* patří k masopustní obchůzce maškar v Borku, Horní Rovni, Prosetíně, Třebosicích. Postavy v šaškovských kostýmech s **2. s nevyztuženými čepicemi** jsou často nazývány *pupkatí* nebo *měchatí*, neboť u nich převažuje dojem obtloustlosti. Příznačné jsou pro ně plandavé pestrobarevné oděvy typu overalu, často vycpané polštáři a jejich kuželovitá pokrývka hlavy připomíná frygickou čapku. Místo čapky byl u nich zachycen i slaměný klobouk. Pohybují se bez výraznějších výstředností. Prameny je dokládají po celé 20. století, například v Urbanicích (1926), v Moravanech (1946), ve Svinčanech (1970), v Horních Ředvicích (1978). Po r. 2000 patří k masopustní obchůzce maškar zejména v Míčově, v Okřesanči a Žlebských Chvalovicích. Do masopustních obchůzek maškar pronikly i masky v kostýmu **3. typu kašpárka, případně klauna**, ale výskyt takového typu masky je spíše ojedinělý (například v Borku 2000 nebo v Míčově 2006 prostřednictvím tří žen).

C) SLAMÁCI

Jistou podobnost se *šašky* navozuje u těchto masek kuželovitá pokrývka hlavy. Je zhotovena ze slámy, buď v jednoduché podobě s uzavřením ve špici (snop), nebo se spletanými doplňky, které tuto slaměnou čepici dotvářejí až do formy jakési koruny nebo ji zakončují třemi pletenci. Výjimečně čepice zakrývá tvář maskovaného, obvykle ale bývá tvář *slamáka* začerněna. Další součásti kostýmu jsou vytvořeny více či méně dokonale z rulíků, pletenců, hrstí či svazků slámy, zakrývajících pokud možno většinu povrchu těla. Převažuje řešení s vestou a suknicí, ale doloženo je i důsledné zakrytí paží a nohou. Slaměné části kostýmu jsou kladeny na tmavý spodní oděv nebo pytlovinu, v případě čepice i na papír a podle místního úzu bývají doplněny bílým textilním límcem či rozšířeným zakončením rukávů košile zdobeným krajkou, papírovými růžičkami, barevnými stuhami. V ruce *slámák* mívá ze slámy spletený karabáč. V pramenech je doložen v lokalitách Železných hor. Také ve východním Polabí jsou doloženy masky v kostýmech z rostlinného materiálu, ale ve srovnání se *slamáky* s odlišnými rysy. Taková maska byla ve východním Polabí vnímána jako *medvěd*. Maska *slámáka* bývá zastoupena jedním (Míčov, Zbožňov), nebo dvěma (Prosetín, Předhradí, Radčice,

Včelákov) představiteli, ale nezávazně, některý rok se v konkrétní lokalitě neobjeví vůbec nebo místo dvou *slamáků* je mezi maskami pouze jeden. Ve východním Polabí figuruje maska *slamáka* při občůzkách v Třebosicích poté, co zde začaly býty na konci 20. století znovu praktikovány. Inspirací ke zhotovení byl *slámák* odpozorovaný v Míčově. Zatímco tradičně ztvárňuje *slamáka* vždy muž, v Třebosicích se jako *slámáci* zjednodušenými kostýmy maskovaly i tři děti (2001). Určitou analogií slaměných masek byly také kostýmy *strašáků* ve Volči (2002), představovaných taktéž dětmi. Tyto kostýmy tvořil snopek dlouhé slámy nasazený na hlavu a splývající volným koncem přes ramena maskovaného. V Míčově byl kolem r. 2005 nahrazen *slámák* maskou *hrachováka*, zhotovenou z hrachovinové slámy, zcela pokrývající dlouhý kabát a široký klobouk a nenápadně zdobené papírovými růžičkami. V téže lokalitě figurovala v 80. letech 20. století jiná maska připomínající siluetou a způsobem zhotovení kostýmu *šaška*, ale za použití rostlinného materiálu: smrkových větviček. Šlo o *chvojáka*, masku běžnou i po roce 2000 pro lokality na jihozápadním úpatí Železných hor. Ve chvoji, kterým je pošet oděv *chvojáka*, jsou upevněny, podobně jako u *hrachováka*, z krepového papíru zhotovené růžičky. Masky v kostýmu tvořeném zelenými oděvem pošetým jehličnatými větvičkami byla zachycena také ve Zbožňově (2004).

D) MEDVĚD S VODIČEM

Maska *medvěda* zůstává průběžně stabilní postavou občůzek, představovanou výhradně mužem. Z pramenů vyplývá, že pro ztvárnění masky býval v minulosti příznačný rostlinný materiál (především sláma hrachovina, ale i sláma obilní), maska *medvěda* připomínala tudíž *slamáka*. Vzhledem k materiálu ke zhotovení masky bylo její označení výrazem *medvěd* často zaměňováno výrazem *hrachovák*. V některých lokalitách východního Polabí se tato forma ztvárnění *medvěda* užívala nejen na přelomu 19. a 20. století, ale i v 1. polovině 20. století, ve Vyšněvicích je doložena ještě i při občůzce v r. 1957. Prameny dokládají *medvěda* v masce z rostlinného materiálu například v Jezbořicích, Semíně, v Poběžovicích u Holic, v Úhřeticích. Připomínáno i více *medvědů* – *hrachováků* (Svítkov). V Blatníkovské Lhotce bylo strojeno vedle *velkého hrachováka* i mládě, představované chlapcem, v jednom případě i psem.⁵⁾ Oblékání představitele *medvěda* je připomínáno

5) „Chlapec ustrojený za mládě hrachováka byl největším potěšením mládeže. Jednou však pantáta Pulpánů dal ustrojiti psa Nera do hrachoviny, ale byla to veliká potíž, než psa dostali přes přívoz do Svítkova. Malý hrachovák,

jako časově i jinak náročná záležitost: připravené pletence slámy se ovinuly kolem těla, rukou, nohou, na hlavu patřila vysoká homolovitá čepice upletená ze slámy a se zvonečkem, uvázaným na vrcholu. Zvoneček jako nezbytný atribut býval upevněn také na zádech *medvěda* (zpráva z Jezbořic) nebo na krku (zpráva z Blatnickovské Lhotky). Obvyklé bylo, že pokud nebyla maska *medvěda* zhotovena z hrachovinové slámy celá, do slámy obilní musela být hrachovina alespoň zapletena, dbalo se hlavně, aby měla hodně lusků. K neodmyslitelným projevům patřilo, že v každém domě, který maškary navštívily, si hospodyně z *medvěda* kus hrachoviny odtrhla jakožto prostředek ke zdaru chovu drůbeže. Využití obilní slámy ke zhotovení masky bylo běžnější až v průběhu 20. století. Tento materiál umožnil pracovat i s technikou plošného splétání slaměných stébel do provazců, sešívaných pak pevně k sobě, což vedlo k vytváření slaměných masek zoomorfního typu, tedy se zvířecí hlavou.⁶⁾ Vedle rostlinného materiálu dokládají prameny z 1. poloviny 20. století i masku medvěda vytvořenou z kožešin, zprvu prostřednictvím oděvu kožichu „chlupy navrch“ (někdy se stalo, že *medvěd* si vypůjčil kožich a neměl co odvádět (Lány na Důlku), záhy však i jako speciálně vytvořené textilní kostým šitý z materiálu vhodné barvy a konzistence, s realisticky tvarovanou zvířecí hlavou. Takto figuroval *medvěd* po celé století nejčastěji. Zmínit se je třeba i o přechodných formách masky *medvěda*, kdy „zvířecí“ kostým doplňovala slaměná povřísla nebo i svazky slámy upevněné na povrchu kostýmu (Borek, 80. léta 20. století). Zpravidla se maska *medvěda* vyskytuje při občůzce jedna, ale doložena je i účast vícečetná. Zatímco *slamáci* se pohybují sami, *medvěd – hrachovák* i *medvěd* v kožešinové či textilní masce je veden tzv. *vodičem*, který je v pramenech nazýván též *slouha* nebo *medvěďář* či *krotitel*. Situace byla patrně evokována někdejšími kočovnými provozovateli zábavných představení se zvířetem typu cirkusové druzúry. Proto i kostým *vodiče* charakterizuje častá stylizace do cirkusáckého stylu, atributem je například bubínek. Doložen je i *vodič* přistrojený jako *opičák* (Lány na Důlku, kolem r. 1900). V průběhu 20. století jsou *medvěd* s *vodičem* (různě nazývaným) průběžně připomínání ve všech lokalitách se záznamem o konání masopustní občůzky maškar. *Vodič* vede *medvěda* na řetěze nebo

rozumí se, chodil po čtyřech, což se chlapcům nelíbilo, odvázáli malého hrachováka od plotu a ten přes pole rovnou k přívozu a domů“ DVOŘÁK, Boža: Masopust na českém venkově, zvláště v Pardubicích, Český lid, 1926, s. 149.

6) Taková maska byla zhotovena na celou postavu nebo jen pro horní část těla. Zpráva ze Stéblové uvádí, že ze slámy zde masku *medvěda* naposledy zhotovil na počátku 40. let 20. století *starý pan Dušek* z čp. 36. Viz SOKA Pardubice, Kronika Stéblová. Okres Pardubice. I. úvodní kniha, I, s. 120.

na provaze, jeho atributem bývá bič nebo častěji hůl, kterými *medvěda* usměřňuje. Po roce 2000 to byla i halapartna. Užívána je též hůl, nahoře zakončená zakulacenou textilní vycpávkou, jejíž užívání vůči divákům při obchůzce naznačuje, že může původně jít o falický symbol. Podobné hole, v pramenech označované jako *ježkovice* (vycpávka bývala potažena ježčí kůží), mívají při obchůzkách v lokalitách Železných hor také masky, nazývané *žid*. Prameny z 1. poloviny 20. století dokládají, že *medvěd* s *vodičem* vstupovali do domů, hledali, kde co mají dobrého (Bohumileč) a v pytli, který *vodič* nesl, shromažďovali koblihy a další potraviny (Lukovna, Poběžovice u Holic). Často šla tato dvojice masek při obchůzce až poslední. Cestou prováděli všelijaké kejkle, když byl sníh, měla mládež z *medvěda* terč, *medvěd* se ale nerozpakoval vyválet ani v blátě (Lány na Důlku), případně se na zemi pral s druhým přítomným *medvědem* (Slepotice). V domech bylo povinností *medvěda* zatančit s hospodyní, tanec doprovázel mručením chraplavým hlasem. *Medvěd* je jednou z tradičních masek, na níž je v závěru obchůzky vykonávána symbolická poprava. Například ve Spytovicích (1973) byl nad *medvědem* vynesena *rychtářem* ortel smrti za napáchané škody v obcích, kde mu byly prokázány krádeže domácího zvířectva, při čemž symbolické zastřelení *medvěda* provedl *myslivec*. *Medvěd* byl následně naložen na trakař a za doprovodu hudby hrající smuteční pochod a za *medvědářova* nářku dovezen do hostince, kde byl vzkříšen a následovala maškarní veselice. Také při obchůzkách konaných po r. 2000 je *medvěd* nezbytný, někdy i ve více exemplářích. V rostlinném materiálu již zachycen nebyl. Kostýmy *medvěda* jsou v některých případech zapůjčovány v půjčovnách, v některých obcích mají kostýmy vlastní. Ty se vyznačují řadou typických příznaků, jako je zdůraznění otevřené tlamy, někdy i formou pohyblivé čelisti, výrazné zuby a jazyk, případně i zdůraznění vnějších genitálií. *Medvěd* podniká především výpady proti divákům („*trhá*“), nezbytné je objímání, strhnutí diváka na zem, válení se s ním po zemi, naznačování kopulace. Ženy jsou sice *medvědem* preferovány, ale jistý si není nikdo. Tento rys *medvědova* chování je realizován i v případě, že v masce *medvěda* je nezletilý účastník. (Míčov). *Medvěd* provozuje ale i jiné kousky: jezdí na kole, leze na nepřístupná místa, zastavuje projíždějící automobily, například se žádostí: *Prispějte mi na brloh!* (Holice 2004). Tanec *medvěda* se při obchůzce může realizovat s kýmkoliv s přítomných, s hospodyní tančí v Litětínách. Pokud se *medvěd* dostane do domu, snaží se něco sežrat, v žertu třeba i neposlušného pána domu (Horní Ředice). V Okřesanči *medvěd* se svým *vodičem* (*cikánem*) obchůzku vedou. Symbolická poprava *medvěda* v závěru obchůzky se uskutečňuje v lokalitách Horní Bradlo, Krakovany, Litětiny, Maleč, Okřesaneš, Prosetín, Předhradí, Radčice (pokud se neporáží *kobyly*), Semín, Voleč, Žlebské Chvalovice.

E) DALŠÍ ZVÍŘECÍ MASKY

1. kuň nebo kobyla. V minulosti i po r. 2000 je maska *koně* doložena pod různými názvy: *kuň*, *koník*, *koníček*, *šiml*, *kobyłka*, *kobyła*. Pohybuje se samostatně nebo je vedena antropomorfní maskou, nejčastěji *rasem* nebo *vojákem*. Popis masky *šimla* ze Stéblové z 1. poloviny 20. století uvádí, že základem masky byl samorost větve, případě větev upravená tak, že znázorňovala krk a hřbet koně. Na konci větve byl upevněn ze slámy nebo ze lnu ohon, vpředu koňská hlava s částí krku, kupovaná v obchodě. Větev nesměla být těžká, aby se dala snadno držet. Obkročmo na ni se posadil jezdec, kolem se upevnila prostěradla nebo jiná bílá plachta znázorňující trup koně. Plachta splývala až k zemi, takže nohy nebyly vidět.⁷⁾ Tato forma *koně*, respektive jezdce na koni, není jedinou variantou masky. Také zvíře bez jezdce, často zpodobňované dvěma osobami, je na popisovaném území podchyceno. Zprávy z průběhu 20. století naznačují, že ve východním Polabí se maska *koně* nemusela vyskytovat při obchůzce závazně a také kolem roku 2000 se zde objevuje jen nepravidelně (například Holicе 2005, Horní Ředice 2003, Veselí 1999). Naproti tomu v některých lokalitách Železných hor (v širším okolí Hlinska) tato maska figuruje jakožto jedna z masek hlavních a tudíž je maskou neodmyslitelnou, vystupující v jednom nebo ve dvou exemplářích. Konkrétně ve v této studii sledovaném okolí Skutče se jedná o Prosetín, Radčice, Včelákov, ve všech případech ve formě jezdce na koni a s názvem *kobyła*. Osoba, která ji představuje (výhradně muž), nosí na popruzích obruč s dřevěnou či z jiných materiálů zhotovenou hlavou koně, při čemž masku dotvářejí přehozy nebo speciálně ušité ztvárnění koňského těla. Nechybí různé detaily jako ocas, hříva, výzdoba papírovými růžičkami, a doplňky jako zvoneček nebo i kasička na dárky. Jezdec má na hlavě nápadný třírohý klobouk, taktéž pestře zdobený. Ve Včelákově nebo i v Radčicích tančí *kobyła* u domů spolu s *turky* – obřadníky. V některých lokalitách Železných hor je maska *kobyly* na závěr obchůzky symbolicky zbavována života (Radčice, Včelákov). Myslivec střelí *kobyly* také v závěru obnovené masopustní obchůzky v Rosicích u Chraští. *Kobyly* zde představuje dívka. Kostým, ušitý z bílé textilie, je vyztužen do stylizovaného tvaru koňského těla. *Kuň* je stálou součástí obchůzek v Proseči-Záboří. Speciální ztvárnění koně bylo zachyceno v masce s názvem *pár koní*, zhotovené ze dvou spojených jízdních kol (Horní Ředice 2004). Obdobným způsobem byly řešeny masky *rytířů* na koních, kdy kolo bylo maskováno přehozem

7) Viz SOKA Pardubice, Kronika Stéblová. Okres Pardubice. I. úvodní kniha, I, s. 120.

(tamtéž, 1998 a 2003). Koňskou podobu měla i maska s názvem *úřední šiml* (Voleč 2004), zpodobňující tehdy, v roce vstupu České republiky do Evropské unie, úředního šimla, připraveného vyrazit do EU. Za jistou analogii koňské masky lze považovat i *zebru*, jejíž kostým z půjčovny se nepravidelně objevuje v různých lokalitách.

2. kozel nebo koza. Ačkoliv maska *kozy* nebo *kozla* náleží k tradičním maskovaným postavám zimního období obecně, vyskytující se při adventních i masopustních obchůzkách, pro oblast východního Polabí a přilehlé části Železných hor o ní z minulosti nemáme ve spojitosti s masopustními obchůzkami až na výjimku (jedná se o zprávu, připomínající zaniklou masku *jezdce na koze* ve Volči) konkrétní doklady. Maska *kozy* nebo *kozla* se obvykle skutečně ztvárňovala podobně jako *kůň* v podobě jezdce na zvířeti. V 80. letech 20. století figurovala maska *kozy* při obchůzce v Borku: na komplet z bílé haleny a kalhot byl napálen bílý chemlon jako srst, hlava byla upravena ze zakoupené papírové karnevalové masky vlka, kostým doplňovalo z textilního materiálu ušité vemeno se struky z prstů gumových rukavic. Představitelkou masky zde byla žena. Speciálně zhotovenou masku *kozla* s realisticky ztvárněným zvířecím vzhledem, tvořenou kombinézou a nasazovací hlavou s pohyblivou čelistí, užívali v poslední čtvrtině 20. století v Horním Bradle (voděna maskou *žida*) a v Míčově (voděna *bábou* s nůši na zádech). Objevilo se i využití skutečné živé kozy, zapůjčené chovatelem, kterou vodila některá z masek, obvykle *žid*. Po r. 2000 byly propracované masky *kozla* součástí obchůzky v Horním Bradle, Malči, Míčově, Prosetíně (zde dotvářely fyziognomii masky zvýrazněné genitálie), v Rušinově, Třebosicích, Včelákově a Žlebských Chvalovicích, při čemž některé lokality si masku navzájem půjčovaly. Masku *kozla* ztvárňuje vždy muž, stejně tak muži vytvářejí masky, které *kozla* vedou, a to i v případě, že vodičem *kozla* je maska *báby* s nůši (například v Třebosicích).

3. opice nebo opičák. *Opice*, respektive *opičák*, náleží k výrazným zvířecím figurám, ztvárňovaným zoomorfními maskami. Maska *opice* je připomínána již ve starších pramenech, ve 2. polovině 20. století figurovaly *opice* v několika exemplářích při obchůzkách v Míčově a Žlebských Chvalovicích, po roce 2000 byly masky *opic* podchyceny kromě uvedených lokalit při obchůzkách v Krakovanech, Prosetíně a Třebosicích. Základem kostýmů *opic* je pytlovina a hlavu kryjící kukla se stylizací zvířecí tváře, v Třebosicích byl kostým této zoomorfní masky pojat více realisticky. *Opice* mají své *vodiče*, jejichž kostýmy odpovídají již popsaným maskám obdobného typu. Představiteli masek jsou muži.

4. další fauna a houby. Ve 20. století se při masopustních obchůzkách objevili nejen exotičtí zástupci fauny, jako *slon* či *velbloud*, ale ve 2. polovině století i po r. 2000 byla skladba masek, zejména pod vlivem karnevalů a maškarních plesů, obohacena o řadu dalších figur ze světa hmyzu, ptáků a savců. Jejich ztvárnění bývá velmi nápadité. Po roce 2000 byly z říše hmyzu zaznamenány masky: *beruška* (Borek, Horní Ředice, Zbožňov), *moucha* (Voleč, doprovázela ji maska představující *lahev spreje proti hmyzu*), *můra – motýl* (Třebosice) a *pavouk* (Voleč). Z říše ptáků byly ve stejném období zaznamenány masky: *čáp* (Roudnice), *papouškové* (Krakovany), *papoušek v kleci* (Borek), *pták* (Holice, Voleč), *slepice a kohout* (Proseč-Záboří, Prosetín, Předhradí, Třebosice, Veselí), *tuňáci* (Borek), *vrána* (Krakovany). Kostýmy *slepice*, vytvářejících i celé skupiny, jsou v některých případech zhotoveny způsobem, příznačným pro kostýmy tradičních *vostřížků*. V Prosetíně a Třebosicích s sebou *slepice* měly posadu nebo klec, upravenou z vozíku. Ze savců se po roce 2000 objevuje i nadále již připomenutá *zebra* (Veselí), dále *divočák* (Vysoké Chvojno), *prasátka* nebo *prase* či *prasečí pár* (Borek, Dobříkov, Horní Ředice, Včelákov, Voleč), *kráva Milka* (Veselí), *srnec se srnkou* (Voleč), *kočky* (Horní Ředice) či *kočkovitá šelma* (Veselí), *myši* (Horní Ředice). Ve 2. polovině 20. století i po roce 2000 byly formou masek nepravidelně zastoupeny při obchůzkách i houby, konkrétně v podobě klasických karnevalových kostýmů *muchomůrek* s červenými, bíle tečkovanými klobouky. Uvedené typy masek jsou ztvárňovány muži, ženami i dětmi.

F) BÁBA S DĚDKEM V NŮŠI

Jedná se o masku vytvořenou na principu dvojité osoby, kdy nositel masky ztvárňuje osobu nesenou v nůši, kterou opticky má na zádech figurína, upevněná tak, že vzbuzuje dojem kráčejí postavy (vyjadřováno též průpovídkou: *mrtvý nese živého*). V tomto duchu byla zakreslena i maska báby, nesoucí dědka na zádech, figurující ve 2. polovině 19. století v mikulášských průvodech v České Třebové a okolí, maskou tohoto typu byla patrně i *Kucababa*, doložená v městečku Bohdančív v 1. polovině 19. století. Ve východním Polabí připomínají prameny na konci 19. století masku *báby s nůší* na zádech, v níž sedí vycpané nemluvně, ale i bábu v odlišné variantě, kdy v nůši je umístěna klec na homolky s živým kocourem. Záznam z Jezbořic 1. poloviny 20. století, v mnohém retrospektivní, hovoří o *bábě s dědkem v nůši*, ztvárněnou mužem v sukních, který měl tělo navlečené v bezedné nůši a přes sebou upevněnou vycpanou figurínu báby. Tento typ masky se v průběhu 20. století uplatnil například v Rohovládově Bělé, ve

Slepoticích, v Kladrubech nad Labem, ve Vyšehněvicích (1957), v Kojicích (1960), Urbanicích (1960), v Borku (1985). Příznačné pro ztvárnění masky je využití nůše bez dna, která drží navlečena na tělo maskovaného pomocí popruhů. Ke spodku nůše je připevněna látka na způsob sukně, případně zástěry a na přední stěnu koše vycpaný ustrojený trup s hlavou a rukama. Variantou tohoto typu masky je však také řešení, kdy figurína je nesena uvnitř nůše, kterou má představitel masky skutečně zavěšenou na zádech, při čemž kostým maskovaného se s ohledem na to upraví. Po roce 2000 se tento typ masky uplatnil při občůzkách v Holicích, Horních Ředvicích, v Prosetině, Radčicích, Roudnici, Třebosicích, ve Veselí, Volči a Zbožňově, a to nejen ve variantě *bába s dědkem v nůši*, ale i naopak: *dědek s bábou v nůši*. Představitelem masky je vždy muž. *Bába s nůši*, tentokrát ale prázdnou, nebo zakrytou, se v typologii masek objevuje také v roli vodiče masky kozla (viz příslušná skupina masek) nebo jako samostatná, mužem představovaná maska (například Svídnice 2002). V pramenech, zachycujících situaci v 1. polovině 20. století, je zaznamenána také maska *báby s nůši bez dna*, do které strkala chycené kluky, kteří hned zase vypadli (Cholticko).

G) DALŠÍ PŘEDSTAVITELÉ GENERAČNÍCH A SPOLEČENSKÝCH SKUPIN

Bohatou inspirací pro vytvoření masky pro účast na masopustní občůzce maškar jsou postavy, inspirované faktem existence rozčlenění společnosti podle generací nebo podle stavovské či sociální příslušnosti. Masky z tohoto okruhu nejsou při občůzkách závazné, vyskytují se v závislosti na rozhodnutí jednotlivců se do té které masky stylizovat. Patří k nim a) masky vyjadřující generační rozčlenění společnosti. Bez návaznosti na masku *báby s nůši* se při občůzkách objevují ve dvojici ***bába s dědkem***, respektive *dědek s bábou*. Zpráva z počátku 20. století (z Turova) hovoří o *starci s bábou s krusnou na zádech*, kteří vstupovali při občůzce do domů a *stařec* pronášel *říkání*. Do *bábiny* krosny se ukládaly koblihy, které v domě vyšmejdila maska *cikánky*. O dvojici *báby s dědkem* jsou zprávy po celé 20. století. Často je komika takové dvojice znásobena předměty, které opatrují nebo s nimiž se prezentují. Například v Dolních Ředvicích v 70. letech tvořily jejich kostýmy součástky historické módy včetně deštníku a patřil k nim vyřazený dětský kočárek, prezentovaný jako odsavač prdů. Dědek s bábou v různých variacích se objevují při občůzkách i po r. 2000. Protože jde o typy masek poměrně snadno ztvárnitelných vhodným oblečením, stávají se obvykle výtvozem improvizované tvorby zájemců o účast na občůzce bez ohledu na pohlaví. Z obdobných podmínek jako u masek *báby s dědkem* vychází při občůzkách zastoupení masky označované jako ***bába***. Při tvorbě masky se uplatňují

zastaralé formy odívání, k zajímavějším po roce 2000 patřila například *bába s otýpkou roští* v Třebosicích. K oblíbeným motivům občůzek patří *rodina*, respektive ztvárnění *rodiny* nejrůznější skladby a početnosti, vybírající dary k zajištění nejrůznějších aspektů rodinného života. Nezbytným atributem *rodiny* je kočárek, naznačující neustávající produkci potomstva. Typickou skupinou tohoto typu je například *Šoupáčkova nóbl rodina* v Radčicích. *Žena s dítětem*, respektive *bába* nebo *cikánka s dítětem* patří k maskám, doloženým již na přelomu 19. a 20. století. V 1. polovině 20. století při občůzce vybírala například *na krupici* (Poběžovice u Holic) nebo chtěla *něco na cumel* (Lány na Důlku). O *cikánce s dítětem* blíže v popisu příslušného typu masek. *Těhotná žena s děckou v kočárku* byla ztvárněna v Horních Ředvicích (2000). *Manželské páry* patří k improvizovaným dvojicím masek, výjimečně bylo při občůzce zastoupeno několik *manželských párů* (Horní Ředice 2003). Masky na téma *děti a mládež* bývají vytvářeny improvizovaně, například skupina *malých holčiček* (Třebosice), *odložené děti z E 55*, vezené v kočárku (Horní Ředice 1998) nebo *discopár* (tamtéž), ale mívají při občůzkách své místo i delší období. Druhý případ se týká jednak masek typu *mimin*, respektive *přerostlých mimin*, v kostýmech, vycházejících z forem kojeneckého nebo batolecího odívání včetně plen, doplněných příznačnými atributy (šací láhev, dudlík, nočník). Po roce 2000 se uplatnily například v Horních Ředvicích, Prosetíně, v Třebosicích, ve Včelákově, ve Volči. Dalším typem masek s dlouhodobější tradicí jsou *školáci*, respektive *školačky*, v kostýmech, vystihujících způsob odívání školní mládeže, s nezbytnými atributy jako je školní brašna na zádech a další učební pomůcky. Běžnou složkou občůzek jsou po roce 2000 v lokalitách Borek, Horní Ředice, Prosetín, Předhradí, Včelákov. Odrostlejší mládež byla po roce 2000 zastoupena maskami charakterizovanými jako *vdavekchtivá děvčata* (Horní Ředice 2003) a maskou nazvanou *staročeská nevěsta shánějící ženicha* (tamtéž 2004). Z okruhu masek, který tvoří b) masky, vyjadřující stavovské rozčlenění společnosti, jsou na přelomu 19. a 20. století a v následujících desetiletích připomínány například *pan Franc ze zámku* nebo *hraběnka*, z jejich přísluhovačů *poklasný* nebo *dráb*, a na druhé straně společenského žebříčku naopak *sedlák*, který je charakterizován jako jedna z masek, která při vstupu do domu pronášela říkání typu: *Jak se ti hospodáři, jak se ti zde daří.*⁸⁾ Ve 20. století

8) Varianta této formy pozdravu (*Pán dobrý den, hospodáři, co se děje, jak se daří?*) byla užita například ve skladbě Zrcadlo masopustu, provedené v r. 1690 mládeží v sálu radnice města Tábor. V 19. století zaznívala jiná z variant v proslovu *laufra* při žádosti hospodáře o povolení mikulášské koledy na Litomyšlsku

se postavy venkovanů – *sedláka* nebo *selky*, často využívajících jako kostým stylizaci tradičního lidového oděvu (kroje), objevují samostatně i jako pár. *Sedlák* v podání ženy, táhnoucí vozík s atrapou prasátka položenou na slámě, informoval nápisem na svých zádech, že kráčí do EU (Voleč 2004). Nejčastěji se ovšem z tohoto okruhu masek objevují *páni a dámy*, samostatně i v párech, případně *pán a slečna*. Kostýmy jsou variabilní, vycházejí většinou z měšťanské módy 19. století, méně již z módy mladších nebo starších období, mají však evokovat vznešenost a vyšší společenské postavení nositele, například frakem, cylindrem, buřinkou, závojem. Masky tohoto typu jsou doloženy po celé 20. století a objevují se i při občůzkách po roce 2000. Menší frekvenci mají masky inspirované šlechtickým prostředím, *rytíři* počínaje přes postavy, představující více či méně dobově zařaditelné *šlechtice a šlechtičny*. Vedle vyložené na líbivých kostýmech založených masek se objevují i masky důmyslně a řemeslně precizně zhotovené, konkrétně v případě součástí zbroje *rytířů*. Ojedinele se v průběhu 20. století objevily masky, představující státníky, konkrétně dvojici císařů *Františka Josefa II.* a *Viléma II.*, jedoucí s doprovodem v kočáře (Kojice 1959). Ve 2. polovině 20. století se hojně objevují představitelé duchovního stavu: *mníši* včetně *poustevníků, jeptišky*, vždy v kostýmech, věrně napodobujících charakter řádových oděvů. Trend pokračuje i po roce 2000, kdy se uplatnila také maska *kněze – velebníčka* (Voleč). Představitelé duchovního stavu nabízejí rozhřešení, případně prodávají odpustky, bývají proto vybaveni pokladničkou. Specifickou skupinu masek tvoří i c) masky, ztvárňující lidi na okraji společnosti (asociály, delikventy). Ve 2. polovině 20. století se při občůzkách objevuje *trestanec*, představovaný mužem a charakterizovaný kostýmem, napodobujícím pruhovaný vězeňský stejnokroj, buď speciálně ušitým nebo připraveným z proužkovaného pyžama.. Vyskytla se i skupina *trestanců*. Po roce 2000 se postava *trestance* uplatnila například v Holicích

(Zdráv buď, pane hospodáři! Ať se vám všem dobře daří, i též paní hospodyně viňšujem vše dobré nyní ...), viz ZÍBRT, Č.: *Veselé chvíle v životě lidu českého*, Praha 2006, s. 455. Ve východním Polabí byl koncem 19. století pozdrav zaznamenán jako součást fragmentu říkání, pocházejícího patrně z frašky, pro kterou se vžil název *Salička (Zdař Bůh, pane hospodáři! Jak se vám tu dobře daří?)*, viz záznam Josefa Hanuše in: VČM v Pardubicích, sbírka rukopisů, sign. R/12 d/3, s. 14–17, ZÍBRT, Č.: c. d., s 159, ale například ve Střížově u Českých Budějovic byl součástí přání, pronášeného masopustním *rychtářem (A vy pane hospodáři, ať se vám tu dobře daří, přeji Vám štěstí jako v lese mechu, jenom do tý naší pokladnice nasypete trochu stříbrného plechu. Sáhnete na hřebíček, sundějte od sejkvy klíček, darujte nám něco od zrní: korec žita, korec ovsu, budem skákat: hopsa, hejsa!* In: Kronika Střížova, záznam 1927.

(v r. 2006 táhli vozík se soudkem piva a nápisem: *I. nápravná skupina*), v Třebosicích (včetně pojízdné klece), ve Veselí, ve Volči (*galejník*). Při obchůzkách v roce 2001 a 2002 byla postava *trestance* většinou konkretizována do osoby uprchlíka z mírovské věznice, Jiřího Kajínka (Svídnice 2002). Ojedinelou frekvencí se vyznačují postavy jako: **zloděj**, představovaný mužem, snažící se v navštívených domech něco ukrást (Horní Ředice), **loupežníci**, skupina představovaná ženami v kostýmech v duchu ztvárňování loupežníků v pohádkách, s mnoha detaily, jako klobouky zdobené bažantími pery, bambitky, zahalené tváře či stopy krve na oděvu (Míčov 2006), **piráti**, skupina tvořená *piráty*, *pirátkami* i *pirátaty*, v kostýmech, vycházejících z obecné představy o vzhledu pirátů včetně zbraní a s realisticky pojatou lodí s papouškem na ráhnu, zhotovenou z necek na kolečkách (Třebosice 2001), **vekslák**, představovaný mužem, nabízející dolary po pětadvaceti korunách (Voleč 2004), **žebrák – bezdomovec, případně tulák**, postavy, objevující se, podobně jako *vekslák*, po roce 1990 a představované muži (například Horní Ředice, Třebosice, Voleč), **úchyl**, představovaný mužem, rozevírající před přihlížejícími ženami kabát, po kterém má nápaditě komicky ztvárněno přirození (Borek 2004, Voleč 2007), po roce 2001 i **terorista** (například Horní Ředice 2005). Naproti tomu častou frekvencí se vyznačuje postava nazývaná jako **šlapka – lehká děva**, představovaná muži i ženami a zaznamenaná v posledních desetiletích 20. století i po roce 2000 v kostýmech, vycházejících z obecné představy o vzhledu prostitutky.

H) ŽIDI

Jedná se o masky, patřící obecně k základním maskám masopustních obchůzek. Ve zkoumané oblasti jsou masky označovány jako *žid*, *židi*, průběžně uváděny od nejstarších pramenů z konce 19. století až po současnost, při čemž na přelomu 19. a 20. století figuruje v záznamech nejen *žid*, ale také *židovka*, zatímco mladší zprávy se o ní již nezmiňují. Masky *žida* je v prameňech z 1. poloviny 20. století důsledně popisována jako postava s pytlím či rancem přes rameno (Dražkov, Jezbořice, Lány na Důlku, Litětiny, Lukovna, Moravany, Svítkov, Úhřetice). *Žid* nosil kůži z kozy (Dražkov), jako součásti oděvu jsou uváděny cylindr (Svítkov), kožešinová vesta, holínky (Starý Mateřov), péro za kloboukem (Moravany), mezi dalšími příznaky jsou připomenuty orlí nos (Litětiny) a hrb (Lány na Důlku), případně strakatý oděv. Tyto informace naznačují, že ve východním Polabí byl *žid* ztvárňován jednak podle vzoru skutečných Židů, pohybujících se v minulosti po venkově za účelem obchodu (včetně skupování kožek), jednak byla podoba masky *žida* ovlivňována i dobovými společenskými trendy a klišé ve vnímání příslušníků židovského obyvatelstva. V 19. a v 1. polovině 20. století směřovalo

chování masky *žida* k tomu, aby z navštíveného domu ve svém pytlí odnesl nalezené poživatiny. Také zmínka o židovce uvádí, že *prohlédla komoru, smažky sebrala do nůše* (Lány na Důlku). Záznam ze Stěblové udává, že *židi*, představovaní ženami, po příchodu do stavení zasedli za stůl, začali hrát karty a hašteřit se, čímž upoutali pozornost domácích na sebe, aby masky *cikánů* mohly zatím dům prohledat a odnést z něho něco k snědku. Ve 2. polovině 20. století se masky *židů*, představované vždy muži a při občůzce zastoupené obvykle více než jedním zástupcem, ve východním Polabí chovají většinou rozverně. V pytlích mívají pápěrky ze sedraného peří nebo podobný dráždivý materiál, který nasypají divákům za krk a do vlasů, začernují je sazemi nebo do nich vrážejí pytlí. Mnohde začali být proto označováni i jako *pytláci*, bez ohledu na to, že typem masky šlo stále o týž vzor. Také po roce 2000 zůstává ve východním Polabí atributem *žida* pytel a více či méně ošuntělý oděv, pošíť případně pestrými záplatami nebo ústřížky. V přilehlé části Železných hor připomínají prameny masku *žida* také již na přelomu 19. a 20. století. *Žid* zde má průběžně charakter masky s hlavou zahalenou kožešinovou kuklou nebo alespoň s tváří zastřenou kožešinovou maskou s výrazným zobákovitým nosem, s oděvem pošíťm kožešinami nebo pestrými textilními ústřížky či záplatami, doplněnými i obrázky a nápisy nebo i jehličnatými větvičkami, s pokrývkou hlavy pestře zdobenou peřím a papírovými růžičkami, s vlasý z koudele. Zpráva z Vysonína (1933) hovoří také o papírových hodinách (ciferníky), které měly masky *židů* našité na zádech; tento atribut se stal později na území Železných hor příznačný pouze pro masky *kominíků*.⁹⁾ Zatímco starší záznamy informují o tom, že *židi* „...ze špinavých plátěných pytlíků nabízeli na prodej vzorky hadrových ústřížků, prodávali šnupečky, ukazovali pikantní obrázky a proháněli děti“, později jsou pro tyto masky

9) U masek *kominíků* na Hlinecku jsou hodiny na zádech připomínány již kolem roku 1900. V 19. století se při mikulášských občůzkách masek ze Sloupnice na Litomyšlsku vyznačovala hodinovým ciferníkem, našítým na zadnici, postava nazývaná *Kuba*, stylizace neohrabaného chasníka, selského synka. V současnosti je motiv ciferníku hodin nositeli masek vysvětlován jako způsob vymezení začátku a konce masopustní občůzky. Jestliže poloha hodinových ručiček ukazuje za pět minut dvanáct, má to prý člověka vést k zamyšlení, jak užívat světa před jeho koncem (viz STAŇKOVÁ, J., BARAN, L.: *Masky, démoni, šaškové*. Pardubice 1998, s. 16). I v tomto druhém případě jde ale pravděpodobně hlavně o symbolické vyjádření skutečnosti, že občůzkou končí veselé masopustní období. Motiv hodin je zajímavý ve vztahu k informaci, že v okolí Hlinska koncem 19. století nosili masky *židů* v rancích mimo jiné i *staré hodiny*, udělané z březového dřeva, s červeně namalovanými číslicemi. Viz ADAMEK, K. V.: *Lid na Hlinecku*. Praha 1900, s. 106. Tento motiv březových ciferníků se později přenesl na *kominíky*, kteří jich nosili několik u pasu.

příznačné kabely s odpadem ze sedraného peří, nosí s sebou břitvu na holení diváků a v ruce hůl, na horním konci zakončenou kulovitou hlavicí z vycpané textilie nebo kůže, případně s nasazenou vycpanou koženou rukavicí. Tradiční název pro tyto hole je *ježkovice* (podle ježčí kůže, která našívala na hlavicí, viz D) *medvěd s vodičem*). I po roce 2000 je tento typ *židů* běžný v lokalitách Horní Bradlo, Maleč, Prosetín, Rušinov, Svídnice (zde bez zakrytí tváře) Včelákov, Zbožňov (bez zakrytí tváře). Odcizují v domech či na pozemcích domů předměty, které pak nabízejí majitelům k odkoupení, na vhodná místa (ku příkladu na vrata) píší klamavé výzvy, například o dražbě nemovitosti. V některých lokalitách splývá maska *žida* svým charakterem do jisté míry s maskou *rasa*, pro něhož je také příznačný pytel a oděv s ústrižky látek či kožešin (Prosetín, Včelákov, Zbožňov). Oba typy masek honí diváky a pytlí do nich vrážejí. V Proseči-Záboří *žid* kromě škádlení rozdává také pamlsky dětem.

CH) CIKÁNI

Jedná se o masky, patřící obecně k základním maskám masopustních obchůzek. Ve zkoumané oblasti jsou masky označovány jako *cikán*, *cikánka*, *cikáni*, průběžně uváděny od nejstarších pramenů z konce 19. století a běžnou součástí obchůzek jsou i po roce 2000. Vždy se jednalo o ztvárnění příslušníků romského etnika, a to jakožto odraz povědomí české většinové společnosti o tradičním způsobu života kočovných Romů. Tomu odpovídala nejen skutečnost, že masky tohoto typu byly většinou skupinové, ale i charakter kostýmů, napodobujících způsob odívání Romů, a samozřejmě i rekvizity včetně ztvárnění povozů. *Cikánské vozy*, často kryté plachtou, patřily ještě kolem poloviny 20. století k efektním objektům masopustních obchůzek. *Dva vozy cikánů* jsou připomínány například v Kojicích (1935), *cikáni s vozem* v Cholticích (1945), v Lukovně (1951), ve Vyšehněvicích (1957), v Kojicích (1959, zde si zapůjčili skutečný, ke kočování kdysi užívaný vůz z Vinařic, a obsadili ho sedmnácti maskami *cikánů*), v Újezdě u Přelouče (1960). V některých případech bylo ztvárněno i konkrétní řemeslo nebo činnost, jimiž se kočovní Romové tradičně nebo v představách lidí zabývali, například *kotláři* (Svítkov), *kartářky* (Řečany nad Labem 1965), *kouzelníci* (Horní Roveň), objevila se i *cikánská hudba* (Svítkov, přelom 19. a 20. století). Představiteli *cikánů* jsou průběžně jak muži, tak i ženy nebo děti, většinou shodně s vlastním pohlavím, ale častá je i záměna, kdy *cikánku* představuje muž. Zatímco na přelomu 19. a 20. století i v dalších desetiletích ztvárňovaly kostýmy *cikánů* oděvy zanedbané a potrháné a příznačné byly rance na zádech či děti nesené v loktuších, později se naopak prosadily oděvy úpravné až přepychové, velmi pestré, v balkánském

a orientálním stylu, se šperky a dalšími typickými doplňky. Ve 2. polovině 20. století je oblíbeným motivem *cikánská rodina* s kočárkem nebo postava *cikánky s dítětem*, pro které hledá otce. Starší prameny vypovídají o maskách *cikánů* jakožto o těch, kteří se v navštívených domech snaží sebrat potraviny nechané bez dozoru. Například zpráva ze Stéblové uvádí, že *co část maškar tančila a skotačila na dvoře, cikáni se rozešli po stavení a kde co našli k snědku (koblihy, buchty, uzené maso i slepici apod.), to ukradli*. Takto získané potraviny se pak konzumovaly na večerní *merendě*, kam byli pozváni i obyvatelé navštívených domů. Také v období po roce 2000 charakterizuje chování masek *cikánů* především snaha odcizit nějakou drobnost a pak ji zpět prodat domácím, nebo nabídka věštění. Vypravení *cikánského vozu* se koná jen zřídka a ve skromnější formě, například v Horních Ředvicích sloužil jako pojízdná věštitrna (2001).

I) DALŠÍ ETNIKA

Na přelomu 19. a 20. století jsou mezi maskami uváděni *mouřenín*, případně *Turek*, o něco později i *Tyroláci*, a to bez určitějšího popisu. Až v průběhu 2. poloviny 20. století prameny dokládají, že masky, zpodobující příslušníky různých etnik, začaly do masopustních obchůzek pronikat ve větším, nikoliv ale výrazném rozsahu. Jednalo se především o *Indiány*, jejichž kostýmy a líčení napodobovaly tradiční oděv severoamerických Indiánů. Ke své prezentaci využívali i koně. Ani po roce 2000 nelze masky, zpodobňující příslušníky různých etnik, považovat za skupinu výraznou, ale pojetí masek tohoto druhu bývá mnohdy velmi propracované, snažící se co nejlépe vystihnout obecnou představu o vzhledu té které postavy. Kromě *Indiánů* (například Borek, Holice, Litětiny, Třebosice, Voleč, Vysoké Chvojno), případně *mouřeninů – černochů* (například Borek, Horní Ředice, Prosetín, Voleč.), se objevily ku příkladu masky: *Skoti* v kiltech (Roudnice), *Japonka – gejša* (Borek, Horní Ředice, Zbožňov), *Osman* (Holice), *Arab* (Voleč (s několika *huriskami*), Zbožňov). V Horních Ředvicích figurovaly masky: *Číňan – čínský mandarín*, *ruská bářišna*, *ruský bohatýr – ruský bojar*, *ostří hoši ze Sicílie* (jako ochrana průvodu při obchůzce), *Ind* v turbanu, *dámy z Toleda*, *tatarský nájezdník*. Masky tohoto typu jsou představovány muži, ženami i dětmi.

J) VOJÁCI A POLICISTÉ

Vojáci i policisté patří obecně k základním maskám masopustních obchůzek. Masky *vojáků* jsou ve zkoumané oblasti průběžně uváděny od nejstarších pramenů z konce 19. století až po současnost, obvykle představovány muži, v novější době i dětmi – chlapci, výjimečně i ženami. Za kostýmy sloužily

vždy tomuto typu masek obvykle součástky ze skutečných, již nepoužívaných vojenských uniforem různých období, ale i stylizace historických uniforem, nejnověji naopak i kompletní uniformy s výstrojí z majetku členů klubů vojenské historie. Za atributy masek *vojáků* sloužily skutečné vyřazené typy zbraní nebo jejich atrapy, bubny bubínky, zástavy, napodobenina *kanónu* (často střelby, respektive rány schopná) nebo se maska *vojáka* pohybovala na koni, zejména ve 2. polovině 20. století. Největší akce tohoto druhu proběhla v Kojicích (1960), kde účinkovalo několik jezdců na koních z kladrubského hřebčína jako *rakouští dragouni*. Zprávy z počátku 20. století hovoří o tom, že při obchůzce *vojáci* začali tančit mezi sebou a pak v každém domě provedli kdekoho (Slepotice) nebo že *vojáci* brali k tanci děvčata a každá musela přispět na hudbu při večerní zábavě (Uhřetice). Od 2. poloviny 20. století tvoří *vojáci* spíše pasivní složku obchůzek, poutající větší pozornost pouze v případě obsluhy napodobeniny *kanónu*, občas *voják*, *kanonýr*, nověji i *eskorta* vykonávají na závěr obchůzky symbolickou popravu některé z masek. Po roce 2000 nejvýraznější využití *kanónu* provozovaly masky v Prosetíně, kde u každého domu na ulici nebo ve dvoře předváděly oslavnou salvu za hlučných povelů a vztyčování zástav (v r. 2007 s heslem: *Měli jsme tu Rusáky, budeme mít Usáky!* v reakci na možnou stavbu vojenské základny). Ojedinelými variantami *vojáků* při obchůzkách po roce 2000 byli *tankista* (Vysoké Chvojno), *válečný invalida* (Horní Ředice), literární *Dobrý voják Švejk* na invalidním vozíku, doprovázený *paní Milerovou* (Rosice u Chrastí (berle zde tvořily oporu transparentu: *Na parlament!*), Voleč), filmový *vojín Čonkin* (Horní Ředice), *ruský osvoboditel Prahy* (tamtéž), *husita* (Holice, v podání dítěte). Také maska, nazývaná *policajt*, je při obchůzkách uváděna již na přelomu 19. a 20. století a průběžně je běžně frekventovanou maskou. Jde skutečně o postavu ztvárňující strážce pořádku a vykonavatele zákona a vzhledem k uniformě jakožto hlavnímu znaku takové postavy i maska dobře ztvárnitelná využitím již nepoužívaných vyřazených policejních uniforem z různých období včetně nepoužívané (ale i stále používané v případě stavečího terče) výstroje a výzbroje. Dochází i k promíchání součástí uniforem či výstroje stejnokrojů hasičských nebo vojenských. Označení *policajt* je pro tuto postavu nejčastější, ale figuruje i pod názvy *vachmajstr*, *četník*, *příslušník VB*, případně i *biřic* nebo dokonce i *dráb* (Krakovany). Obsazena bývá jedním nebo i více zástupci, muži, eventuálně i dětmi – chlapci, výjimečně ženami. Úlohou těchto masek je skutečně dozírat na neváznoucí průběh obchůzky, a to i prostřednictvím usměrňování dopravy. Zastavování účastníků dopravy patří k běžným formám jejich chování: vybírají poplatky za údajnou rychlou jízdu. Ve Volči (2005) fungovala i symbolická *váha* na zastavené automobily a kamiony, jejíž ručička vždy signalizovala přetížení

vozu a tudíž důvod k udělení pokuty. Tamtéž (2004) vybírali *průslušníci VB* pokutu za rychlou jízdu do kasičky na *dobrovolné dary*. Posádka vozu na oplátku dostala žertovný *pokutový bloček*, domácí koblíhy, propagační letáček a odznak s obecním znakem obce. Podobně v Proseči (2002) *policista* vybíral od projíždějících řidičů pokuty, ale věnoval osádce vozu žvýkačky a lízátko (podobně zde obdarovávaly své oběti i jiné maškary). *Policajti* pokutují ovšem i přítomné diváky za různé přestupky, často předem způsobené některou z ostatních maškar. Ve Zbožňově pokutují i hospodáře, například že nemají posypanou cestu, že jim neštěká pes nebo že štěká příliš. Mají proto u sebe pokladničky. Zadržují též diváky, hlavně muže, a odvádějí je do pojiždných, z maringotek a skříňových automobilů zřízených *erotických salónů, výčepů* nebo *šatlav*, odkud se musí zadržený vyplatit.

K) ŘEMESLNÍCI, ŽIVNOSTNÍCI A DALŠÍ PROFESE NEBO ČINNOSTI

Masky připomínané již v popisech z konce 19. století, nezbytnou složkou masopustních obchůzek jsou po celé 20. století i po roce 2000. Jejich spektrum je rozsáhlé, pro přehlednost následuje řazení podle abecedy.

1. bába kořenářka. Spíše příležitostná maska, představována ženou. K vystižení a ztvárnění postavy se využívají vhodné historické oděvní součástky. Po roce 2000 se maska uplatnila například v Horním Jelení, Proseči-Záboří a Zbožňově. Příležitostnou analogickou maskou v mužské variantě byl *šarlatán* (Urbanice u Přelouče 1959), prodávající *bylinky na všechny neduhy, hlavně na srdcebol*.

2. bača. Ojedinelá maska, respektive skupina masek v podání dvou mužů a chlapce v kostýmech, vycházejících z charakteru tradičních oděvů slovenských pastevců. Atributem jednoho z nich byla fujara zhotovená z bambusu, atributem druhého živá ovce vedená na řemínku. Vystupovali jakožto firma *Třebosická salaš* s příslušnou výrobní produkcí (sýry korbáčky) ve vozíku. Maska se uplatnila v Třebosicích (2007).

3. biřic – ras. Označení biřic pro rasa, jehož zaměstnáním bylo v minulosti odstraňování uhynulých zvířat a odchyt potulujících se psů, patřilo ve zkoumané oblasti k běžným termínům ještě v 1. polovině 20. století, kdy se maska, nazývaná *biřic* nebo *rasovský*, při obchůzkách vyskytovala. Do jisté míry splýval vzhled *rasa* s maskou *žida*. Jeho atributem byly dle skutečného *rasa* kožené řemínky k úvazu zvířat a vodíval s sebou živého psa nebo někdy masku *kobyly*. Po roce 2000 *ras* v bílém stejnokroji s červenými doplňky figuruje v Radčicích a Včelákově.

4. brusič – šlejfir. Maska nazvaná *brusič* figuruje již v pramenech z přelomu 19. a 20. století a průběžně je sice nezávaznou, přesto však stále

se aktualizující formou masky, uplatňující se v některých lokalitách i po roce 2000 (například Třebosice, Veselí), vždy v podání mužů. Kostým a vybavení vycházejí z předobrazu skutečných kočovných brusičů, pohybujících se po venkově. Autentická pracovní výbava byla většinou vezena na trakaři, nověji je umístěna na vozíku, případně na upraveném jízdním kole, kde pohyb pedálů roztáčí brus (Třebosice). Nezbytné jsou pro masku *brusiče* nejrůznější žertovné nápisy, umístěné na jeho zádech i na pracovním vybavení, například v Třebosicích: *Spojené brusírny Rendl a Hopkirk. Nůžky nože, břitvy, šavle nabrousíme vám hned hravě. Maso, buchty neberem, na to se vám vyse ...* (šipka směřuje k pozadí nahé ženy na obrázku), ve Veselí: *Brousíme: Zlé jazyky; Dlouhé nehty; Nůžky; Nože. Brousíme vše, co nám přijde pod ruku, ale nedáváme žádnou záruku.*

5. dělník – opravář. Po roce 2000 se maska uplatnila ve Vysokém Chvojně, představována mužem, oblečeným do vhodných oděvních součástí.

6. doručovatel – pošťák - pošťáčka. Nejedná se o závazné masky, objevují se nepravidelně ve ztvárnění mužů i žen, v kostýmech vycházejících z historických i soudobých stejnokrojů zaměstnanců pošty. Komunikace masky s obyvateli navštívených domů nebo s diváky se odbývá v závislosti na fantazii jejího představitele, například v Lukovně 1951 předával *doručovatel* v domech dopisy na dobírku, což bylo zdrojem příspěvků do pokladničky. V Proseči-Záboří *pošťák* rozdává v domech písemná rýmovaná přání.

7. dráteník. Masku *drátaře* (dráteníka) je připomínána v pramenech z přelomu 19. a 20. století. Po roce 2000 se uplatnila v Prosetíně a Svídnici, v podání muže. V prvním případě byl kostým *dráteníka* vytvořen z obnošených oděvních součástí, ve druhém byl jeho oděv ve trempeském stylu, poznávací znamení masky tvořila v obou případech především dřevěná krosna se zavěšenými výrobky, ve Svídnici i nápis: *Drát - servis s.r.o.* V Prosetíně *dráteník* odcizoval ve staveních různé nářadí, které nepozorovaně uvazoval drátem k plotům, jako by demonstroval, že se mu krádež podařila.

8. flašinetář. Není maskou závaznou, ale v pramenech se objevuje v celém průběhu 20. století a běžná je i po roce 2000, obvykle s atrapou historického flašinetu – kolovrátku, který nosí na popruhu nebo který staví na rozkládací stojan. Zvuk bývá v posledních desetiletích vyřešen prostřednictvím vloženého přenosného magnetofonu nebo přehrávače. Masku je ztvárňována muži v historizujících či neutrálních kostýmech.

9. fotograf. Není maskou závaznou, ale v pramenech se objevuje v celém průběhu 20. století a běžná je i po roce 2000, obvykle s atrapou historického fotopřístroje, často na stativu, v novější době i kamery. Masku je ztvárňována muži v historizujících či neutrálních kostýmech. Nabízí divákům fotografické

služby, výsledkem jsou obrázky erotického či jinak žertovného charakteru, například mužům odevzdává snímky žen a naopak.

10. funebrák. Příležitostná maska, jejíž nositel využil k jejímu vystižení historického stejnokroje pohřebníků. Maska v počtu dvou zástupců se uplatnila ve Starém Mateřově v 50. letech 20. století: tlačili na podvozku položenou rakev s ležící figurínou, při čemž na rakvi byl upevněn nápis: 7. třída.

11. hasič. Je spíše příležitostnou, i když poměrně častou maskou v podání mužů, k jejímž ztvárnění se využívají historické hasičské stejnokroje a výstroj. V Proseči-Záboří hasič troubením popohání masky a udržuje je při občůzce pohromadě.

12. holič - lazebník. V pramenech je maska připomínána v 1. polovině 20. století například v Urbanicích u Přelouče (1920). Ve 2. polovině 20. století se jedná o masku běžnou, i když její výskyt při občůzkách není závazný. Objevuje se i po roce 2000, obvykle zastoupena jedním nebo dvěma mužskými představiteli (Prosetín, Svidnice, Třebosice, Veselí, Žlebské Chvalovice). Kostým masky vychází ze zažitého pracovního oblečení této profese (bílý plášť), zatímco úprava hlavy masky bývá rozmanitá. K atributům masky náleží brašna s pracovním náčiním, často zavěšeným i vně brašny (například hřeben, nůžky, nádobka na pěnu), přičemž rozměry náčiní mívají i výrazně nadsazené rozměry. V Třebosicích byla výbava včetně zrcadla přichystána ve vozíku. Masky tohoto typu nabízejí divákům své služby, odchyťávají je a nemilosrdně podrobí své proceduře. Služby jsou nabízeny i prostřednictvím různých nápisů na oděvech či na výbavě holičů, například: *Oholíme, ostrháme zadarmo (zdůrazněno) nic neděláme* (Třebosice). Příznačné je označení masek holičů jmény, obvykle nápisem na zádech, například: *střihovlas Hugo lazebník* (Prosetín), *holič Antonín Kudrnka a lazebník Alois Štětinka* (Třebosice). Nabídka služeb masky *holiče* je poměrně široká, samozřejmě včetně holení, což byla dříve záležitost, prováděná maskami *židů*.

13. hostinský. Méně častá maska ve stylizovaném tradičním oděvu hostinského. V Proseči-Záboří figuruje několik těchto masek, které nalévají divákům.

14. instalatér. Příležitostná maska, jejíž nositel využil k jejímu vystižení a ztvárnění neutrální pracovní oděv a koženou brašnu na nářadí. Uplatnila se ve Svidnici (2002).

15. kat. Maska *kata* je v pramenech uváděna již na přelomu 19. a 20. století, není však vnímána jako postava závazná. Objevovala se i v průběhu 20. století a po roce 2000 figurovala například v Borku, Horních Ředících, Míčově, Okřesanči, Proseči-Záboří, Prosetíně, Radčicích, Svidnici, Třebosicích, Veselí, Zbožňově, Žlebských Chvalovicích. Maska se obvykle

vyskytuje zastoupena více představiteli (například *kat a jeho pohůnci*), jimiž jsou výhradně muži, výjimečně i děti – chlapani. Pro masku je příznačný kostým historizujícího charakteru s červenou kápí přes hlavu a nezbytnými atributy, jakými jsou barvou zkrvavená sekera (většinou atrapa), špalek (často též atrapa), případně i koš a další rekvizity, často naturalisticky pojeté (například na špalku upevněná atrapa odseknuté ruky, již z rukávu vyčnívá obnažená kloubní kost (zvířecí), Veselí 1999). V Třebosicích (2001) vozili *kati* na podvozku konstrukci šibenice s oběšencem *Občanským joudou*, parodujícím publicistický televizní pořad Občanské judo.

16. kejkliři. Figurovali při obchůzce v Malči (2006).

17. kojná. Skupina masek *kojných* s rozhalenými dekolty, byla ztvárněna při obchůzce ve Volči (2004) v pojetí, založeném na zveličení rčení: je jako „*krev a mléko*“. Představiteli masek byli muži.

18. kominík. Maska *kominika* patří ke stabilním maskám při masopustních obchůzkách obecně, již prameny z konce 19. století ji důsledně připomínají. V masce *kominika* figuruje vždy alespoň jeden, často ale i více zástupců, jejichž představiteli jsou hlavně muži nebo i děti – chlapani, výjimečně i ženy (Horní Bradlo, Předhradí). Prameny z východního Polabí dokládají, že kostým masky si průběžně zachovává charakter tradičního oděvu těchto řemeslníků: černé kalhoty a halena, bílá čapka nebo černý cylinder, nezbytné je pracovní vybavení, dříve obvykle včetně žebříku. Ten se dal využít k zábavným kouskům: dle zprávy z počátku 20. století v Lánech na Důlku postavil *kominík* žebřík vprostřed silnice, bez pomoci po něm vylezl a skákal dolů. K příznakům řemesla patří i začerněný obličej. V minulosti právem masky *kominika* bylo *pročistit komíny od zbytků slaniny*, v domě kontroloval kamna, *zda není propálení trouba*. Výsledky prohlídky si zapisoval do knížky. Když nenašel nic k snědku, byl nespokojený a hospodáře pokutoval *pro nedbalost ohně*. Prohlížel i kurníky a sbíral zapomenutá vejce. Začernoval tváře všem, které potkal, zároveň byl vnímán jako nositel štěstí (*stačilo, aby dívka o kominika zavadila a měla štěstí v lásce po celý rok*). Ze změnou způsobu vytápění se působení masky zužovalo. Již v průběhu 2. poloviny 20. století dostaly žebříky formu textilní aplikace, jejíž velikost se přizpůsobila tomu, aby mohla být našita na rameni nebo na zádech *kominíkovy* haleny, zatímco dřevěný žebřík ve zmenšené stylizaci se stal atributem spíše výjimečným, po roce 2000 zachyceným například v Předhradí a Rušinově. Na území Železných hor je příznačným jevem, že kostýmy *kominíků* jsou navíc doplněny o zdobné bílé, často i krajkové manžety a límce, případně i rukavičky (tuto formu kostýmu *kominíka* přijali po r. 1999 i v polabských Třebosicích). Další příznačnou textilní aplikací na kostýmech *kominíků* v lokalitách Železných hor jsou hodiny, respektive

ciferník hodin, našité na zádech, případně na zadku kalhot. V holické půjčovně kostýmů je k dispozici kostým *kominika* s aplikací čtyřlístku, symbolu štěstí, na prsou. Uvedené formy kostýmů i začernování diváků zůstávají hlavní charakteristikou masek *kominiků* i po roce 2000. Masky *kominika* patří tradičně k těm, na které je v řadě lokalit vykonáván soud a symbolická poprava zastřelením. Na žebříku je pak odnesen do hostince a zde vzkříšen. O tomto zvyku informují prameny například z Lánů na Důlku (1. polovina 20. století), Choltic (1946), kde se zastřelení dělalo u hřbitova, ze Svinčan (1970). V Urbanicích u Přelouče (1920) měla poprava *kominika* speciální formu: nebyl zastřelen, ale zakousnut *medvědem*. Po roce 2000 se rozsudek na *kominikem* odehrává v lokalitách Míčov, Třebosice, Veselí. Je vhodné připomenout, že symbolickou smrt a následné odnášení na žebříku podstupoval i *kominík* ve výstupech, předváděných maskarami při mikulášských občůzkách ve Sloupnici u Litomyšle v 1. polovině 19. století.

19. kovář. Příležitostná maska, jejíž nositel využil k jejímu vystižení a ztvárnění neutrální pracovní oděv a koženou kovářskou zástěrou a autentické pracovní nářadí a vybavení včetně polní výhně, vezené na trakaři. Po roce 2000 se maska *kováře* v podání muže uplatnila v Třebosicích. Divákům symbolicky podbíjel boty podkůvkami.

20. kosmonaut. Příležitostná maska, jejíž nositel využil vlastní fantazie ke ztvárnění co nejuvěrnější nápodoby kosmonautského oděvu. Po roce 2000 se v podání muže uplatnila v Borku (jeho atributem byla maketa kosmické rakety) a v Horních Ředvicích.

21. kostelník. Příležitostná maska, jejíž nositel využil ke ztvárnění postavy vhodné oděvní součástky. Po roce 2000 se v podání muže uplatnila v Třebosicích.

22. kovboj. Příležitostná maska, k jejímuž vystižení a ztvárnění jsou využity vhodné oděvní součástky. Uplatňuje se většinou ve skupině více představitelů, mužů. Například v Kojicích (1959) se občůzky zúčastnilo v kostýmech *kovbojů* dvanáct jezdců na koních z kladrubského hřebčína. Po roce 2000 se masky *kovbojů* uplatnily ve Volči (2004).

23. kuchař – kuchařka. Kostým masky *kuchaře* vytváří běžný pracovní oděv s obvyklou kuchařskou čepicí, doplněný případně pestrou vázankou, atributem je dřevěná vařečka, případně skutečná pánev. Stejně tak kostým *kuchařky* vychází ze zažitých představ o úboru této profese. Masky tohoto typu bývají zastoupeny jedním nebo i více zástupci. Po roce 2000 figurovaly například v lokalitách Předhradí, Radčice, Svídnice, Třebosice, Vysoké Chvojno.

24. květinářka. Zejména v okolí Skutče náleží k základním maskám, zastoupených jednou nebo i více představitelkami, ženami. Kostým *kvě-*

tinářky má romantický styl, tvoří ho nejrůznější kombinace historických módních stylů, obvyklé jsou ozdobené dívčí klobouky a nezbytným atributem pletený košík naplněný papírovými růžemi, které *květinářka* nabízí divákům. Mimo Skutečsko figurovala po roce 2000 maska *květinářky* ve Vysokém Chvojně.

25. malíř. V Borku tradičně zpodobňuje *malíře* místní malíř pokojů, oděn v pracovním plášti, s nezbytnou paletou a štětcem, kterým píše po oknech iniciálu *M*, což znamená masopust.

26. mlynář – mlynářka – prášek. Jedná se o masky s ojedinělým výskytem. Ve Starém Mateřově byla v 50. letech 20. století součástí občůzky scénka „*oddávání práška s mlynářkou*“, přičemž *prášek*, *mlynářka* i *oddávající* byli představováni muži. Kostýmy postav odpovídaly představě o oděvu předváděných figur. Pár byl vezen v bryčce.

27. myslivec – myslivcová. Je stabilním typem masky po celé 20. století i po roce 2000. Její kostým tvoří více či méně věrná forma lesnické uniformy i s nezbytnými atributy, jako je brašna, hůl a především lovecká puška, někdy i atrapy úlovků, zavěšené na opasku. Maska bývá označována také jako *hajný.*, ve starších pramenech i *fendák* (Urbanice u Přelouče 1920). Představitelem je muž, výjimečně žena (Kladruby nad Labem 1972, Volec 2005). Někdy *myslivce* provází *myslivcová – hajná*, v kostýmu z historických oděvních součástí nebo v ženské variantě lesnické uniformy. Byly zaznamenány i případy, kdy masek *myslivců* bylo při občůzce více. Při občůzce *myslivec* obvykle prohlíží u domů uskladněné dřevo a vybírá pokuty zdůvodněné lesním pychem, případně za poplatek dřevo objednává. Tradičním úkolem *myslivce* je symbolicky zastřelit na závěr občůzky *medvěda*, v Rosicích u Chrásti střílí *kobylu*.

28. obchodník. Postava *obchodníka* nepatří sice k závazným maskám, ale průběžně se objevuje, ztvárňovaná muži i ženami. V chování masek tohoto typu se odráží charakteristika podomních obchodníků nebo pouťových trhovců. Zboží nejrůznějšího druhu vezou na trakařích či vozících nebo je mají v brašnách, případně nabízejí objednávku zboží (i dle vzorníků) a vybírají peněžní zálohy.

29. pekař – pekařka. Kostým vychází z fantazie představitelů, ale nechybí bílá pekařská čepice. Obvykle nabízejí svou produkci v podobě preclíků. Po roce 2000 figurovali ve Včelákově, Zbožňově.

30. písař. Maska písaře v historizujícím kostýmu se uplatnila ve Volči (2002), představována ženou. *Písař* zde následoval při občůzce *ceremoniáře* a v domech prováděl soupis zbraní. Po symbolickém zastřelení *medvěda* na závěr občůzky vystavil *medvědovi* úmrtní list.

31. ponocný. Příležitostná maska, jejíž nositel využil k jejímu vystižení a ztvárnění vhodné oděvní součástky a další rekvizity. Uplatnila se v Kojících (1959).

32. popelář. Maska se uplatnila v Borku (2004), představována mužem. Kostým byl vytvořen obnošenými oděvními součástkami a jako rekvizita využita bedněná kára s naloženou běžnou nádobou na odpad a nářadím k úklidu.

33. pradelna – pradelny. Masky *pradlen* jsou v pramenech připomenuty již na přelomu 19. a 20. století. Na konci 20. století figurovaly *pradelny* v podání žen při obchůzce v Horní Rovni. Po roce 2000 se uplatnily v Třebosicích, představovány muži. Kostýmy v historizujícím stylu z ženských oděvních součástek, nošených v minulosti jako spodní oděv, navodily atmosféru někdejšího teple zapářeného pracovního prostředí prádelen. Hlavní rekvizitou byl vozík s neckami s namočeným prádlem a konstrukcí k sušení prádla (zavěšeny intimní kusy). Žertovné nápisy informovaly o firmě a nabízené službě: *Andula + Jiřka + Mařka, pradelny z Mokré Lhoty čp. 19, pošta Suchá Voda. Večer posrané, ráno vyprané. Za zlatku vám gatě vyperem, za mň se vám na to vys...!*

34. pytlák – páperák. Typ masky, o níž se občas zmiňují prameny z 20. století (uvádění například na Cholticku, v Nemošicích (1961)) a je místy aktuální i po roce 2000 v počtu jednoho nebo i více představitelů, mužů. Nejedná se ovšem o nelegálního lovce zvěře, nýbrž svým charakterem včetně způsobu chování splyvá tato postava s maskou *žida*. Kostým tvoří otrhaný oděv s našitými pestrými záplatami. K výbavě patří pytel, kterým vráží do diváků, černí sazemi. Podchycené označení *páperníci* upřesňuje, že pytle měly tyto masky naplněny pápěrkami nebo starým peřím, při čemž po úderu pytlem zůstával divák tímto odpadem „*zapejřený*“.

35. rybář. Příležitostná maska, jejíž nositel využil k jejímu vystižení a ztvárnění vhodné oděvní součástky Uplatnila se v Borku.

36. řezník – uzenář. Prameny masku *řezníka* připomínají již na konci 19. století a stále obecně patří k aktuálním postavám masopustních obchůzek. V masce figuruje vždy alespoň jeden, často ale i více zástupců (*řezník s pomocníky* nebo skupina *řezníků*). *Řezníky* představují výhradně muži. Kostýmy masek tohoto typu si průběžně zachovávají charakter tradičního oděvu těchto řemeslníků, jak byl užíván v průběhu 20. století: kalhoty, blůza nebo kalmuk s pepitovým vzorem, řeznická zástěra, na hlavě čepice zvaná hadovka, objevuje se ale také ohlas historických slavnostních řeznických stejnokrojů s bílými blůzami. Nechybí ani typické pracovní vybavení: brašny s nářadím, řeznické sekery, nože, palice, necky, vozíky nebo atrapy řeznic-

kých a uzenářských výrobků (nejčastěji vuřty a salámy). Masky *řezníků* při obchůzce buď na chycených divácích žertovným způsobem demonstrují zabíjačku, to znamená, že diváka položí do necek a vyválejí ho v pilinách, v pazdří nebo mu zastrkají pod oděv papírovou řezanku, nebo při obchůzce provozují skutečnou pojízdnu udírnu, jejíž produkci divákům nabízejí a prodávají. Obojí způsob je provázen žertovnými průpovídkami nebo nápisy na oděvech masek či na řeznických vozících včetně označení firmy, například: *Řezník a uzenář Špejlik a spol., Nohavice č. 34* (Prosetín). V Třebosicích nabízí výrobky z udírny *Uzenářství Krkovička*, ve Veselí nabídka pojízdny udírny nabízela sortiment: *Liberec Mergl* (dle výrobce), *Klobása Jaroslav*, *Dieta bez cholesterolu*, *Bůček dietní*, *Uzený libový*, to vše pod firmou *Hulvát a Holomek*. Tradičním úkolem řezníka bývá v některých lokalitách porazit symbolicky na závěr obchůzky masku *kobyly*.

37. řidič autobusu. Příležitostná maska, jejíž nositel využil k jejímu vystižení a ztvárnění služební stejnokroj užívaný v autobusové dopravě. Uplatnila se ve Svídnicí (2002).

38. soudce. Jde o masku s ojedinělým výskytem. Její kostým tvořil kabát, na krku uvázaný šátek a na hlavě čepice zvaná rádiovka, pod paží nesl představitel masky desky, z nichž na ukončení průvodu četli rozsudek nad *kominikem* (Svinčany 1970).

39. sportovci. Jedná se většinou o příležitostné masky, jejichž představitelé, muži, ženy nebo i děti, využijí při jejich ztvárnění vhodné oděvní součástky a rekvizity, související se skutečným provozováním konkrétního sportu. Na konci 20. století a po roce 2000 se při obchůzkách uplatnily například masky: *fotbalistky* (v Borku), *hokejisté* (v Horních Ředících, v Míčově), *horolezec*, *kánojista*, *parašutista* (vše v Borku), *potápěči* (v Horních Ředících), *šermíři* (v Borku), *lyžař* (v Borku se pohyboval na historických lyžích, v Horních Ředících na kolečkových lyžích, figuroval i ve Vysokém Chvojně), *závodníci na motokáře* (v Borku).

40. švec – obuvník. Jako běžná součást masopustních obchůzek figurují tyto masky ve 2. polovině 20. století i po roce 2000, kdy figurovaly například při obchůzkách Krakovanech, Malčí, Míčově, Třebosicích, Veselí, Žlebských Chvalovicích. Bývají zastoupeny jedním nebo dvěma zástupci, představovány výhradně muži. Kostýmy masek tohoto typu si zachovávají charakter tradičního oděvu těchto řemeslníků, jak byl užívaný v průběhu 20. století: pracovní kalhoty, blůza a kožená zástěra, pokrývky hlavy jsou různorodé. Nechybí typické pracovní vybavení, obvykle autentické řemeslnické nářadí, nezbytná je přenosná stolička k usazení „zákazníka“. Zákazníci jsou maskami *ševců* při obchůzce vybírání z řad diváků. *Ševci* jejich obuv bez vyzutí a na

místě symbolicky opravují (*zaručeně dokáží opravit i zcela nové nepoužité boty*), za což požadují poplatek. Svě služby *ševci* nabízejí žertovnými průpovídkami i nápisy, upevněnými na kostýmech.

41. tramp. Příležitostná maska, jejíž nositel využil k jejímu vystižení a ztvárnění dostupné oděvní součástky a rekvizity. Uplatnila se v Borku.

42. TV ŠPRYMA. Příležitostná skupina masek v podání mužů (*redaktor Jan Pětítuna, redaktorka Lafrnda a kameraman s atrapou kamery*), vycházející z nápodoby natáčení televizního zpravodajství stávajících komerčních televízí s využitím dostupných oděvních součástí a rekvizit. Uplatnila se v Horních Ředvicích (2003).

43. uklízečky. Nejsou maskami závažnými, ale zejména po roce 2000 v řadě lokalit při obchůzkách nechybí, obvykle ve vícečetném zastoupení, představovány výhradně ženami. Umožňují vytvořit představitelkám bohatý rejstřík pracovních úborů a rekvizit z osobních zdrojů, žertovných pracovních nabídek a charakteristik služeb, poskytování dobrých rad i skutečného pracovního nasazení, například na sklech automobilů zastavených účastníků silničního provozu.

44. vandrovní tovaryš. Příležitostná maska, jejíž nositel může využít k jejímu vystižení a ztvárnění dostupné oděvní součástky a rekvizity. Po roce 2000 se uplatnila se například v Horních Ředvicích, v Rosicích, v Třebosicích.

45. vápeníci. Uvádění při obchůzce v Cholticích v r. 1946; šlo o inspiraci skutečnými vápeníky z obcí v okolí Vápenného Podola v Železných horách.

46. věštkyně. Jako samostatná maska je jevem pouze příležitostným, představována ženou, využívající k vystižení a ztvárnění postavy dostupné oděvní součástky a rekvizity. Jako *žena – osud* se uplatnila po roce 2000 v Horních Ředvicích. Běžně se věštěním divákům při obchůzce věnují masky *cikánek*.

47. zahradník. Příležitostná maska, jejíž nositel využil k jejímu vystižení a ztvárnění dostupné oděvní součástky a rekvizity. Po roce 2000 se uplatnila v Borku a Horních Ředvicích.

48. zaměstnanec technických služeb. Příležitostná maska, jejíž nositel využil k jejímu vystižení a ztvárnění dostupné oděvní součástky a rekvizity. Uplatnila se v Horních Ředvicích (2004).

49. zdravotníci. Jsou běžnou součástí obchůzek ve 2. polovině 20. století i po roce 2000. Většinou tvoří skupinu, v níž figurují jeden nebo dva *lékaři*, nezbytná je alespoň jedna *zdravotní sestra*. Někdy se ke skupině *zdravotníků* přidává i maska *smrtky*. Kostýmy *zdravotníků* napodobující pracovní oděv

lékařů a zdravotních sester nebo jsou při jejich tvorbě využity i součástky autentických zdravotnických stejnokrojů. Představiteli *zdravotníků* jsou téměř výhradně muži. Většinou jsou ztvárněny postavy typu praktických lékařů, případně záchranářů, ale i specialistů, včetně zubních, chirurgů, porodníků. Rekvizitami masek jsou zčásti autentické, zčásti realisticky vyhotovené, často rozměrově předimenzované zdravotnické pomůcky, přístroje a další vybavení, například teploměr, injekční stříkačka, fonendoskop, brašna nebo kufřík se zdravotnickým vybavením, náhradní orgány namalované na kartonu, nosítka, lehátka (například upevněné na trakaři), atrapa zubní vrtačky, atrapa sanitního vozu konstruovaná na jízdním kole nebo *sanitka* pojatá přímo jako maska (představitel má kolem těla kartónovou krabici s příslušným pomalováním), vozík se „záchranářskou“ výbavou (telefon, monitor z přenosné televize). Masky *zdravotníků* zadržují diváky po záminkou nutného vyšetření, provádějí na nich napodobení konkrétních vyšetřovacích metod, rozdávají propagační a informační tiskoviny, vydávají recepty na léky, zejména na přípravky podporující sexuální aktivitu (obvykle dle aktuálních novinek v tomto sortimentu přípravků). Běžné jsou vtipné nápisy na kostýmech masek, kde vedle žertovných osobních jmen bývají i charakteristiky nabízených služeb, například *Zubařství u Kolozuba* (Třebosice 2001), *MUDR. Šed- Divý s Cola laboranty* (Horní Ředice 2005). V souhrnu masky *zdravotníků* vždy reagují na konkrétní témata, aktuálně související se zdravotnictvím. Ve Volči maska *lékaře* provádí v závěru obchůzky ohledání zastřeleného medvěda.

L) OSOBNOSTI A DALŠÍ KONKRÉTNÍ OSOBY

Jako masky začínají figurovat zejména po r. 2000, přičemž výběr námětů je v řadě případů ovlivněn momentální publicitou ztvárněných osobností, ale i z méně zřejmých důvodů. Vedle postav spojených s historickými událostmi či s politickými poměry (například *Lenin*, *Václav Havel*, *Václav Klaus*) byli při masopustních obchůzkách ztvárněni například *Jan Žižka* (Borek), *Hanč a Vrbata*, *cestovatelé Hanzelka a Zikmund* (jedoucí na čtyřkolce z paralelně spojených jízdních kol a opatřené stříškou z plachty), *Pepina Rejholcová* (z filmové veselohry z r. 1932, pějící píseň, vypravující o jejím osudu), *pěvecké trio bratraců Jožky Černého* nebo i *Dolly Buster* (vše Horní Ředice).

M) BÁJNÉ A POHÁDKOVÉ POSTAVY

Z 19. století jsou masky tohoto okruhu, konkrétně *smrt a čerti*, doloženy při mikulášských a masopustních obchůzkách v okolí České Třebové

a Litomyšle. Ve 20. století se ve výzkumném prostoru ojedinele uplatnil *Gambrinus*, respektive **Bakus** (Bacchus) *s družinou (se dvorem)*.¹⁰⁾ Postava Baccha s kořeny ve starověké mytologii, zosobňující svou podstatou znovuzrození a věčný cyklus života prostřednictvím rituální smrti, byla přenesena ze slavnosti antického světa díky středověkým transformacím až do novověku a dob relativně nedávných především prostřednictvím cechovních obyčejů a divadelních útvarů, a to i literárně zachycených. Jako *Bakus*, symbol rozvernosti a nevázanosti, figurovala postava s uvedenými kořeny při masopustních obchůzkách ve východním Polabí i ve 20. století v dramatických výstupech, uzavřených symbolickou smrtí *Bakuse* na závěr. Ve starší tradici bylo formou této smrti upálení nebo utopení, proto postava *Bakuse* bývala zaměněna figurínou, ze 2. poloviny 20. století je doloženo i symbolické zastřelení *Bakuse*. *Bakus* byl součástí obchůzky maškar například v Kladrubech nad Labem (počátek 20. století), v Kojicích (1935, 1959 i se svou manželkou, *Bakusovou*, a se svým protikladem, *Půstem*), v Ostřešanech (1961), ve Starém Mateřově (2. polovina 50. let 20. století). Bájné a pohádkové postavy v současném vnímání prakticky splývají, ačkoliv bájné postavy v původním smyslu byly především personifikací jevů a sil, objektivně ovlivňujících život člověka nebo založených na lidské víře v existenci duchů (démonů) nejrůznějšího charakteru. Mezi starobylé bájné postavy náleží v celém tomto spektru *smrtka – smrt'ák*. V průběhu 20. století je maska tohoto typu ve výzkumném prostoru doložena v řadě případů, představována obvykle mužem. Kostým masky tvoří nejčastěji buď černý splývavý kabát s kapucí, přičemž tvář je zahalena, nebo je speciálně ušit ve formě černého hábitu či kombinézy, které zakrývají tělo maskovaného včetně hlavy, na níž jsou volné pouze otvory pro oči, případně pro ústa a kdy v některých případech je na černém podkladě bíle vyobrazen symbol zkřížených hnátů nebo je kombinéza v souladu s proporcemi maskované lidské postavy pokryta bílou malbou celé kostry včetně lebky. Kostým masky bývá však také

10) V základě jde o postavy ztělesňující masopustní nevázanost a figurující v těchto intencích ve specifických divadelních skladbách, předváděných v dávných staletích v závěru masopustního období. Z prostředí měst známe některé jejich texty ze 16. a 17. století, na venkově byly fragmenty z nich byly zaznamenávány v 19. i 20. století. Přejímáno bylo i pojmenování postav, vycházející z antické mytologie i dalších legend, a to tak, aby již jméno naznačovalo požitkářský charakter postavy. Tomu vyhovoval jak *Gambrinus*, údajně flanderský král, který prý jako první vařil pivo a je tudíž patronem milovníků a výrobců piva, tak *Bacchus* (*Dionýsos*), antický bůh vína a nespoutaného veselí, ale zprvu i bůh úrody a plodnosti.

bílý, přičemž pokrývkou hlavy může být i klobouk, nebo je bílý kostým dle proporcí maskovaného dotvořený malbou kostry v černé barvě. Doloženo je i ztvárnění *smrtky* pomocí samostatné kulovité masky ztvárňující lebku, vysunuté na tyči nad hlavu maskovaného, zcela zahaleného, po roce 2000 se užívají i formy gumových masek. Nezbytným atributem je kosa, dřevěná atrapa, ale i kosa skutečná, případně hodiny. Po roce 2000 není maska tohoto typu postavou s důsledným výskytem, ale při výzkumu figurovala v řadě lokalit (Holice, Horní Ředice, Krakovany, Míčov, Oudoleň, Proseč-Záboří, Prosetín, Předhradí, Rosice, Rušinov, Semín, Svídnice, Včelákov, Voleč Vysoké Chvojno). Starobylou bájnou postavou je i *čert*. Masky *čerta* je při masopustních obchůzkách ve výzkumném prostoru připomenuta již na přelomu 19. a 20. století a její uplatnění je doloženo z několika lokalit i v průběhu 20. století v podání mužů, ale i dětí. Kostýmy masek tohoto typu včetně atributů vycházely vždy při použití dostupných materiálů z obecně zažitých představ o ztvárnění tohoto druhu démona. Charakter postavy umožňoval *čertům* začerňovat tváře diváků. Uvedené skutečnosti fungují při ztvárňování masek tohoto typu i po roce 2000, kdy výzkum podchytil masky *čertů* v lokalitách Horní Ředice, Krakovany, Prosetín, Rosice, Třebosice, Voleč, Vysoké Chvojno. V Prosetíně a Třebosicích masky ztvárňují i prostředí *pekla* prostřednictvím vozíku nebo kárky s rozdělaným ohněm v kotli a příslušným nápisem. **Vodník – hastrman** je bájnou postavou, jejíž ztvárnění maskou při masopustních obchůzkách v průběhu 20. století dokládají prameny z několika lokalit výzkumného prostoru. Také po roce 2000 jde o masku poměrně častou, zastoupenou obvykle jedním, ale i více představiteli v podání mužů, mládeže i dětí. Kostýmy masek tohoto typu včetně atributů vycházejí vždy při použití dostupných materiálů z obecně zažitých představ o ztvárnění tohoto druhu démona, stejně tak chování hasek těmto představám odpovídá: honí děti. V Horních Ředicích *vodník* nabízel kurzy plavání. Ve Veselí maska uzavazuje pentle z krepového papíru na vrata či na jiná příhodná místa u domů, čímž označuje domácnosti, které již maskary navštívily. V Předhradí (2007) provázela *vodníka rusalka* v podání dívky. Kromě jmenovaných lokalit se maska tohoto typu po roce 2000 uplatnila například v Borku, Dolním Jelení, Holicích, Horním Jelení, Krakovanech, Míčově, Proseči-Záboří, Prosetíně, Třebosicích, Veselí, Volči, Vysokém Chvojně, Zbožňově. Spíše ojediněle se objevují masky ztvárňující *strašidla* (po roce 2000 ve Volči) či maska *Krakonoše* (Proseč-Záboří, Veselí, Voleč), na jejíž objevení při masopustních obchůzkách ovšem spíše než obecné povědomí o tomto bájném duchu jako takovém měla obliba pohádkového „večerníčkovského“ televizního seriálu Krkonošské pohádky. Nepravdělnou

frekvenci výskytu při masopustních obchůzkách mají i různé typy **čarodějnic** nebo **čarodějů**, ačkoliv *baba čarodějná* je připomínána mezi maskami již na přelomu 19. a 20. století. Ojedinělou atrakcí bylo ztvárnění **draka** (veden *cestovatelem* a *cestovatelkou*), respektive *starolabské nestrvůry* (uložené v tzv. starém Labi) v Kojicích v letech 1959 a 1960. Konstrukce *draka* (ještěra), potažená plátnem, které bylo pomalováno, spočívala na traktoru, takže nestvůra se sama pohybovala. Individuálně byly na téma bájných a pohádkových postav vytvořeny v průběhu několika desetiletí mnohé další konkrétní masky, konkrétně *hejkadlo* (Proseč-Záboří), *kašpárek* (Starý Mateřov 1953), *trpaslíci* (několik v Borku 1987, ve Břehách 1972, dva v Kojicích 1959, v Semíně 1987), *permoníci* (Radčice 2006), *dušičky* (Třebosice), *Bílá paní* (Horní Ředice 2001), *Černá paní* (Horní Ředice 2002, 2003), *lesní muž* (Horní Ředice 2002), *ohnivý muž* (Horní Ředice 2005), *šediváček* (Horní Ředice 2005), *lesní žena* (Horní Ředice 2006), *upíři* (Maleč 2006), *Santa Klaus Václav* (Horní Ředice 2006), *Mart'ané* (alegorických vůz obyvatelů Marsu, tzv. Mart'anů (Kojice 1960). Z vyloženě pohádkových postav byly po roce 2000 při masopustních obchůzkách dále zachyceny *sněhurka s trpaslíky* (Borek, Horní Ředice, Veselí, Vysoké Chvojno), *hloupý Honza* (Třebosice), *Červená Karkulka* (Borek(i s vlkem), Horní Ředice, Horní Jelení (i s vlkem), Proseč-Záboří, Prosetín, Vysoké Chvojno, Zbožňov (v podání dítěte)), *král s královnou* (Veselí 2006 zástupci veselského království)), *princezny*, často v podání dětí (Horní Ředice, Vysoké Chvojno) nebo i pohádková *chaloupka na můří nožce* (Horní Ředice 2001). Bývá pravidlem, že nejrůznější další kostýmy pohádkových postav si volí dětští účastníci masopustních obchůzek.

N) DIVADELNÍ A FILMOVÉ POSTAVY

Jedná se o masky, kostýmově mnohdy velice propracované, které zpodobňující zvolenou postavu ve formě, v jaké se objevuje v divadelní nebo kinematografické produkci. Jde tudíž o postavy z klasických i na základě literárních předloh či podle původních divadelních a filmových scénářů vytvořených pohádkových i dalších žánrově různorodých příběhů. Jejich frekvence je obvykle závislá na časové popularitě (například *Spejbl a Hurvínek*) či na uvedení toho kterého filmového díla v televizním vysílání, i když některé postavy, zejména z filmové produkce pro děti, respektive z televizních „večerníčků“, prokazují ve svém uplatnění jistou ustálenost. Představiteli masek tohoto typu bývají často děti, ale i dospělí. Z domácí filmové tvorby byli po roce 2000 ve výzkumném prostoru zaznamenány například *Krteček v kalhotách s kapsami* (Borek), *Manka a Rumcajs* (Horní

Ředice 2000), *Maková panenka a motýl Emanuel* (Borek 2004), *Vilík* ze seriálu Včelka Mája (H. Jelení), *Křemílek a Vochoomůrka* (Borek, Prosetín, Vysoké Chvojno), *Pat a Mat* (Borek, Voleč 2002), *Broučci* (Zbožňov 2004). Zahraniční filmová tvorba podnítila ztvárnění postav z pohádky *Mrazík* (Dolní Jelení, Třebosice, Voleč), či postav ze seriálů *Simpsonovi* (Horní Ředice 2001), *Spiderman* (Horní Ředice 2006) a *Teletubbis* (Borek 2004, Horní Jelení 2006, Horní Roveň 2008, Žlebské Chvalovice (s kosmickým modulem) 2004). K maskám inspirovaným filmovými postavami lze zařadit i variaci na reklamu mobilního telefonního operátora s motivem **falešného soba** v podání psa s nasazenými textilními parohy (Voleč 2007).

O) PŘEDMĚTY

Masky tohoto typu se vyznačují náročným i nápaditým zpracováním. Nejpestřejší skupinou, z níž některé zástupce dokládají prameny z průběhu 20. století, jsou v tomto ohledu masky, zpodobující **dopravní prostředky** nebo dopravní prostředky vhodně využívající. Již na přelomu 19. a 20. století jsou například doloženy masky, využívající ke svému výrazu loukoťová kola od vozů. Ve 20. století sloužily k přípravě masek tohoto typu historické dopravní prostředky jako velocipеды, otevřené bryčky, povozy, dětské kočárky, ale i traktory a jejich valníky. K dosažení tvůrčího záměru se užívaly i figuríny. Ztvárnění *letaďla* je doloženo například v Labětíně (1938), ale i po roce 2000 (Voleč 2005). Využití různě upravených historických dopravních prostředků pokračuje i po roce 2000, nechybí ani nové nápadité konstrukce, jako například *automobil Bugatka* (Voleč 2006, řidič disponoval *novým evropským řidičákem*). Z dalších rozličných předmětů byly na konci 20. století a po roce 2000 zachyceny například *hodiny* (Borek 1994 – kukačkové, 1998 – kulaté), *hrací kostka* (Borek), *krabičky sirek* (Horní Ředice 1999), *peřina* (Voleč), *televize* (Voleč 2004, přijímač s maskou moderátora *Reye Korantenga*), *vánoční stromček* (Borek 2004). Z dalších objektů se objevilo například *sluníčko* (Borek), častější je *sněhulák* (Borek, Horní Ředice, Prosetín, Roudnice, Třebosice).

P) TÉMATICKÉ CELKY

Masopustní občůzky představují příležitosti ke ztvárnění rozličných tématických celků, a to prostřednictvím větší či menší skupiny masek, předvádějících výjevy na daný námět. Již k 19. století odkazují zprávy na tento způsob pojmání masopustních občůzek, často ve formě vyjížděky masek do několika obcí, přičemž z témat jsou v 19. a 20. století doloženy zejména předvedení obřího flašinetu, parforní hony, cirkus a komedianti,

kočující cikáni, trhovci. Po roce 2000 jsou tématické celky při občůzkách voleny jednak dle aktuálních problematických či jinak se celé společnosti dotýkajících jevů (například tzv. ptačí chřipka nebo výskyt bakterie listerie) jednak i podle popularity, zábavnosti a tvůrčí inspirativnosti, jimiž se to které téma nabízí ke ztvárnění. Takové alegorické kompozice jsou označovány jako *klipy* nebo *styl masopustu*. Po roce 2000 byla takto realizována například filmová témata „*Slunce, seno...*“, „*Mrazík*“, „*Sněžurka*“, „*Krkonošské pohádky*“ a vyloženě akční obecné téma „*Lidožrouti z kmene Bonga Bonga*“ (vše ve Volči), ze stylů například „*v hlavní roli doktoři*“, „*kati*“, „*pípsou*“, „*upíří*“ (vše v Malči). Jako tématický celek lze při občůzce chápat i různé *atrakce* pro pobavení, přinášející zpětně další peněžní zisk pořadatelům. Jsou připraveny s předpokladem aktivní účasti diváků, již masky v některých případech napomáhají, například symbolickým zadržením diváka a jeho odvedením do pojízdného *erotického salónu* nebo do pojízdné *šatlavy*, výzvou k využití pojízdné *střelnice* nebo *kola štěstí* a nejčastěji nabídkou občerstvení z pojízdné *udírny* nebo *výčepu*. Ojedinele se vyskytuje i atrakce pojízdného „omlazujícího“ *větrného mlýna*, který přemílá ženy na mladice (Roudnice).

II. Tradiční proslovy při masopustních občůzkách na vymezeném území:

Jedná se o ukázky, přibližující formy textů, které masopustní občůzky maškar zahajují, jsou pronášeny v domech, je jimi vyhlášen rozsudek nad jednou z maškar před zakončením občůzky a smuteční řeč při pochovávaní basy piva. Z ukázek je patrné, že vedle textů původních, místně užívaných, vystavěných prostřednictvím tradice odpovídajících formulací, jsou užívány i texty přejaté z literatury, ale se vztahem k regionu.

1. Proslov *ceremoniáře* při zahájení občůzky ve Volči u Přelouče, užíván po roce 2000:

Vážená paní starostko. Dovolte nám, abychom Vás, jako představitele obce, jménem všech masek srdečně pozdravili. Žádáme Vás o povolení v den masopustní k uspořádání maškarního průvodu obcí, za mohutného veselí, velikého rámusu, hudby a co hlavně, vzájemného porozumění a veselé zábavy!!! Jménem masek Vás prosíme, abyste přehlédla nějaký ten případný konflikt, způsobený rejem masek a případnou škodu za nás začáovala. Přejeme Vám, všem členům masopustního veselí a všem občanům pěkné počasí a zábavu. A nyní Vás, vážená paní starostko, prosíme, abyste svým

podpisem dala souhlas k uspořádání tohoto maškarního reje masek. Dáno ve Volči dne L.P.¹¹⁾

2. Řeč laufra a starosty obce při zahájení obchůzky v Předhradí u Skutče, užíváno od roku 1990 i po roce 2000:

Lauf: Vážení pane starosto. Jedna věc je jasná, že veselá jsme chasa. Věříme, že v letošním roce nám fandíte nejvíce, že masopust povolíte a všechny neplechy nám odpustíte a na tomto místě zaplatíte.

Starosta: Dnes povoluji masopustní průvod, neboť k němu máme jednou v roce důvod. U každého stavení ukažte, co umíte, tancujte a pohostinnosti užijte, ale pamatujte na kolečka zadní, to vám radí páni radní. Na zdárný průběh merendy připijem z této pálenky!¹²⁾

3. Text „Živnostenského listu“, vydaného starostou obce Maleč u Chotěboře místní maškare při zahájení obchůzky v roce 2008:¹³⁾

Obecní úřad v Malči – živnostenský úřad příslušný podle jasných zákonů o živnostenských úřadech na základě ohlášení vydává podle klikatého paragrafu a dokonalého zákona o živnostenském podnikání Živnostenský list.

Podnikatel: Místní maškary všeho druhu a rozumu

Předmět podnikání: Maškarní průvod obcí s bujarou veselící od chalupy k chalupě

Místo podnikání: Maleč

Živnostenský list se vydává na krásný sobotní den, přesněji 16. února 2008 od časného ranka do doby, kdy poslední z maškar z tohoto rejedění nedorazí k místní Hospůdce ve starém kině a zde si všichni společně zatančí bujarého rejdiváka. Nařizuje se, dle veleváženého rozhodnutí pánů pražských, za každých utržených 20,- Korun českých vystaviti doklad řádný. Toto nařízení se provádí za účelem naplnění kasy státní. Snažte se vše dobře zvládnout, hlavně ve vsí počestnosti. Maškary necht' se vyřádí a všichni ostatní mají v dnešní den nařízenou jen a jen dobrou náladu. Za vydání tohoto originálu živnostenského listu je stanoven poplatek ve výši Pivovarských koňů a jako menší úplateček čtyřech páru koní.

Poučení a odvolání: Proti tomuto rozhodnutí Vám není nic platné se odvolat. V Malči dne 16. února 2008

Ing. Karel Musílek starosta obce Malečské

11) Znění poskytl(a) Jana Kratochvilová z Volče.

12) Znění poskytl(a) Irena Čápková z Předhradí.

13) Znění poskytl Ing. Karel Musílek z Malče.

4. Text „Živnostenského listu“, vydaného Obecním úřadem Vepříkov u Chotěboře na průvod maškarní při zahájení občůzky v roce 2008:¹⁴⁾

Obecní úřad Vepříkov vydává Živnostenský list. Vydává se na průvod maškarní na den dnešní, tj. 2. února 2008 L.P. na dobu od časného rána, po dobu, pokud' poslední maska z tohoto rejďení nedorazí na místo výchozí sem k hospodě k ukončení této maškarní činnosti. Tento doklad řádný byl vystaven dle nařizení k naplnění kasy maškarní. Snažte se vše dobře zvládnout ve vsí počestnosti, masky ať se vyřadí dosytnosti a všichni ostatní mají dnes nařizenou jen a jen dobrou náladu. Tento list má platnost do 18:30 hodin dne dnešního, kdy bude masopustní průvod ukončen ohňostrojem. Ve Vepříkově dne 2. 2. 2008 L.P.

5. Zahajovací řeč laufra, čtená na počátku občůzky maškar v Proseči u Skutče-Záboří, uživaná po roce 2000:¹⁵⁾

Velevážený lide prosečský a zábořský, scházíme se opět po roce zde ve starobylých Rychtářových sadech, abychom odtud vykročili k tradičnímu masopustnímu průvodu a tím skončili čas hojnosti a zahájili půst, který trvati bude až do svátku velikonočních. Proto ještě dnes dbejme na to, abychom své útroby všelikými pochutinami nasýtli a své duše několika doušky dobrého moku potěšili. Průvod tento nechť je dílem rozpustilý, dílem bujarý, ať na své pouti po Záboří do každého stavení radost a dobrou náladu přináší.

Vážený pane starosto, vítáme Vás, a prosíme, pojd'te mezi nás. Doufáme, že nám uděláte radost a převezmete tuto žádost, kterou svým podpisem potvrdíte, všechny neplechy a hřichy nám odpustíte. Věříme, že masopustní rej povolíte a hned na tomto místě zaplatíte.

6. Zahajovací proslovy rychtáře a starosty obce na počátku občůzky maškar v Dobříkově u Chocně v roce 2008:

Rychtář: Pane starosto, žádám o povolení k průvodu masek a čumilů našemi milovanými obcemi Rzy a Dobříkov. Jak jste se již loni mohl přesvědčit, náš průvod nezanechal na obci ani na jejich obyvatelích žádné výrazné škody, výjma tří přejetých slepic, které byly řádně snědeny, výjma jednoho splašeného prasete, které se polekalo masky prasete a dostalo strach o koryto, výjma stáda splašených – vyplašených čumilů, které se nám podařilo během odpoledne dostat k vyslovení podpory naší věci. Zkrátka, když se káci les,

14) Znění poskytl Ing. Jaroslav Stehno z Vepříkova.

15) Znění poskytl Petr Zanina z Proseče-Záboří.

lítají třísky. Slibujeme, že se budeme veselit co nejvíce a nezkazíme nikde žádnou neplechu.

Starosta: Vážení čumilové, hudebníci, masopustní účastníci, vaše žádost po projednání se schvaluje. Doufáme, že i letos nedojde k zapálení obce a jiných výtržností a že se společně poveseleme, až obsadíme Sokolovnu, kde je pro vás nachystáno bohaté občerstvení. Proto vyzývám všechny, aby neopouštěli průvod, drželi se pospolu a měli dobrou vůli. Tímto považují masopust za povolený.

7. Přání, pronášené laufrem v domech při obchůzce maškar v Proseči u Skutče-Záboří, užívané po roce 2000:¹⁶⁾

Pane hospodáři, paní hospodářko. Přicházíme po roce do Vašeho přibytku, abychom s Vámi nějakou legraci ztropili, zatančili, zazpívali, společně se pobavili. Vinšujem Vám hodně spokojenosti, samozřejmě zdraví, štěstí dosti, a při masopustním veselí, abychom se opět za rok všichni setkali! To Vám přeji hasiči a ženy ze Záboří.

8. Rozsudek nad kominíkem, pronášený soudcem v závěru masopustní obchůzky ve Svinčanech u Přelouče, záznam z poloviny 20. století:¹⁷⁾

Já vás vítám dneska všechny, kteří jste sem přišli pěšky, na koni, s vozem, neplácněte sebou o zem. Sešli jsme se u rybníčka, soudit budem kominíčka za to jeho počinání při tom jeho vymetání. K drábovi: Předved'te ho, strážce klidu, předved'te ho před soud lidu, ať zodpoví se ze svých činů. Ke kominíkovi: Kominíčku milý, připrav se na poslední chvíli. Žalob na tě přišlo mnoho od kde koho. Nejvíc baby stěžují si, že to není k vydržení, mladým že jen vymetává a je, staré, zanedbává. Nebral sobě žádné rady, při tom jeho vymetání kamna bořil, pece šťoural, díry stále protahoval. Pro klid v obci a mír lidem k smrti zastřelením tě odsuzujem. Po zastřelení kominíka a jeho položení na žebřík: Mládenci a panny, dědkové a baby, pojd'te dneska všichni s námi. Zaženeme smutek, trudy, Nechvíle má plné sudy. A vy, mladé ženské, netrapte se proto, za jednoho kominíčka najdete jich mnoho. Kominíka pivem křísit budem a při zpěvu a tanci taneční zábavy do rána užívati budem. Vivat, páni muzikanti!

16) Znění poskytl Petr Zanina z Proseče-Záboří.

17) Záznam učitele Oldřicha Neumanna v obecní kronice Svinčan. SOkA Pardubice, Pamětní kniha obce Svinčan založena roku 1928, s. 83–84.

9. Rozsudek nad *kominíkem*, pronášený *policajtem* při maškarách v Urbanicích u Přelouče, záznam patrně kolem r. 1960:¹⁸⁾

Já vás dneska vítám všechny, kteří jste sem přišli pěšky, na kole, na koni a s vozem, neplácněte sebou o zem. Sešli jsme se zde u rybníčka, soudit budeme našeho kominíčka za to jeho počínání při tom jeho vymetání. Předved'te ho, strážci klidu, předved'te ho před soud lidu, ať zodpoví se ze svých činů. Kominíčku náš milý, připrav se na poslední chvíli. Žalob přišlo na tě mnoho od kdekoho, nejvíc báby stěžují si, že to není k vydržení, mladým že jen vymetáš a že staré báby zanedbáváš. Nedbal sobě žádné rady, při tom jeho vymetání kamna bořil, pece šťoural, díry stále protahoval. Pro klid v obci a mír k lidem k smrti zakousnutí medvědem tě odsuzujem. Mládenci a panny, dědkové a báby, pojd'te dneska s námi. Zaženete smutek, trudy, šenkýř Morávek má plné sudy. A vy, mladé ženské, netrapte se proto, za jednoho kominíka najdete jich mnoho. Kominíka pivem, rumem křísit budem a při zpěvu a tanci taneční zábavu do rána užívatí budem.

10. Rozsudek nad *kominíkem*, pronášený *laufrem* při maškarě v Míčově u Heřmanova Městce, užíván ve 2. polovině 20. století i po roce 2000:

Vznešené dámy, důstojní páni, velevážené panstvo! Před Vámi velký provinilec stojí a trestu za své hříchy se bojí. Zde podáváme jejich malý výčet, byste si sami soud udělali, jaký to výkvět.

- 1. Místo aby komíny se učil vymetat, spíše vymetal, uzené a klobásy zcizoval.*
- 2. Za kdejakou sukni se ohlížel, na věk ani stav nehleděl.*
- 3. Spanilomyslné panny o věnec připravoval.*
- 4. Pány a dámy v tváři očerňoval.*
- 5. Chrám páně nenavštěvoval, zato v hospodě vysedával a karty vášnivě hrál.*

6.) Mistra kominického neposlouchal, naopak všelijak sprostě mu lál. Proto rada místních radních zasedla a rozsudek tento vynesla! Necht' kominický učeň pro výstrahu všem zastřelen je hned, zde přítomným myslivcem.¹⁹⁾

18) Převzato z příležitostné publikace ke sjezdu rodáků: Urbanice 1383–1992, Urbanice 1992, s. 10–11.

19) Znění poskytl Václav Svoboda z Míčova.

11. Rozsudek nad medvědem v Předhradí u Skutče, užíván od roku 1990 i po roce 2000:²⁰⁾

U biřice, u kata, to je láska proklatá. Z Královy pily vode dvora, vod zadních vrat přišlo nařízení. Pánové a paní, žádám vás za odpuštění. Přišla hodina a přišel den, kdy tento vohavník má skrze katovské ruce býti odpraven. Takže: Z jeho hlavy vlasy vodporoučím mlynářům na kartáče, jeho uši těm, který kór nic neslyší, vršek z jeho hlavy šenkýřům na tácky, jeho oči vodporoučím chasníkům, který se po holkách točí, jeho mozek vodporoučím pokaženejm studentům, jeho nos starejm šňupákům, jeho hlavu židům na lucernu, jeho kůži tamborovi na buben, jeho chřtán starejm vožralcům, který rádi kořalku pívávaj a potom vesele zpívávaj, jeho srdce vdovcům, aby jim nevyčítali, že mají jen púlsrdce, jeho žluč starejm vdovám a jeho nehty lupičům, když na lup chodívají, aby si na něj vzpomínali.

12. Smuteční řeč při pochovávání basy piva na závěr masopustní obchůzky v Dobříkově u Chocně, užita v roce 2007:²¹⁾

Velevážení smuteční hosté, masky a čumilové, sešli jsme se zde na památném místě naší obce, abychom se naposledy rozloučili s naší milou a věrnou přítelkyní basou. Možná jste čekali, že naše basa bude vypadat jinak. Možná jste si představovali, že se tady budeme loučit s úplně jinou basou, ale není to žert, jediná basa v naší obci je právě tahle. Všechny nás tato smutná zpráva zaskočila. Žádněj z nás si nepředstavoval, že od nás odejde tak záhy, rychle a nečekaně. Přišlo to tak najednou. Pořád se zdála být plná a bezedná. Po celý svůj, i když krátký, zato veselý život nás naplňovala svojí neustálou přítomností. Byla s námi všude. Prožila s námi zlé i dobré. Dokázala povzbudit, věděla, co je žízeň, hlad, jak zahnat smutek, jak prožít radost. Už nikdy neuslyšíme ten její krásný syčivý hlas, to její překrásné cinkání. A proto Vás všechny zde přítomné prosím o dvě vteřiny ticha za naší milou basu, než se s ní naposledy rozloučíme a bude odnesena k recyklaci. Loučím se slovy našeho velkého básníka a kamaráda Honzika Chodce: Když něco končí, jiné zas začíná. Když skončí snídaně, začíná svačina. Když basa odchází, jiná zas přijde. Když měsíc se ztrácívá, sluníčko vyjde. Až skončí to

20) Text je zkrácenou a jazykově částečně upravenou verzí ortelu nad medvědem, zaznamenanou na konci 19. století v Blatnu u Hlinska. Srovnej: ADÁMEK, K. V.: c.d., s. 107.

21) Převzato ze zdroje: http://www.dobrikov.cz/storage/docs/kultura/Masopust_pochovani_basy.pdf.

období dlouhého půstu, bude zas veselo, HDP v růstu. Budou zas kolem nás jen plné basy, budou nám radostí vstávat i vlasy. Kdo dneska smutni jste, nevěšte hlavu, sejdem se za rok na masopustu ve velkém davu.

Poznámka:

Vedle několika historických obrazových dokumentů je obrazová příloha vzhledem k omezenému rozsahu zaměřena hlavně na představení typických základních masek a příznačných situací, které při občůzkách na vymezeném území nesmí chybět. Ostatní pestrá škála masek a dění je zachycena jen náhodně.

Opice, slouha a medvěd v Semíně (okr. Pardubice) v r. 1906. Fotoграфoval Oldřich Suchý z Týnce nad Labem. VČM v Pardubicích, sign. P1/815.

Maškary v Semíně (okr. Pardubice) v r. 1906. Fotografoval Oldřich Suchý z Týnce nad Labem. VČM v Pardubicích, sign. P1/815.

Maškary v Urbanicích (okr. Pardubice) v r. 1920. SOKA Pardubice, sign. SK 961.

Maškary ve Stěblové (okr. Pardubice), kolem r. 1940. SOkA Pardubice, sign. SK 886.

Medvěd s medvěďárem ve Svídnici (okr. Chrudim) v r. 2002.

*Ženich s nevěstou a kočárkem v Semíně
(okr. Pardubice) v r. 1987.*

*Nevěsta a ženich v Kladrubech nad Labem
(okr. Pardubice) v r. 1989.*

Dohazovač, nevěsta a ženich v Horní Rovni (okr. Pardubice) v r. 1998.

Cikánka, ženich s nevěstou a výběřčí v Borku (okr. Pardubice) v r. 2008.

*Černí a Bílý vedou občůžku v Horním Bradle
(okr. Chrudim) v r. 2008.*

*Tanečnice a tanečník při občůžce v Malči (okr. Havlíčkův
Brod) v r. 2008.*

Laufř v Prosetímě (okr. Chrudim) v r. 2002.

Laufř práská bičem na znamení příchodu maškar do domu.
Žlebské Chvalovice (okr. Chrudim), r. 2007.

Principál ve Veselí (okr. Pardubice) v r. 1981.

*Strakatý s pláčačkou ve Svidnici (okr. Chrudim)
v r. 2002.*

Tanec masek u domu v Bystřici u Včelákova (okr. Chrudim): *turci s kobyrou, květinářka, ostrážek, školačka, slamák*. R. 2007.

Buzení *zvířat* ze spánku ve Žlebských Chvalovicích (okr. Chrudim) v r. 2007.

Bába s kozlem, slámák a laúf v Třebosicích
(okr. Pardubice) v r. 2001.

Hrachovák v Míčově (okr. Chrudim) v r. 2008.

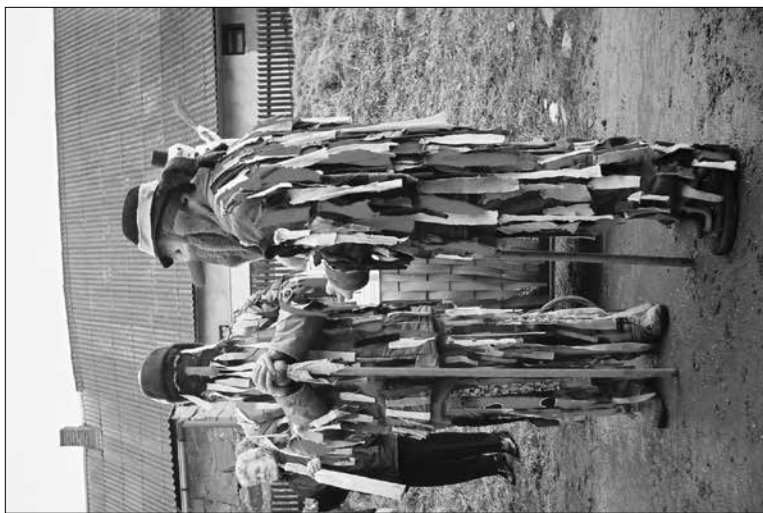
*Laufi; zdravotnice, bába s dědkem v nůši a kominíci v Radčicích (okr. Chrudim)
v r. 2004.*

Pupkatí a strakatý v Míčově (okr. Chrudim) v r. 2008.

Žid v Horním Bradle (okr. Chrudim) v r. 1999.

Žid v Prosetíně (okr. Chrudim) v r. 2002.

Žena mezi medvědem a strakatým. Horní Bradlo (okr. Chrudim), r. 1994.

Řezníci při práci v Prosetině (okr. Chrudim) v r. 2002.

Čtení rozsudku nad *kominikem*. Míčov (okr. Chrudim) v r. 2007.

Hostinská přináší nápoj ke vzkříšení *kominika*. Míčov (okr. Chrudim) v r. 2007.

FORMS OF PERSISTENCE OF SHROVING TRADITIONS IN EASTERN ELBELAND AND ADJACENT PART OF IRON MOUNTAINS

The article presents results of the research of one area of annual custom traditions in the forementioned part of East Bohemia. The article presents forms of rounds connected originally with the end of a shroving carnival (also called Relics), how they were conducted in the 19th and 20th Century according to the sources in the examined region and how they continue after the year 2000. Shroving carnival used to take place exclusively in the given period, while nowadays they usually exceeds the period because of changes in lifestyle. The above mentioned rounds have mostly the form of group visits to houses in the neighborhood wearing masks. But this is not typical figure marching or street carnival. In different regions, you can see certain differences in moderation or wildness of the masks. However, the traditional order of rounds is mostly the same everywhere and brings set of typical situations, which bear many hidden meanings referring to old traditions and cultural influences. In the mask one can still distinguish the former meaning of ceremonies that took place before spring equinox of astronomical calendar. The article is also accompanied by extensive appendix with review of the mask typologies that were used or are still in use in the region, attached are also illustrative pictures and transcripts of traditional speeches that were used on the rounds around the village.